

شاه غریب میرزا غریبی

دېوانی

دكتور شفیه یارقین

کتاب بېلگې لري:

- 0 کتاب آتی: شاه غریب میرزا غریبی دېوانی
(مقدمه، اؤزبېکچه و فارسچه دېوانی بیلن)
- 0 مؤلف و توزوچی: دکتور شفیه یارقین
- 0 سانی: مینگ نسخه
- 0 چاپ نوبتی: ایکینچی
- 0 چاپ پیری: کابل - اعتصام باسمه خانه سی
- 0 ایکینچی چاپ ییلی: دلو 1388 / فبروری 2010
- 0 بیرینچی چاپ: تاشکېنت - 2001م، سیریلیک یازوویده.

عنوانلر فهرستی

عنوان بیت

کیریش 1 - 40

اؤزبکچه دیوان

غزل لر 43 - 118

مخمس لر 119 - 130

دیوان فارسی

غزلها 133 - 169

قطعه 170 - 170

مخمس 171 - 173

گیریش

- دېوان نینگ تاپيليشى
- دېوان نینگ توصيفى
- غريبى دورىگه بير نظر
- غريبى حقيدىگى ايلک معلومات
- غريبى ايجادىگه بير نظر

اۋزىپكچه دېوان

- غزل لىر
- مىخمس لىر

دیوان فارسی غریبی

- غزلها
- قطعه
- مخمس

منتدارچىلىك

بو كىتاب نىنگ چاپى گە مادى ياردەم كۆرسىتىش تىخار
ولايتى وكىلى حىرمىلى مىھىم عالم ساعى گە اۋز
منتدارچىلىگىم نى بىلدىرەمەن.
مۇلف

کیریش سۆز

دېوان نینگ تاپیلیشی:

1999- ییل سپتامبر آییده بابر خلق ارا جمغرمه سینینگ دعوتی گه بناءً دکتور یان هنزل باشچی لیگیده بیر هیأت جرمنی دن تاشکېنت گه کېلدى. بو هیأت جمغرمه التماسیگه کۆره، تېموریلر سالالەسیدن بۆلمیش سلطان حسین میرزا بايقرا نینگ اۇغلى شاه غریب میرزا غریبی نینگ هامبورک ملی کتابخانه سیده سقلەنیب کېلە یاتگن قۇلیازمه دېوانی نسخه سینى کېلتیریپ، اۇزبېک خلقیگه ساوغه قیلدى.

حاضرچه علم اهلی نوایى نینگ «مجالس النفایس» و بابر نینگ «بابرنامه» اثرلری، شونینگدېک تېموریلر دوریگه بغیشلنگن بعضی بیر تذکره لر آرقەلى شاه غریب میرزا غریبی نینگ شاعرلیگی، اۇزبېکچە و فارسچە شعرلریدن دېوان توزگنلیگی حقیده معلومات حاصل قیلگن بۆلسە لر هم، اونینگ بیر- ایکی غزل یا بیتیلریدن تشقرى باشقە شعرلرینی اۇقیشگه موفق بۆلمە گن اېدیله.

منه، ايندى شاه غريب ميرزا غريبي نينگ دېوانى اۈز يورتى و اۈز خلقىگه قيتىپ كېلدى و بو دېواننى تۈلىق ليگيچە اۋقىش، اۈزبېك خلقىگه نصيب اېتىپ توريىدى.

مېن شاه غريب ميرزا غريبي دېوانى نينگ تاپىلگىنىنى كلاسېك ادبياتىمىز ساحە سىدە اېرىشىلگن مېم و قووانچلى بىر واقعه دېب حسابلب، اوشبو اثر نينگ تاپىلىشى و علمى استفادە گە كىرىتېلىشىدە بابر خلق ارا جىمغرمە نينگ، اينىقسە، جىمغرمە رېيسى ذاكرجان مشرب اوف نينگ خىدمتى جودە كتە بۇلگىنلىگى اوچون اولرگە منتدارچىلىك بىلدېرمەن.

دېوان نينگ توصيفى:

15 رقىمى استىدە هامبورگ مىلى كىتابخانىە سىدە سىقلەنە ياتگن غريبي نينگ فارسچە و اۈزبېكچە شعر لرىدن عبارت بۇلگن دېوان نينگ قۇلىازمە نىسخە سى قوويىدە گى خصوصيت لر گە اېگە:

- قۇلىازمە نىسخە نينگ اوليدە ھالالى چغتايى نينگ تىلنگن فارسچە غزلىرى و بعضى بىر صفحه لرنىنگ حاشيە سىدە آصفى، واصلى، عصمت بخاراىى كىبى شاعر لرنىنگ غزل، قطعە، رباعى و فرد لرىدن نمونە لر ھم موجود.

- قۇلىازمە نىسخە نينگ 188 صفحه سى بۇلىپ، 1-50 صفحه لرىدن ھالالى چغتايى نينگ غزلىرى، 51-95 صفحه لرىدن غريبي نينگ فارسچە، ھمدە 96-188 صفحه لرىدن اېسە اۈزبېكچە شعرلىرى جاي آلگن. صفحه لرنىنگ بېچىمى 21/5 گە 12/5 سانتى متر بۇلىپ، ھەر صفحه دە 10 دن 14 تە گىچە مىصرلر بار، اما گاهىدە مىصرلر سانى بوندن ھم آشە دى.

- نسخه نینگ سرلوحەسى يۇق. شونىنگدېك، نسخه نىنگ ايچكى ورق لرىدە ھەم ھېچ قندەي زەب و زىنت، جدول و مېنياتورلر كۆرىنمەيدى. عنعنوى دېوانلردېك ھەر سطر دە بىر بيت، يەنى ايكي مصرع اېمىس، بلكە ھەر سطر دە بىر مصرع شعر يازىلگن. بيتلر آرە سىدە اجرتگىچ فاصلە قۇيىلمەگن. شعرلر آرە سىدە ھەم اجرتگىچ فاصلە يا خط يا جدول يۇق. سطرلر قويىدىن يوقارىگە قرە تىب اېگرى شەكلدە يازىلگن. بىر صفحە دەگى ايكي شعرنى بىر بىرىنچى بيتىنى بىشقە بيتلرگە قرشى، يەنى اگر شعر اېگرى يازىلگن بۇلسە، آلدىنكى شعر نىنگ سۇنگى بيتى يا يىنگى شعر نىنگ بىرىنچى بيتىنى تۇغرى و اگر شعر تۇغرى يازىلگن بۇلسە، بو بيتى اېگرى يازىش اصولىدىن فايده لىلەيدى.

- كاتب املا قاعدە لرىگە اونچەلىك رعايت قىلمەگن؛ حرفلر نىنگ نقطە لرى، مد و باشقە بېلگى لرى اۋز اۋرنىدە و كېرەكلى مقدار دە قۇيىلمەگن. بو اېسە، شعرلر نىنگ انىق اۋقىلىشى اوچون قىينچىلىك توغدىرەيدى. بعضى بىر يېرلردە بىرار حرف يا كە سۆز بوتونلەي توشىپ قالگن؛ گاھىدە بىرار مصرع يا بىر نېچە بيت بىشقە شعرلردن كېلىپ، كېرەكلى بۆلمەگن جايدە يازىپ قۇيىلگن (مثال اوچون: 64- ب صفحە دە «كېرەك» ردیفلى شعر دن آلدىن «مېنىنگ» ردیفلى شعر نىنگ سۇنگى تۇرت بيتى كېلتىرىلگن، شونىنگدېك 82- الف صفحە دە «اۋلىمىش يەنە» ردیفلى شعر دن آلدىن «بارمو اېكىن؟» ردیفلى شعر نىنگ بىرىنچى مصرع سى قۇشىپ يازىلگن)؛ بعضاً مصرعلر نىنگ جايى المە- شىب كېتىگن (مثال اوچون: «ۋزگچە» ردیفلى غزل نىنگ سۇنگى تۇرت مصرع سى)؛ بعضى بىر جايلردە اېسە، كاتب تمانىدىن توشىپ قالگن حرف لرى يا

كە سۆزلەر سطرلار نىنگ اوستيده يازىپ قۇيىلگن.

- قۇليازمە نىسخە يىخشى سقلىمەگن. بعضى بىر صفحەلەر گە سوو تېگىپ، گاهيدە سطرلار دەگى سۆزلەر چتېلىپ كېتىگن و اۇقىپ بۆلمەيدىگن حالگە كېلگن. (غريبى نىنگ اۋزىپكچە دېوانى نىنگ سۇنگىگى صفحە سى) بوندن تشقۇرى، كاتب نىنگ اعتبارسىزلىگى سببى قلم نىنگ اوچىدن قرە بۇياق تامچىلىرى حرفلار و سطرلار نىنگ اوستىگە توشگن.

- نىسخەدە ھېچ قندەي مۇھر، بېلگى و دستخط يۇق. اۋزىپكچە دېوان نىنگ 91-ب، يعنى مخمىسلار باشلىگن ورق نىنگ حاشىيە سىدە، انگورخانه مسجدى نىنگ امامى حافظ توردى نىنگ «حضرت نواب كامياب آن آستان كعبە نشان و كافى مہمات بېكسان» گە خطاب قىلىپ يازىلگن. منظوم و مثنوى مکتوبى كىچىك بىر دعايىيە مثنوى سى بىلەن موجود. مکتوب دە، امام قریب قالگنى سببى باغچە سىگە يىخشى قىالمەيدى، شونىنگ اوچون او ایلگىرى خراج نىنگ اوچ دن بىرىنى بېرىشگە قادىر، دېب يازە دى، نىسخە نىنگ حقیرانە لیگی، مۇھر و دستخطى يۇقلىگى و يۇقارىدەگى مکتوب نىنگ مثنىدىن بو نىسخە شاه و شەزادە لر اوچون اېمىس، بلكە كىچىك مرتبە لى راق منصب اېگە سى اوچون كىتابت قىلىنگنى معلوم بۇلە دى. «نواب سۆزى هندوستاندە بابرىلەر سالاھەسى سلطنتى گە خدمت قىلگن منصبدار لر، ھمدە او يورت اميرلرى و شەزادە لرى نىنگ لقبى اېدى، شونىنگ اوچون بو نىسخە هندوستاندە كۇچىرىلگن يا كە هندوستاندە گى بابرىلەر نىنگ بىرار امير يا منصبدارى گە ساوغە قىلىنگن، دېب تخمین قىلىش ممكن.

- اۋزىپكچە دېوان نىنگ 95-الف، يعنى سۇنگىگى صفحە سىدە كاتب نىنگ قويدە گى سۆزلرىدن نىسخە نىنگ كۇچىرىلگن تارىخى و كاتبى

حقیقه معلومات تاپیش ممکن: «تمت الفردیات حضرت الاعلی الخاقانیه مظفر الدولت والدين، شاه غریب میرزا خلد الله ملکه و سلطانه. این کتاب به شهر رمضان المعظم در تاریخ 940 هجرت النبی نوشته شد. کاتب آن مولانا شکرالله...» یعنی: دولت و دین ده ظفر تاپگن اعلیحضرت خاقان شاه غریب میرزا نینگ - خدا ملک و سلطنتینی منگو قیلسین - فردلری توگه تیلدی. بو کتاب رمضان المعظم آییده پیغمبر هجرتیدن 940 ییل اؤتگنده کتابت قیلیندی. اونینگ کاتبی مولانا شکر الله...

- نسخه قنچه لیک حقیرانه و زب و زینت سیز بؤلمه سین، اونده گی متن، یعنی شاه غریب میرزا نینگ اؤزبکچه و فارسچه شعرلری شونچه لیک شاهانه و قیمت بها دیر. غریبی نینگ دېوانی قوییده گی فارسچه غزل بیلن باشلنه دی:

گر گشاد کار ما بودی به زلف یار ما

این چنین آشفته و درهم نبودی کار ما

ترجمه:

یاریمیز زلفی دین آچیلسه بدی کار و باریمیز

مونچه لیک آشفته - درهم بؤلمس ابردی کاریمیز¹

فارسچه شعرلر:

دېوان نینگ اولیده غریبی نینگ الف حرفیدن ی حرفی گچه بؤلگن فارسچه شعرلری قوییده گی دېک جایلشگن: الف حرفیده 4 غزل، ت حرفیده 1 غزل، د حرفیده 17 غزل، ش حرفیده 2 غزل، ک، ل، و، حرفلریده 1

¹ مقدمه ده غریبی دن کبلیتریگن برچه فارسچه بیت لر نینگ اؤزبکچه شعری ترجمه سی شفیه یارقین دن دیر.

غزل، م حرفيده 4 غزل، ن حرفيده 3 غزل، ي حرفيده 4 غزل. غزللردن تشقري 1 قطعه و جامي غزليگه باغلنگن 7 بيشليک دن عبارت بؤلگن
مخمس هم بار. غزللر نينگ برچه سي 7 بيتلي بوليپ، فقط بير غزل 6 و بير
غزل و بير قطعه 5-5 بيتلي دير. شو طرزده، غربيي نينگ فارسچه ميراثي
37 غزل، 1 قطعه و 1 مخمس بوليپ، عمومي حجمي 278 بيت و بير
مصرع يا 557 مصرع شعردن عبارت.

اؤزبېکچه شعرلر:

غربيي نينگ اؤزبېکچه شعرلري فارسچه شعرلري گه نسبتاً کؤپراق
بوليپ، قوييده گيچه:

الف حرفيده 7 غزل، ت حرفيده 1 غزل، ر حرفيده 8 غزل، ز حرفيده
2 غزل، ش حرفيده 5 غزل، ق حرفيده 1 غزل، ک حرفيده 2 غزل، گ
حرفيده 6 غزل، ل حرفيده 7 غزل، م حرفيده 7 غزل، ن حرفيده 10 غزل،
ه حرفيده 9 غزل و ي حرفيده 11 غزل. غزللردن تشقري، دېوان ده تورتته
مخمس هم موجود. بولر نينگ اوچته سي نوایي غزليگه و بيرته سي سلطان
حسين ميرزا بايقرا «حسيني» غزليگه باغلنگن. ديوانده 68 غزل 7 بيتلي
بوليپ، 2 غزل 9 بيتلي، 6 غزل 6 بيتلي دير. مخمس لر نينگ اوچته سي 7
بنددن و بيرته سي اېسه 9 بند دن عبارت. بو حسابده غربيي نينگ اؤزبېکچه
ادبي ميراثيني 76 غزل و 4 مخمس تشکيل قيليپ، اولر نينگ عمومي
حجمي 605 بيت يا که 1210 مصرع گه يېته دي. فارسچه و اؤزبېکچه
دېوان نينگ حجمي 883 بيت و بير مصرع يا 1767 مصرع شعر دير. دېوان
نينگ شو نسخه سي حاضر بابر خلق ارا فوندي نينگ «بابر و جهان مدنيتي»

ناملی کتابلر موزیمی دن اؤرین آلیب، دہوان نینگ اندیجان نسخه سی نامی بیلن سقلنماقده.

یوقاریده بهریلگن رقمقر و فاکت لردن معلوم بؤلپب توریدی که شاه غریب میرزا غریبی آته سی، سلطان حسین میرزا بایقرا حسینی دېک شعری ژانرلردن فقط غزلگه قیزیققن و اونینگ ادبی میراثی دن فقط 5 مخمس و 1 قطعه اؤرین آلگن، قالگن قسمی غزللردن عبارت.

غریبی و اونینگ دوریگه بیر نظر:

تاریخده 9-10 هجری یا 15-16 میلادی عصر، یعنی تېموریلر دوری شرق اویغانیش دوری دېب حسابلنگن. اوشبو دورنینگ ادبی و علمی رواج لیش درجه سینی بیرگینه «مجالس النفایس» دن بیلپب آلیش ممکن، نېگه که شرق اویغانیش دوری نینگ بویوک ارباب لریدن بیرى سنلمیش بویوک شاعر و متفکر میرعلیشېر نوایی اوشبو تذکره کتابیده 458 شاعر و طبع اهلینی تیلگه آلیب، اولرنینگ ایجادیدن نمونه لر کېلتیرگن. دېمک، تېموریلر قلمروی خراسان نینگ یوره گی بؤلگن هرات شهری، علم و صنعت ساحه سیده یوکسک چؤقی لرنی ضبط اېتگن برچه علم و فضل اربابلرینی اؤزیگه جلب اېتیب، اولرگه یخشی امکانات و قولهی شرایط یره تیب بېرگن اېدی.

ظھیرالدین محمد بابر هم هرات نینگ توصیفی نی اېشیتیب، هرات نی کؤریش و اونینگ عالم و ادیب لری، شاعر و فاضل لری، صنعتکار و هنرمندلری بیلن یقیندن تانیشیب، صحبت قوریش اشتیاقیده، بو شهرگه سفر قیلیب، اؤز کؤرگنلرینی جوده چقور، علمی، هر تمانلمه تنقیدی یؤسینده منگو

اثرى «بابرنامه» ده بيان قىلگن. بيز بابرنامه نى اۇقىپ، تېمورىلر دورى نىنگ رواجلىشى، يوكسەلىشى، آبادانلىقى، شونىنگدېك، خراسانلىكلر نىنگ، عرف-عنەنە لرى، رسم-رواجلىرى، كىيىم-كېچەك لرى، بزم و رزمە اۆزلىرىنى قندەى توتگنلرى كىبى يەنە بىر قنچە موضوعلر حقىدە انىق معلوماتلرنى حاصل قىلە آلە مىز. اينىقسە، سلطان حسين ميرزا بايقرا، مير عليشېر نوايى، جامى و سلطان حسين ميرزا نىنگ بركمال فرزندلرى و سرايدە گى امير و وزىرلرى، شاعر و صنعتكارلرى، عالم و هنرمندلرى حقىدە ھېچ بىر منبع بابرنامە كىبى انىق و تۇلىق معلومات بېرە آلەيدى. اوشبو اثر، تېمورىلر سرايى و سراي اھلىنى نە فقط معنوى و روحى تاماندن، بلكە ظاھرى كۆرىنىش نقتۇلە نظرىدن ھم برچە كتە-كىچىك خصوصيت لرىنى توصيف اېتە دى.

بابرنامە دن تشقرى، تېمورىلر دورىدن كېيىنگى دورلردە يازىلگن تارىخى- ادبى كىتابلر، تذكرەلر و منبعلردە ھم بو دور حقىدە سۆز يوريتىلگندە، مادى و معنوى شكۈە و جلال، اينىقسە، علم و صنعت رواجى نقتۇلە نظرىدن مدنيت تارىخى نىنگ آلتون دور لرىدن بىرى، دېب بەھالەندى.

بوندەى آلتون دور نىنگ يوزەگە كېلىشىدە تېمورى شاهلر و شەھزادەلر نىنگ اۋرنى جودە يوكسەك دىر، چونكە اولر ياشلىكدن علم- و صنعتگە حرمت روحيەدە تربىلەنر، شو سببىلى حكمدار بۇلگنلرىدە بىلىمنى، صنعتنى ادبياتنى رواجلىتىشگە كتە اعتبار بېرر اېدىلر.

نوايى نىنگ «مجالس النفايس» اثرىدە بىر باب فقط تېمورى شاه و شەھزادە لرگە بغيشلەندى. بو بابنى اۇقىر اېكن مىز، بو شەھزادە لر آرە سىدە شاعر، ادىب، عالم، صنعتكار و خوش طبع سىمالارنىنگ كۆپلىگىدن حيرتدە قالە مىز. تېمورى شەھزادە لرنىنگ برچە سى شعر يازىپ، شعر يادلب، صنعت

نینگ -ھېچ بؤلْمه گنده- بیر تورینی یخشی اؤرگنگیدن تشقري، بیر قنچه سی دہوان توزگن ماهر شاعر هم دیر، مثال اوچون: نوایی اؤز اثریده ابوبکر میرزا، سلطان اسکندر شیرازی، اولوغ بېک میرزا، بایسنغر میرزا، بابر میرزا، سلطان احمد میرزا، بایقرا میرزا، کیچیک میرزا، سلطان بدیع الزمان میرزا، سلطان مسعود میرزالرنی «خوب طبع؛ طبعی نظم غه مایل؛ گاهیده نظم قیلور؛ کؤنگلی تیلہسه شعر هم ایتور؛ طبعی نظم حله سیدن مبرا اېمس» کبی جمله لر بیلن شاعر لیکلری، همده شعرشناسلیکلری حقیده معلومات بېرسه، عبداللطیف میرزا نی «شعرنی آبادان ایتور اېردی»؛ خلیل میرزانی «مشهور دور کیم اؤزی شعر ایتور اېردی، انداق کیم دہوانی تعریفیده خواجه عصمت الله قصیده ایتب تور، اما تیلب تاپیلْمه دی»؛ سید احمد میرزا نی «خیلی مشهور نظم لری بار، هم غزل، هم مثنوی، هم تورکی، هم فارسی. غزل طوریده دہوانی بار و مثنوی طوریده "لطافت نامه" انینگ دور»؛ سلطان مسعود میرزا نی «نظم زب و زینت اتمامیده ابنای جنس قه مقصود» کبی جمله لر آرقه لی صاحب دہوان شاعر اېکن لیکلرینی معلوم قیلْمه دی.

البتہ، یوقاریده گی توصیف لرنی بو شاه و شہزاده لرینگ شاعرلیگی حقیده اېکن لیگی مناسبتی بیلن ذکر قیلدیک، حال بو کہ، هر بیر شاه و شہزاده نینگ بشقه انسانی فضیلت لری، حسن و کمال لری حقیده کؤپل معلومات اوشبو تذکرہ ده قید اېتیلگن¹

شونینگدېک مشهور ایران عالمی ذبیح الله صفا اؤزی نینگ مهم اثری «ایران ادبیاتی تاریخی» نینگ 4-جلدیده تېموریلر دوری حقیده به

¹ علیشیر نوایی، مجالس النفایس، 13- جلد، فن نشریاتی، تاشکنت 1997، 163-173 بېتلر. و مجالس النفایس، عبدالله رویین اھتمامی، بلخ ولایتی، 1387، 209-221 بېتلر.

تفصیل تاخته‌لیب، بو دور نینگ انسانیت مدنیتی ترقیاتیکه قوشگن اولکن حصه سینی بیان قیلیب، شو دورنینگ مشهور شاعر، ادیب، عالم و صنعتکارلری قطاریده بیر قنچه تېموری شاه و شهزاده لرنینگ شاعرلیگی، عالم و صنعتکارلیگی حقیده سؤزلب، اولرنینگ ایجادیدن نمونه لر کپلتیرگن، اینقسه او سلطان حسین میرزا حقیده سؤزلگنده، اونینگ فرزندلری نینگ برچه سی شیرین کلام شاعر اېکن لیکلری حقیده بونده‌ی دېب یازهدی:

«سلطان حسین میرزا بايقرا (وفاتی 911هـ) حسینی تخلصی بیلن فارسچه و تورکچه شعر ایتردی، تورکی شعرلری دېوانی چاپ اېتیلگن. اوغیل لردن بدیع الزمان میرزا (وفاتی 923هـ) یخشی غزلسرا شاعر اېدی. بیر قنچه غزل و رباعیلری موجود دیر. بشقه اوغیل‌لری، جمله دن محمد حسین میرزا، سلطان محسن میرزا، محمد مؤمن میرزا و مظفر حسین میرزالر برچه لری نینگ شیرین و دلپذیر شعر لری بار اېدی.»¹

یوقاریده‌گی معلوماتلر دن شو نرسه معلوم بوله‌دی که تېموریلر قانیده شاعرلیک استعدادی موجود بؤلگن و او، نسلدن - نسلگه اؤتیب کپلگن، شونینگدېک، اولرنینگ شعرى استعدادلری نینگ یوزه گه چیقیشی‌گه امکان بېروچی شرط- شرایط لر و ادبی محیط هم یره‌تیلگن. شونده‌ی اېکن، اولر آره سیدن اقتدارلی شاعرلر، شو جمله دن، غریبی دېک ذواللسانین شاعر نینگ یتیب چیقیشی طبیعی بیر حال اېدی. بیز نینگ اوشبو تحقیقاتیمیز اؤزبیک ادبیاتیکه اؤزی نینگ گؤزهل شعرلری بیلن مناسب حصه قوشه آلگن شاه غریب میرزا غریبی دېوانیکه بغیشلنه‌دی.

¹ ذبیح الله صفا، تاریخ ادبیات در ایران، 4-جلد، تهران، 132-بیت.

غریبی حقیده گی ایلک معلومات:

غریبی نینگ شخصی و شعرلری حقیده بیرینچی بۇلیب نوایی اؤزی نینگ «مجالس النفايس» اثریده بوندهی مفصل معلومات بېره دی: «شاه غریب میرزا شۇخ طبع لیخ، متصرف ذهن لیک و نازک تخیل لوق و دقیق تعقل لوق بیگیّت دور. نظم و نثر ده نظیری معلوم و متخیله و حافظه ده عدیلی نامعلوم. آو و قوش خاطرینه مرغوب و قرا و اؤقیش کۈنگلی گه محبوب. بو مطلع آنینگ دور کیم:

قیسی بیر گلچهره اول گلبرگ خندانیمچه بار؟

قیسی بیر شمشاد قد، سرو خرامانیمچه بار؟

دېوان هم جمع قیلیب تور. یخشی مطلع لری بو مختصر ده سیغمس، مگر ینه بېر کتاب بیتیلگه ی.¹

نوایی «مجالس النفايس» ده غریبی نینگ یوقاریده اېتیب اؤتیلگن فضیلت لری حقیده گپیریپ، اونینگ دېوانی دن بېر نېچه فارسچه و ترکچه مطلع لر نینگ مثال صورتده ذکر اېتگن بۇلسه، «خمسه» نینگ «فرهاد و شیرین» داستانیده ینه بیر قنچه توصیف اېته دی، جمله دن کیچیک یاشدن شعر یازیش ده اولوغ یاشلی شاعر لردن کوچلی راق اېکن لیگی و کلامیده گی ملاحات و فصاحت، ذاتیده گی بیلیمدانلیک و ذهنیده گی اؤتکیرلیگی حقیده بونده ی یازه دی:

غریب اولغه ی نهایت دن زیاده

بو ینگلیغ گل کیم اولغه ی شاهزاده

¹ مجالس النفايس، 170-بیت. ومجالس النفايس، بلخ چاپی، 219-220 بیتلر.

قایو شهزاده، اول کان ملاحه

تکلم وقتی دریای فصاحت

فصاحت باییده شه قه قریب اول

باری شهر لر غریبی، شاه غریب اول

زهی نطقونگ تکلم وقتی جانبخش

مسیحا یتکلنغ انفاسینگ روانبخش

نی معنی بؤلسه دقت دن نهانینگ

حل ایلب آنی طبع خرده دانینگ

کیچیک یاشده قیلیب طبعینگ ثماره

خرد پیرینی طفل شیرخواره

سبنینگ ذاتینگنه دور بو سؤز فروغی

کیچیک یاشدین اولوغلرنینگ اولوغی

اېرور ده کوکب بختینگ یانگی آی

اېرورسېن بدر یتکلنغ عالم آرای

قچان کیم بدرلیق تاپسه هلالینگ

قویاشدین بؤلنای آرتوق راق کمالینگ...¹

نواپی ینه بیر بار «خمسه» نینگ «سبعهٔ سیار» داستانیده خدیجه

بېگیم نی وصف اېتر اېکن، غریبی نی هم تیلگه آلهدی. گرچه بو قسم ده

غریبی نینگ نامی آلینمسه هم خدیجه بېگیم نینگ «ایکی سعد اختر

¹ علیشېر نواپی، خمسې، فرهاد و شیرین، کابل، 1991، 266-بېت.

فرزندى»، «بیری فضلده جهان نادری و بیری لطف ایله جهان جانى»
دېگن عبارت لردن غریبی و مظفرحسین میرزالر کۆز ده توتیلگینى بېلیب
آلیش ممکن:

ای حریمینگ سپهر عز و جلال
اندىن اؤنگالی یۇق ملک که مجال

آی و کون یۇق اگر چه مانندیگ
ایکی سعد اختر، ایکی فرزندینگ

فضل ارا نادر جهان بیرىسى
لطف بیرله جهانغه جان بیرىسى

تا جهان بۇلغای اول ایکاو بۇلسین
قۇل لریغه جهان گراو بۇلسین

تانگ اېمىس بۇلسه لر مسیحادم
کیم الرنینگ آناسیدور مریم

ایکی یانینگده آتشین گوهر
دُر ایکی، یانیده ثمین گوهر¹

نوايى، سلطان حسین میرزا گه، اونینگ خاندانى و فرزند لریگه حرمت
و محبت کۆزى بیلن قره گنى سببلى، اولر حقیده هر دایم فقط یخشی سؤزلب،
اولرنینگ جمال و کمالده، جسمانى و معنوی فضیلت لرده تېنگی یۇق کیشیلر
دېب اولوغ لهیدی. غریبی، بېر تماندن سلطان نینگ فرزندى اېکنلیگی اوچون

¹ خمسة، سبعة سیار، 27- بیت.

نوايى نينگ مهر و حرمتيگه سزاوار بۇلگن بۇلسە، ايکينچى تماندن کوچلى شاعر اپکنليگى اوچون اونينگ قليبىدن اۋرىن آلکن اېدى.

نوايى انه شوندهى گۈزەل شعرى پيوند ارقەلى اونى اۋز فرزندى دېك بېلىپ، اونينگ شعرى يوتوقلرى و انسانى برکمال ليکلريدن قووانيب، قندهى توصيف قىلگن بۇلسە، اونينگ بروقت حياتدن کۈز يومگنيدن قيغوريب، اۋز قيغو لرى نينگ هر بندى آلتى بيت دن عبارت بۇلگن بېش بندليک ترکيب بنديده اظهار اېتدى. اوشبو ترکيب بند ده، بيرينچى دن، سلطان حسين ميرزا، اوندن كېين مهدهليا «خديجه بېگيم» خراسان اهلى، شاعرلر، اشراف، قضات، علمالرينيگ بو مصيبت دن چپککن قيغورليني بيان قىليب، اۋزىنى همه دن هم غمزهراق دېب، توصيف قيله دى:

برچه غمگين، باريدىن مېنگه فزون غمزهلىق

رۈزگاريمنى قىليب تيره بو ماتمزهلىق

قوييده انه شو ترکيب بند نينگ بيرينچى بندينى كېلتيرهميز:

دهر باغیده عجب تفرقه دور، اي افلاک

خلق ايچى لاله كېيى قان، ياقاسى گل كېيى چاک

کۈزگه عالم قاره دور، کويدي مگر عالم هم

ماتمیلر تونینی ایله دی اۋزنى غمناک

صرصر حادثه تند اېسدى، داغى ساوردی

عیش گلزارینی هرسارى، نېچوک کیم خاشاک

اول مسیحى که اولوس جان تاير اېردى سۈزیدین

باردى و خلقينى اۋز فرقتى دين قیلدى هلاک

نې عجب، عالم اېلی اشکی اگر دریا دور
کیردی چون بحر فنا قعریده اول گوهر پاک

توشتی یعنی عدم اقلیمیگه ناگاه غریب
شاهلر مجمعی نینگ نادرهسی شاه غریب¹

بابر هم نوایی دېک سلطان حسین میرزا و اونینگ فرزندلریگه اخلاص کۆزی بیلن قرهیدی، شو بیلن بیرگه «بابرنامه» ده اۆزی نینگ ساده، بېتکلف، مردانه اسلوبیگه خاص بؤلگن تۇغری سۆزلیک بیلن اولر نینگ معنوی و جسمانی فضیلت لرینی کۆرسهتیب بېرهدی، عیب و نقصان لرینی هم یشیرمهیدی. بیز اونینگ یازگن لریدن شاه غریب میرزا نینگ معیوب، یعنی بوکری بؤلگن لیگینی، اوندن فرزند هم قالمهگن لیگینی و باشقه بیر قطار معلومات لرنی بیلیب آلیشیمیز ممکن. او، سلطان نینگ فرزند لری حقیده گپییر اېکن، غریبی نی بوندهی عبارتler بیلن توصیفلب بېرهدی:

«سلطان حسین میرزا دین اؤن تۆرت اؤغول، اؤن بیر قیز قالیب اېدی. باری اؤغلانلاریدن اولوغی بدیع الزمان میرزا اېدی. آناسی سنجر میرزا مروی نینگ قیزی اېدی. یانا شاه غریب میرزا اېدی، بوکری اېدی. اگر چه هیأتی یامان اېدی، طبعی خوب اېدی. اگر چه بدنی ناتوان اېدی، کلامی مرغوب اېدی. "غریبی" تخلص قیلور اېدی، دېوان هم ترتیب قیلیب اېدی، ترکی و فارسی شعر ایتور اېدی. بوبیت انینگ دور کیم:

در گذر دیم بربرویی شدم دیوانه اش
چیست نام او، کجا باشد ندانم خانه اش؟

¹ حمید سلیمانوف، علیشیر نوایی نینگ غریب میرزا وفاتیگه یازگن مرثیه سی، ادبی میراث مجله سی، 2- سان، تاشکینت 1971، 177-بېت.

نېچە محل ھرى ھۆكۈمىتىنى سۇلتان ھىسەن مىرزى، شاھ غرىب مىرزىغا بېرىپ اېدى. آتاسى نېنگ زمانىدا اۇق نىل قىلدى. اندىن اۇغول، قىز قالمادى.»

مظفر مىرزىا ھقىدە گېرىپ، بوندەى دېدى: «اېكلە سى نېنگ آنە سى خىدىجە بېگىم ايدى.»¹

نواىى و بابىر دن سۇنگ بعضى تارىخچى و تذكرە چىلر، جملە دن: فخرى ھروى «روضة السلاطين»، سام مىرزىا صفوى «تحفة سامى»، س. احمدعلى خان ھاشمى سىندىلوى «مجمع الغرايب»، ذ. صفا «تارىخ ادبىيات در ايران» غرىبى ھقىدە سۇزلب، اونى ذواللسانين شاعر صفىدە تىلگە آلەدىلر، اما اولر نېنگ اثرلىرىدە نواىى و بابىر معلوماتى دن كۇپراق معلومات يۇق، فقط بېررار غزل يا بېر- ايكى بيت نى آرتىق راق بېرگن لر، شونېنگ اوچون اولر نېنگ اثر لرىدن اقتباس كېلتىرىش اونچەلىك ضرور دېب تاپىلمەدى.

اۋزبېكىستاندە ھم سۇنگى يىللردە غرىبى ھقىدە مستقل مقاله ارقەلى يا بېررار موضوع بىلن باغلىق طرزىدە معلومات بېرىلە باشلىدى. عبدالرشىد عبدالغفوروف «بويوك بېشلىك سباقلىرى» ناملى كىتابىدە و «اۋزبېكىستان ادبىياتى و صنعتى» اخبارى نېنگ 1996-1997 يىللىرىدە چىققن ايرىم سانلىرىدە تېمورىلر دورى مدنيتى ھقىدە اعلان قىلگن مقاله لرىدە «مجالس النفائس» و «بابرنامە» معلومات لرىگە اساس لىب، غرىبى گە ھم تاختەلىب اۋتەدى² شونېنگدېك سۇيىمە غنى يوا «طبعى خوب، كلامى مرغوب» ناملى

¹ ظھىرالدىن محمد بابىر، بابىرنامە، فن نىشرياتى، تاشكېنت 1960، 224-بېت.

² ع. عبدالرشىدوف، بويوك بېشلىك سباقلىرى، غفور غلام نامىدە گى ادبىيات و صنعت نىشرياتى، تاشكېنت 1996، 12-129-بېتلر.

مختصر مقاله سیده¹ و «مجالس النفايس» نینگ ایضاحلر قسمیده بو شاعر حقیقه نوایی، بابر و فخری هروی لر یازگن معلوماتلرنی تقدیم اېتدی.²

خ. عصمت الله و عنایت الله شهرانی بیزنینگ قۇلیمیزده گی غریبی دېوانی قۇلیازمه سینینگ ینه بیر فوتو نسخه سینی قۇلگه کیریتیب، بیرگه-لیکده ایش باشله دیلر. خ. عصمت الله شو نسخه اساسیده «شاه غریب میرزا»³ و «شاهلرنینگ غریبی»⁴ ناملی ایکی مقاله اعلان قیلیب، نوایی و بابر اؤز اثرلریده کېلتیرگن غریبی مطلع لریدن اوچ غزل نینگ متنینی نشر اېتدی. مقاله لر نینگ قیسقه سی «پیمان» مجله سیده هم چاپ اېتیلگن⁵، اما افسوس که شو اوچ غزل ده هم معنا نقطه نظریدن قطار خطالرگه یؤل قۇییلگن. شونینگ دېک، افغانستان عالمی عنایت الله شهرانی هم شو نسخه دن فایده لیب غریبی نینگ فارسچه دېوانینی عرب یازوویده «پیمان» مجله سیده نشر اېتدی.⁶ بونده هم تله ی خطالر موجود. بو ایکی عالم، دېوانی عربچه، کیریلچه و لاتینچه یازوو ده تۇلیق نشر قیلیش نیتیده اېکنلیک لرینی ایتگلر. بیز بو خیرلی نیت نی قۇللب – قوتلگن حالده غریبی دېوانی نینگ متنینی مکمل و خطاسیز طرز ده چاپ اېتیلیشیگه امید قیله میز.

¹ س. غنی یووا، طبعی خوب، کلامی مرغوب، اؤزبکستان ادبیاتی و صنعتی جریده سی، 1996، 5-جولای.

² مجالس النفايس، 27-279-بیتلر.

³ خ. عصمت الله، شاه غریب میرزا، ملی تیکلنیش جریده سی، 2000-ییل، 29-اگوست.

⁴ خ. عصمت الله، شاهلر نینگ غریبی، تفکر مجله سی، 2000-ییل، 4-سان، 64-69-بیتلر.

⁵ خ. عصمت الله، شاه غریب میرزا غریبی، پیمان مجله سی، 2000-ییل، 5-7-سان، 29-299-بیتلر.

⁶ ع. شهرانی، شاه غریب میرزا، پیمان مجله سی، 2000-ییل، 5-7-سان، 65-5-بیتلر.

غريبى ايجادىگە بىر نظر:

شاھ غريب ميرزا نى لىرىك شاعر دېسك، خطا بۆلمەيدى، چۈنكە اونىنگ شعرلىرىدە عشق، وصل، هجران، رقيب، رشك، انتظار، التجا، اميد، ساغىنچ، وفا، جفا، صداقت، مى و بولردن حاصل بۆلەدىگان كىفيت لر، يعنى: قووانچ، قىغو، سعادت، حسرت، مستليك، كويىنىش، تلىپنىش، ايزلش، معشوق يا معشوقه نىنگ گۆرهل ليگىنى تعريفلش، يا اوندن شكوه قيليش كىي موضوعلر يىتكچى اۋرىن نى اېگللەيدى. البته بوندهى موضوعلر و بوندهى حالتلر عموماً آلكنده برچه شاعرلر، اينىقسە لىرىك شاعرلرنيىنگ شعر لرىدە اوچرەب تورەدى، لېكن غريبى شعرىتىدە كۆپ اۋرىنلردە مذكور موضوعلرنيىنگ اۋزىگە خاص، يىنگىچە تلقىن نى كۆرىشىمىز ممكن. بىز قويدە شاعر دېوانىدە- گى اۋزى نىنگ يوكسك بديعىتى بىلن اجرە لىب توروچى ايرىم شعر لرگە تاختە لىب اۋتماقچىمىز.

غريبى فقط غزلسرا شاعر دىر، چۈنكە اونىنگ فارسچە و اۋزىبكچە شعرى ايجادىدە بېش پرچه مخمس و بىر پرچه قطعە دن تشقۇرى، قالگن برچه سى غزل ژانرىدە يازىلگن. اۋزىبك ادبياتى تاريخىدە شعرى ژانرلرنيىنگ برچه سىنى اېمس، بلكە بىر نېچە سىنى اۋز حسياتى و ذوقىگە ماس تايىب، فقط اۋشە ژانرلردە شعر يره تىب، قالگن ژانرلردە ايجاد قىلمەگن شاعرلر كم اېمس، مثلاً: بابر ايجادىدە غزل و رباعى ژانرى كتە اۋرىن توتەدى، شونىنگدېك، تويوق، مثنوى، قطعە، فرد كىي ژانرلر اونىنگ اعتبارىدن چىتدە قالمەگن و اونىنگ مذكور ژانردە يازگن بىر قنچە شعرلرى موجود. عين پىتدە

مستزاد، مسمط، قصیدہ، ترکیب بند، ترجیع بند کبی شعر شکل لریگہ او مطلقا مراجعت قیلیمہ گن.

اما غریبی، آتہ سی سلطان حسین میرزا دن الہام لنگنی سبیلی، فقط غزلگہ بار کوچینی صرف لگن بؤلسه، عجب اہمس، زیرا اونینگ ایجادیدہ باشقہ شاعر لرگہ قرہ تیلگن اشارہ و کنایہ لر کورینمسہ - دہ، آتہ سیگہ قرہ - تیلگن اشارہ دن موجودلیگی، آتہ سیگہ بؤلگن حرمت و ایزداشلیکدن دلالت برہدی، مثال اوچون: او، آتہ سیگہ مراجعت قیلیب، اونینگ نامینی تیلگہ آلمسہ - دہ، «شاه سخندانیم» اشارہ سی بیلن، اونینگ مقصدی، ہم شاه و ہم شاعر بؤلگن کیشی، یعنی آتہ سی اہکن لیگینی بیان اہتہدی:

گر پریشان نظمینگہ اصلاح دین زب ایستہ سنگ،

ای غریبی، قیسی بیر شاه سخندانیم چه بار؟

البتہ، شاہزادہ نینگ مقامی جمعیتدہ قنچہ لیک یوکسک اہکن لیگی نظردہ توتیلسہ، اونینگ شریگہ اصلاح دن زب بیریش ہم فقط اوندن یوکسک مرتبہ لی راق کیشی، یعنی شاه زمان سلطان حسین میرزا نینگ تمانیدن ممکن بؤلہدی، دہگن فکر توغیلہدی.

غریبی نینگ ایجادیدہ بدیع لیک، ینگیلیک، اوزیگہ خاصلیک کوچلی دیر. اونینگ اؤزبیکچہ و فارسچہ شعرلری نہایتدہ روان تیل، گؤزہل اسلوب بیلن

یرہ تیلیب، فصاحت و بلاغتدہ ممتاز، سؤز و معنا بیلن باغلیق «لفظی و معنوی» نقصانلردن خالی، اہہام گؤیلیک، پریشان گؤیلیک، تصنع و تعقیددن اوزاق دیر. اونینگ اؤزبیکچہ و فارسچہ شعرلری بیردیک مہارت بیلن یازیلگن. بو اہسہ، اونینگ ایکی تیلدہ ایجاد قیلش سرلرینی یخشی اہگلب آلگنیدن دلالت برہدی.

يوقايردهگى مدعانينگ اثباتى اوچون غريبي نينگ التزام صنعتى اساسيده يازگن غزللىرى يىخشى دليل بۇله آلهدى، دېب اۋيله يىمىز. اونينگ بير غزليده «ابلق، ابلق سوار» سۆزلىرى التزاماً هر بيت ده تکرارلىنىپ، هر بيتده عليحده تشبيهلر، تصويرلر، شکللر بىلن بېزه تيلهدى، مثلاً: ابلق آت و ابلق سوار (آق- قاره آنگه مينگن كيشى) بير بيت ده كۆزىنىڭ آق و قاره سى، باشقه بيت ده تونگى آسماندهگى قرانغولىك و يولدوزلر ياروغىلىگى، ينه بير بيت ده كىيچه و كوندوز بىلن اۋخشه تىب، تصوير لندهدى. غزل اوشبو مطلع بىلن باشلندهدى:

**شهر ارا ابلق سوارې قىلدى جولان، اي كۈنگۈل
بۇلماغاى كيم بۇلغاي اول آشوب دوران، اي كۈنگۈل**

سۆز يا موضوع التزامى بىلن شعر يازيش آسان اېمس ليگى، فقط ماهر سخندان و سۆز اوستاسى بۇلگن شاعرلر گينه بوندهى شعر يازيشگه قادر اېكنلىگى ادبيات شناسلرگه عيان دير، شونينگ اوچون هر بير شاعر هم التزام بىلن شعر يازە بېرمەيدى، اما شاه غريب ميرزا فقط يوقايردهگى غزلى اېمس، اۋزى نينگ اۋزېك و فارس تىللىرىدهگى كۆپل غزللرنى انه شو صنعت اساسيده يره تگن كه بو اونينگ شاعرلىك مهارتى، استعداديدن، تىلى نينگ بايلىگى و تخیلى نينگ كوچلى ليگيدن درك بېره دى. او عيد، مى، مستليك، شكار، صيد، لاجوردى تون، نيلوفرى خلعت، ينگى آى كى موضوعلر و سۆزلىرى اۋز غزللىده التزاماً رعایت قىلگن و هر بيت ده شو سۆز يا شو موضوع نينگ ينگى - ينگى قيرره لرىنى آچىب بېرگن. قويمده التزامى شعرلر نينگ مطلع بيتلىرىنى كېلتيره ميز:

عید:

عید بۇلدى چابکیم چون عزم میدان ایله سه،
کاش اول ساعت مېنى میدانده قربان ایله سه.
می، باده:

پارسا یاریمغه می ایچمک شعار اۆلمیش ینه،
بسکه تارترمېن سېو، اېگنیم فگار اۆلمیش ینه.

باده دین پرهیز، ای سرو گل اندام، ایله مه،
بزم ارا هر دم مېنى خونابه آشام ایله مه.

لاجوردی تۇن:

لاجوردی تۇن مودور کیم کییمیش اول رشک پری،
یۇقسه کۆکدین ظاهر اۆلمیش آفتاب خاوری.

شکار و صید:

شوخی میراشکار کیم عشقی مېنى زار ایله میش،
ایلگیده کۆنگلوم قوشی دورکیم گرفتار ایله میش.

چو مجنون در میان آهوان زانم وطن باشد،
که روز صید شاید یکدم آن رو سوی من باشد.

ترجمه:

آهولر ایچره مېنینگ مجنون کبی دور مسکنیم،
تا که قیلگهی صید وقتی بیر نظر صید افکنیم.

غریبی غزللریده التزام فقط سۆز یا که موضوعنی قیتەریش یۇلی بیلن
ایمس، نرسه و حالتلرنی انگله توچی سۆزلرنی اوچته – اوچته دن کېلتیریش
یۇلی بیلن هم یوزه گه کېلتیریله دی. بونینگ مثالینی قوییدهگی غزلده
کۆریش ممکن:

مجمع خويست امروز از بتان آذرى،
كم بود زينسان قران ماه و مهر و مشترى.
ترجمه:
مجمع حسنى توزير دور آذرى بتلر بوگون،
كم بۇلور بوندهى قرانگه مشترى و آى و كون.

يوقاريدە مطلع بيتى كېلتيريلگن غزل دە ماه و مهر و مشترى، زلف
سنبل و چشم نرگس و چهره گلبرگ، سرو و شمشاد و صنوبر، آفت عقل و
بلای جان و آشوب دل، حور و ملک و پرى، جفا جو و بېرحم و عاشق کش،
نقد دين و صبر و هوش، اوچتە - اوچتە بۇلگن حالده كېليب، بيتلرنى
بىزەتەدى.

غريبى نينگ غزللريده ينه بير اۇزيگه خالصلىك يقال كۇرينيب توره-
دى. او هم بۇلسە، بير موضوع و حالت نينگ رواجلنتيريليشى دىر، بعضى
شاعرلر، اينىقسە، «هند ادبى مکتبى» گە منسوب بير قنچە شاعرلر نينگ
ايجاديدە موضوع يا حالت وحدتيگه رعايه قيلينمەى، هر بيت عليحده موضوع،
عليحده روحى حالت، عليحده زمان و مكان افاده سيدېك بۇليب تويولهدى.

غريبى اۇز غزللريده موضوع و حالت وحدتىنى سقلشگه اوريتهدى. اگر
هجر و اغيار و انتظاردن سۇز آچيلسە، غزل نينگ آخرى گچە دوام اېتە دى،
عكسينچە وصل و وفا، دیدار و تماشا دن سۇز باشلنسە، غزل نينگ آخرى
گچە قووناق حالت حکم سوريب، بختيارلىك، اميدوارلىك و ايشانچ كىي
تويغولر اۇقووچىنى ترك اېتمەيدى، اينىقسە بيرار سۇز يا موضوع التزامى بيلن
يازيلگن غزللريده بوندهى توزيريليشنى يققال راق كۇریش ممكن. قوييده
غريبى نينگ عجايب بير غزلىنى مثال طريقه سیده كېلتيره ميز.

غریبی اوشبو غزلیده ایکی یارگه کۈنگول قۇیگنی، اولردن اوزیله
آلمسلیگی، اولرنینگ بیر - بیریدن گۈزەل راق لیگی حقیده یازە دی و هر
ایکی یار نینگ تمثالینی کتە مہارت بیلن یرەتەدی که بیز اوندن فقط
اولرنینگ گۈزەللیک دە ممتاز اپکنلیک لرینی اېمس، بلکه بیرى باشقە سیدن
نیمە سی بیلن آرتیق راق اپکن لیگینی هم بیلپ آلیشیمز ممکن بۇلەدی.
غزل مطلع سی قوییدەگیچە دیر:

ایکی آی کیم یوزلریگه کۈزلریم حیران ابرور،

اول بیرى خورشید اېسە، بو بیر مە تابان ابرور.

یوقاریدەگی غزلدە غریبی نینگ دلدارلری حقیده ایتگن تعریف -
توصیف لری عکس اېتگن بۇلسە، باشقە بیر - ایکی غزلی، اینیقسە «ایلر
ینە» و «قالمەمیش» ردیفلی غزلریدە یار نینگ چیرایى قالمەگنینی هم
عجایب بدیعی تصویرلر آرقەلی توصیف لب بېرەدی. بیز گۈزەللیک تعریفینی
هردایم شعرده اۇقیب کېلگنمیز، اما چیرای سیزلیک تعریفینی بوندە بدیعی
تصویرلر آرقەلی افادە لش، یعنی هجو نی هم گۈزەل بدیعی کنایە لر و
اۋخشەتیشلر آرقەلی بیان قیلیشنى غریبی کبی اۋتکیر ذھنلی، سېزگیر، دقت
نظری شاعرلر ایجادیدن تاپیش ممکن بۇلەدی. منە اۋشە غزلرنینگ مطلع
بیتلری:

تا چیتاردی خط، بورونعی دېک صفاسی قالمەمیش،

عشقینی ترک اېتمە گن بیر مبتلاسی قالمەمیش.

جلوہ کیم هر ساری اول ابلق سوار ایلر ینە،

اېلگە اۋز حسنینی گۇیا آشکار ایلر ینە.

غريبي شعرلريده خلق نينگ، خصوصاً هرات اهالي سينيگ عرف – عادت لري، كييملري، تورموش طرزي، حتى سپورت اويينلري هم اؤز عكسيني تاپگن. شونينگدېك، خلق آغزه كي ايجادى هم اونينگ شعرلريگه، ايجاديه معين تاثير اؤتكزگن. بيز بونى انيق مثاللرده ييقال كؤريشيمز ممكن. عين پيتمده اوشبو مثاللر غريبي نينگ بديعى تصوير ده گي مهارتيدن گواهليك بېره دى.

غريبي زمانيده و او يشه گن شهرده باش كييم اساساً بورك، كلاه و دستار دن عبارت بؤلسه كېرهك، چونكه بير نېچه بيتلرده شو كييم تورلري و اونينگ رنگلري يا قندهى قىليب باش گه كييلگنى جوده چيرايلى بديعى صنعتلر بيلن توصيف قىلينگن. مثال اوچون «بورك» باش كييمي قوييده گي بيتلرده:

قاره بوركين كييم كؤنگلوم قوشين رام ايله دى،
سرو ابرور كييم زاغ انينگ باشيده آرام ايله دى.

باشيده ابرمس قرا بوركى كه چيقتن دود ابرور،
جلوه مشكين تاج ايله تا اول گل اندام ايله دى.
كلاه:

وه، مېنينگ بيرله توز ابرمس انگله ديم اول قاشى يا،
راستلىق قيلمىنى شوخ كچ كلاهيم بيلمه ديم؟؟؟؟/
دستار:

بو سبب دين كييم قايمو مجلس دين آيا ايچتى مى،
خاطرهم آشفته دور آشفته وش دستاريدىن.

خستہ کۈنگلوم بند زلفی دہک پریشان ایله دی،

اول سہی قد کیم ابرور آشفته دستاری آنینگ.

لاجوردی تۈن مودور کیم کییمیش اول رشک پری،

یۇقسە کۈکدین ظاہر اۋلمیش آفتاب خاوری.

اول یشیل تۈنلوق کہ بورکی باشیده گلگون ابرور،

بوتسە سرو اوستیده گل، انداق قچان موزون ابرور.

خلعت:

خلعت شیگون ارا اول ماه تابان مو اپکین؟

یۇقسە مونداق ظلمت ایچره آب حیوان مو اپکین؟

بیلمان اول آی جلوگر بۈلمیش قرا خلعت ارا،

یا کۈرونکن گرد ایچیدین مهر رخشان مو اپکین؟

خلعت گلناری دور کیم قیلدی افشان اول پری،

یۇقسە انجم دور شفقیدین ظاہر اۋلغان هر سری.

نقاب:

نقابین یوزیگه یاپماق نه حاجت تېگمه سین دهب کۈز،

چو اول یوز اۋتینه هر ساری خالیدین سپند اېتمیش.

جامه:

جامه گلناری بتی کاین ناله و زاری از اوست،

دانه — دانه اشک من بر چهره گلناری از اوست.

ترجمه:

نالہ و زاریم ابرور اول جامہ گلنار ایلکیدین،

دانه — دانه کۈز یاشیم گلنار ابرور یار ایلکیدین.

غريبي كييم - كېچكدن تشقري، اۈز زماينده رواج تاپكن سپورت اۋيينلري ناميني هم تيلگه آله دى، مثال اوچون: اۋق، ناوك، ياي، شست بازو (قۇل قوتى)، «رخش» دېك تېز چاپه ديگان ات كىلر شكار اوچون مناسب قورال و شكار هم اوشه زمان نينگ سپورت تورلري اېكن ليگيني، شونينگدېك كينگ آچيق ميدان، تيز چاپر كوچلى آتلر، «قبق» سپورتى و مسابقه سېنينگ رواجلنكن ليگيني كۇرسه ته دى. شكار و صيد گه اشاره قىلين گن بيتلر بېرتەى. قوييده كېلتىلگن بيت ده قبق سپورتىگه اشاره قىلىنكن:

*اي كۇنگول، چون يېتسه اول چاپك قيق ميدانيدە،
تيرە بۇلگن كۇزگە گردېدىن جلايې ايستە گيل.*

هرات نينگ «خيابان» ناملى كۈچە سى، اۈزى نينگ بلند، خوش قامت، يم- يشل سرولر و سرونالزلى، كېنگليگى و سېرسايە ليگى بيلن مشهور دير. شو سببلى بو جاي خلق نينگ يخشى كۇرگن سىرگاھىگە ايلنگن، اينقسە ياشلر بو يېردە كۇپ تۇپلنیشگن، اۈزلرى نينگ وصال اوچرەشوولرى اوچون هم شو يېر نى تىلشگن. غريبي هم بو سىرگاھ گە اشارت قىلىپ، يارى هر كون خياباندىن قدم باسيپ سىر قىلگنى، اونى هر كون كۇريب توريش اوچون خيابان گدالرى قطارىدە اۋلتىرگىنى جودە گۇزەل طرزەدە بيان قىلە دى:

*زمن چون برد آن سرو خيابانى دل و جان را،
کنم جيحون ز سيل اشك خود راه خيابان را.*

ترجمە:

*اۋشل سرو خيابانى كە آلدی كۇنگول و جان نى،
كۇزوم ياشى بىلە جيحون قىلەى اېمدى خيابان نى.*

من بیچاره خواهم از گدایان خیایان شد،
کہ بینم در گذر ہر روز، آن سرو خرامان را.

موسیقی اسبابلریدن چنگ، تار، عود و اولردن ترہلگن نوالر،
شونینگدہک مغنی ہم غریبی نینگ شعریکہ حال و هوا و شور و نوا
قوشہ دی:

بسکہ غمگین مہن سرود نوحہ ایلامہن گمان
ہر نوابی کیم بؤلور طاہر مغنی عودیدین

خلق نینگ رسم - عادتلری، عنعنہ لری و توشونچہ لری ہم غریبی
شعریتیدہ اؤز افادہ سینی تاپگن. آتہ-بابالریمیزدن قالگن، بوگون یوقالیب بارہ
یاتگن دہک کؤرینگن بیر عجایب عنعنہ میز نینگ ہم غریبی شعرلیدہ یشہ
یاتگنلیگی بونگہ دلیل دیر. عید- ہییت کونلریدہ کتہ لر کیچیکلرگہ، یاشلر
بیر- بیریکہ عیدی (عیدلیک، ہییتلیک) بېریش دہک یخشی عنعنہ، انسانلر
ارہ سیدہ ایللیق محبت، صمیمیت و قووانچ ترقہتیب، اوزیلگن رشتہ لرنی
باغلب، سست بؤلگن رشتہ لرنی تارتیب، مستحکم قیلردی.
غریبی نینگ شعریدہ «عیدلیک» عاشقانہ توس آلگن بؤلسہ ہم،
اؤشہ عنعنہ ینہ بیر بار خاطرہ دہ تیریلتیرہدی. او بوندہی دپیدی:

عیدلیق چون ایستہدیم، قتلیمئہ بېردی مژدہ یی
نیلہیین یارب، رقیب انی پشیمان ایلہسہ

یوقاریدہ ایتیب اؤتگنیمیزدہک، خلق نینگ تورلی عادتلری و آغزہکی
ایجادی غریبی نینگ شعری کؤزگوسیدہ عکس اېتگن. بولر خواہ «قرآنکریم»
دن فال آچیش بؤلسین یا توشنی عکسینچہ تعبیر قیلیش، یا ینگى آى نى
آلتوندہ کؤریش؛ خواہ ضرب المثللر (مقاللر) بؤلسین یا فرازیولوژیک عبارہ لر،

جدا بديعى طرز ده اۈز افاده سىنى تاپگن. قوييده گى مثال لىر فقط اونىنگ
شعريتيدە گى فولكلور جلوە لىرىنى اېمس، بلكە شاعر شعر لىرى نىنگ بديعيتى
و گۈزەللىگى، نازك معنى لىرگە بايلىگىنى كۈرستە دى.
مصحف دن فال آچىش:

چون مېن بدحال مصحف آچسام اول يوز ھجرىدا
نە عجب گر چىقسا يوسف سورة فاليم مېنىنگ
توش نى تعبير قىلىش:

خار ھجرانىنگ نصييم توشدا و خوشحال مېن
كىم بۇلور تعبير اې گلبىرگ خندان اۈزگاچا
يىنگى آى نى آلتون دە كۈرىش:

اى كە دىدى ابرویش، در روى زرد من نگر
ماہ نو را چون كسى رسمست در زر بنگرد
تۈيىب - تۈيىب كۇرماق و جانندن تۈيىماق:

چون دەسام: جانا يوزونگىنى تۈيىغۈچە كۇرسام كېراك
ناز ايله دېر كىم: كىشى ھرگىز تۈيىارمو جانىدىن؟
اېتك نى سىلكىتىپ كېتىش:

اې غرىبى، عالم و عالم اېلىن چون انگلادىنگ
بارىدىن سىلكىپ اېتاك، كىر كلبە خمارغە
اۈلىككە ماتم توتىش و كۈنگۈل بوزىلىشى:

بۇلماغاى كىم ناگھان كۈنگلى بوزولغاى رحم اېتىپ
توتماگىز اول كۈى ارا زىنھار، اۈلسام ماتىم

«ايكى كېمە دن اوشلە گن كىشى غرق بۇلە دى» دېگن مقال:

ايكى كېمە اۈچىنى توتقان بۇلور دېرلار غرىق
اۈرتادا ۋە كىم، غرىبى زار و سرگردان اېرور

ایکی یوزلمہ چیلیک:

نہچہ بۇلغايسېن ايکي يوزلوک گل رعنا کيبي؟

ايلاگيل يکرتنگليک، اي غنچه رعنا منگا

يا کہ قوييده گي غزلی آلہ يلیک. او فقط وزنی نینگ موسیقی لیگی
بیلن اېمس، جانلی خلق تیلیدہ بیتلیگن لیگی بیلن ہم اجرہ لیب تورہ دی و
منہ شو خصوصیت غزلگہ شاھانہ شکوہ و شاعرانہ جلوہ بغیشلہیدی:

گشتہم خراب و شيفتہ خردسالکی

قدش نہالکی و چہ نازک نہالی!

ترجمہ:

قیلیدی خراب و زار مہنی خردسال گینہ

قدی نہال گینہ، نہ نازک نہال گینہ

غریبی نینگ شعریدہ سؤزلر شونہدی مناسب تن لہ دی کہ تکراری و
عنعنوی تصویرلر و اؤخشہ تیشلر ہم ینگ دېک کؤرینہ دی، اما شعر
تاریخیدہ شعر و شاعر شونچہ لیک کؤپ کہ ینگ موضوع یا ینگ تصویر
یرہ تیش جدا قیین. شونہدی بؤلسہ ہم غریبی ینگچہ تصویرلر و سیمالر یرہ
تیشگہ ایتتلیگن و شونینگ نتیجہ سی اؤلہراق، بیر قطار بدیعی اختراعلرگہ
بای شعر یازیشگہ موفق بؤلگن. قويیدہ گی بیتلر اونینگ انہ شونہدی گؤزہل
سؤزلر، چیرایلی تصویرلرگہ بای غزللریدن آلینگن.

آتینی کؤنگلومدا قازدیم نوک مزگانیم بیلہ

مہردېک جانیمہ باغلائی رشتہ جانیم بیلہ

* * *

غم / یاغیدا ایلکدین قویمایین پیمانہ نی

چرخ دوری توفراغیم پیمانہ قیلماس دین بورون

* * *

نوبهار اياميدين گلدېك بارى خندان و مېن
بسكه بارمېن غنچه دېك دلتنگ، هېچ آچيلماي

* * *

ايلادى كۈنگلوم تمناي وصال اول سرودين
آه كيم، بر بېرمادى نخل تمناسى انينگ

* * *

تا مصور ايلادى ليلي وشيم شكليني نقش
خامه آنينگ ايلكيدا ژولیده مو مجنون اېرور

* * *

عارضيگدا تيش تبسم چاغى بار "حسن" ايچره "سين"
غېبېنگ طوقى نېچوك كيم "حسن" اياغى "نون" اېرور

* * *

جز گياه غصه كۈييدين غريبي بوتماگاي
گر چه اشكينگدين محبت تخمى هريان ساچيلور

* * *

بوتسا قېرىم باشيدين نرگس نې تانگ؟ گر رحم اېتيب
يىغلاسا توفراغيم اوزره اول كۈزى شهلا يىگيت

* * *

بسكه كون- كوندین بۇلور حسنونگ يانگى آيدين فزون
كۈرونورسېن هركون اي خورشيد تابان اۈزگاچا

* * *

نال دېك قد بيرله سېن سيز ناله قيلماقدور ايشيم
نالهدين بزم غمینگدا چنگ تارى مېن ينه

* * *

تا كۈنگول اغيار اوزماسلار لبیدین سود اېماس
لعل حاصل بۇلماس آيريلمای يانیدین خارەسى

* * *

مہنی اؤلتورماک نی دور غمرنگ اگر قاتل اہماس؟

اہلنی تیرگوزماک نی دور، لعلینگ مسیحا بؤلماسا؟

* * *

پس از مردن شود بہر تماشای رخس چشمی

ز تیر ناوک او ہر نشان در استخوان من

ترجمہ:

وفاتیمدن کہین بؤلغای یوزیگہ باققالی بیر کون

اونینگ تیرہ نگاہین ہر نشانی استخوانیمدہ

* * *

غریبی، حسن او کم گشت چون با غیر ہمدم شد

شود پڑمردہ ہر گل را کہ باری چند بو کردی

ترجمہ:

غریبی، حسنی کم بؤلدی چو بؤلدی غیر ایلہ ہمدم

بؤلور پڑمردہ آخر ہر گل کیہ نہچہ ہیلانسہ

* * *

بسکہ شبہا شعلہ آہم بہ گردون سر کشد

داغہا بر سینہ این سقف زنگاری ازوست

ترجمہ:

بسکہ آہیم شعلہ سی تونلر فلککہ اورتانور

آسمان نینگ کؤکسیداگی داغلر اونندین دورور

* * *

از آن روز شکار آہو دمادم سوی او بیند

کہ میخواہد اسیر چشم آن ناوک فگن باشد

ترجمہ:

نہگہ باققالی اونگہ آہو شکار اثناسیدہ ہردم

اؤشل ناوک فگن کؤزنینگ اسیری بؤلگانین ایستر

* * *

چون بيميرم از غم روى بهشتى پيكرى

روزنى پيدا ز جنت در مزار من شود

ترجمه:

بیر بهشتی تن یوزی قیغوسیده ایتسم وفات

روزن جنت مزاریمده مینینگ پيدا بۇلور

* * *

چون به جام باده، لعل روحبخش او رسید

لاى او را مرهم جان فگار من كنيد

ترجمه:

رۇحپرور لعلی چون يیتدی جام باده گه

لايىنى مجروح جانیمغه مېنىنگ مرهم قيلينگ

* * *

وه، نې يىگلىغ غيرنى آنينگ يانيدا كۇرگامېن

مېن كه دېرمەن: سايه هم كاش يىتگای آنينگ يانيدىن؟

بو كېلتيرگن بيتلرده گى گۆزەللىك، يىگىچە تصوير، بديعى بيتوك-

ليك اۋز- اۋزىدن پيدا بۇلگن اېمىس، بلكە شاعر نىنگ تشبىه، استعاره، حسن

تعليل مراعات النظير، مجاز، ايھام، تضاد كىي بير قنچە صنعتلر و واسطه لردن

اونوملى فايده لنگن ليگى نىنگ نتيجه سى دير.

غريبى دېوانىده بديعى ادبى صنعتلر بىلن بېزەتیب يازىلگن بيتلر سانى

جدا كۆپ. بىز فقط بير نېچە مثال كېلتىردىك، خلاص. شونى هم ايتىب

اۋتېش كېرەك كه شعرده بديعى صنعتلرنىنگ كۆپ قۇللنىشى همه وقت هم

اونىنگ بديعيتى، گۆزەل ليگىنى تامين اېته بېرمەيدى، عكسىنچە اگر اۋز

اۋرنىده مناسب روشده ايشله تيلمەگن بۇلسە، شعر نىنگ ساده ليگى، صميمى

ليگى و روان ليگىگە سلبى تاثير كۆرسە تيب، توشو نيش، اوندن لذت آليشگە

خلل بېرىشى هم ممكن، اما غريبى شعرلريده بوندهى اېمىس. او، بديعى

صنعتلردن شونچه که اؤز اقتدارینی نمایش قیلیش اوچون فایده لئمه گن. بیزنینگ نظریمیزده، شعر اونینگ کؤنگلیدن قندهی جۇشیب، قینب چیققن و مصرعلر شکلیده قوییلگن بۇلسه، بدیعی صنعتلر انه شوندهی طبیعی حالده، شعرنینگ مضمونی و معناسی بیلن اویغون لشتیریلب، اؤز اورنیده قۇللنگن دېک کؤرینه دی. شوندهی بۇلمه گنده، غریبی شعرلری شونچه لیک روان، صمیمی، کؤنگولگه یقین و تأثیرلی بۇلمس اېدی.

غریبی نینگ شعریده دری و اؤزبېک شعریتی نینگ ممتاز نماینده لری، اینیقسه زمانداش شاعرلری، جمله دن: سلطان حسین میرزا «حسینی»، میر علیشېر نوایی و مولانا عبدالرحمن جامی نینگ تأثیری کؤرینیپ توره دی. انه شو تأثیر نینگ نتیجه سی طفیلی اونینگ شعرلری خودی حسینى شعرلری سینگری رمل مثنى محذوف یا که مقصور «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن یا که فاعلات» وزنیده یازیلگن. غریبی نینگ شعرلریده قۇللنگن وزنلرنی سینچیکلب تېکشیریپ چیققنده قوییده گیلر معلوم بۇلدى: اؤزبېکچه شعرلری نینگ برچه سی، حتی حسینى و نوایی غزللریگه باغلنگن خمس لری هم، یوقاریده اییتیپ اؤتیلگن رمل مثنى محذوف یا مقصور وزنیده دیر. فقط ایکی غزل هزج مثنى سالم - «مفاعله مفاعله مفاعله مفاعله» و بیر غزل رمل مثنى مشکول - «فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن» وزنلریده یازیلگن.

قوییده شو اوچ غزل نینگ مطلعلرینی کېلتیره میز:

سهی قدیم قیلیب شېگردلیغ، زلفین کمند اېتمیش

یوزیدین آی بۇلور شرمنده، شېگیر بلند اېتمیش

* * *

كۈنگۈلدىن باردى صبر و قالمادى جانده قاراريم ھم

ابۈوردى بخت يۈز مېندىن، وفادىن ياندى ياريم ھم

* * *

ھوسىم سېنىڭ جىمالىيىڭ، طمعىم سېنىڭ دوداغىڭ

يۈزۈم و يۈلۈڭ غىبارى، باشىم و سېنىڭ اياغىڭ

اما درى شعرلر يده غريبي بو تأثير آستيدن چيقيب، باشقه وزنلرنى ھم
تئلە گن. اونينڭ فارسچە ميراثيده اۋن بير غزل، بير قطعه و بير مخمس ھزج
مثنى سالم-«مفاعىلن مفاعىلن مفاعىلن مفاعىلن»، بير غزل مجتث مخبون -
«مفاعىلن فعلاطن مفاعىلن فعلى»، 4 غزل مضارع اخرب مكفوف محذوف-
«مفعول فاعلات مفاعيل مفاعيل»، بير غزل ھزج مثنى اخرب مكفوف -
«مفعول مفاعيل مفاعيل مفاعيل»، ايكي غزل رمل مثنى مخبون -«فعلاطن
فعلاطن فعلى» و قالگن غزللر نينڭ برچە سى رمل مثنى محذوف يا مقصور
وزنيدە يازيلگن.

يوقايريدە ايتيلگن وزنلر نينڭ برچە سى ملايم، درى تعبير دە
«جويبارى» (يعنى تېگىس، آقاي تورگن اريغ سووى دېك ملايم) بۇليپ، فقط
بير اۋزبېكچە غزلى نينڭ وزنى «خيزآبى» (يعنى كۈتەر يليب- توشيب آقە
ديگن سوو يا تۇلقونلى دريا دېك) اېكنلىگى، غريبي ملايم طبعىلى، خوشخلىق
و يوشاق معاملە لى كيشى بۇلگن بۇلسە كېرەك، دېگن فكرنى توغديرەدى.
اونينڭ شعر يده من- منليك، غرور، فخرلنىش كى توغولر يۇقلىگى، خاكسار
عاشق نينڭ التجالرى عكس اېتگنلىگى ھم يوقايريدە گى فكر نى
قوتلەيدى. اوشبو فكر يميزنى نوايى ھم تصديقلب، اۋزى نينڭ ساقينامە
سيدة اونينڭ باشقه فضيلت لرى قطايريدە ملايم طبعيت لى و خوشخلىق اېكن
ليگىنى ھم تاكيدلب بوندەى ديدى:

ساقیا، بادۂ مستانہ کپتور

دیردین بادہ پرستانہ کپتور

اویلہ می کیم چو قوروب بادہ پرست

ایچکوچہ عطردین اؤلغای سرمست

نشہ بخش، اویاہ کہ آہنگ عراق

تلخ اول نوع کہ خوناب فراق

مطربا، سن داغی آہنگی توز

رنگیدہ لحن حسینی کؤرگوز

ہم حسینی سؤزیدین رنگی غریب

ہم غریبی دمیدین بیٹی عجیب

ساز ایلاب، مہنی ہم شاد ایلانگ

بیر نفس قینودین ازاد ایلانگ

شاہلر نادری، اطوار ایچرہ

نکتہ و دقتی اشعار ایچرہ

ریلیدی چون تنگری ملایم آنی

اسراگای حفظیلا دایم آنی

روحپرور سؤزی بؤلسون اؤزیدپک

روح گستر اؤزی بؤلسون سؤزیدپک¹

¹ علیشہر نوایی، خزائن المعانی، 6-جلد، تاشکنت، 1990، 475-پت.

غریبی نینگ ایجادیده، او هم بؤلسه، دری شعریتیده فقط ایکی فخریه بیت موجود، اما بو بیتلرده هم حکمدارلیک یا شهزاده‌لیک، قدرت یا بایلیک غروری عکس ایتمه‌یدی، بلکه یارنی کؤککه کؤته‌ریش و یار وصفی آرقة لی شعرى قدر – قیمت تاپگنی بیان قیلینه دی:

بشنو که در نظم غریبی به وصف تو

از بهر ساکنان فلک گوشواره شد

ترجمه:

تینگله‌گیل کیم وصفینگه نظم غریبی درلری

آسمانلیک لر قولاغینگه تاقیلدی سرغه دېک

● ● ●

چون غریبی گوهر افشاندم به وصف لعل او

گوش سوی در نظم آبدار من کنید

ترجمه:

لعلی وصفینه غریبی دېک چو ساچکه یمېن گهر

در نظم آبداریمغه قولاغینگیز توتینگ

ملایم وزنلرده یان قافیه کبلیتیریش معمول اېمس لیگی اوچون، غریبی نینگ شعریده فقط بیت آخریده قافیه بؤلیب، یان قافیه موجود اېمس، اما اویناقی (خېزایی) وزنده یازیلگن بیر اؤزبېکچه غزلی و مضارع اخرب مکفوف محذوف وزنیده یازیلگن قوییده گی غزلی نینگ هر بیتیده بیر – ایکی و بعضی بیتلریده حتی اوچ ایچکی قافیه کؤرینه‌دی:

گشتم خراب و شیفته خوردسالکی

قلش نهالکی و چه نازک نهالکی

ترجمہ :

قیدلی خراب و زار مہنی خوردسال گینہ

قدی نہال کینہ، نی نازک نہال گینہ

اما شعر ده موسیقی لیکنی آشیریش اوچون فقط ایچکی قافیه اېمس، بلکه موسیقی لی سؤزلرنی تنلش، سؤزلرنی تکرارلش، بیر جایدن چیقہ دیگن اونداش حرفلرنی یانمه — یان کبلتیریش، بیر سؤز بیلن هر بیت یا هر مصرع نی باشلش کبی اصوللر هم شعر آهنگدارلیگینی آشیریشگه یاردم بهره دی. غریبی هم بو اصوللردن گاهیده فایده لنه دی. قوییده گی شعرى مثاللرگه قرهنگ:

نبدین جان بېرمایین، ای دوستلار کیم قاتلیم تیغی

کۆنگولنی چاک-چاک ایلاب، تینمنی بند-بند اېتمیش

* * *

عشقیدا گر باشینگه یاغدورسالار تیغ اوزره تیغ

چیقماغایسېن کۆییدین زنهار و زنهار ای کۆنگول

* * *

بزم ارا تا گل-گل اولدی عارضی می تابیدین

غنچه دېک کۆنگولمدا پیدا خار-خار اولمیش ینه

* * *

گرچه لطفونگ لحظه-لحظه کم بۇلور، یوز شکر کیم

کۆنگولوم ایچره درد عشقینگ دم به دم افزون بۇلور

هر مصرع سى «قیسی» سؤزی بیلن باشلنگن غزل نینگ مطالعی:

قیسی بیر گلچهره اول گلبرگ خندانیمچه بار؟

قیسی بیر شمشادقه، سرو خرامانیمچه بار؟

غريبى نىنگ شعرلىرىدە اونىنگ حياتى، كېچىنمە لرى، قىغولرى، آرزولرى، برچە ايچكى نازك حس- تويغولرى عكس اېتگن، اما بو حسيات كۇپراق عشق نىنگ لذت و عذابلر يىگە باغلىق بۇلگن حالده تصويرلنگن. او ياشلىكدە وفات اېتگنى سببلى (902ھ.ق.) كېكسە شاعرلر دېك پند - نصيحت، اخلاق- اداب، اجتماعى- تصوفى موضوعلرگە يانداشمەى، انسان تويغولرى كويچىسى بۇلىشنى اۋز ياشى و ديدىگە مناسبراق دېب تاپگن بۇلسە كېرەك. شوندى بۇلسە ھم، اونىنگ ايجاديدە «كە عدل پادشاه، آباد سازد ملك ويران را» يعنى پادشاه نىنگ عدالت - انصافى بوزىلگن ملكنى آباد اېتە دى، كىي جدا قيمتلى مصرعلر ھم اوچرەب توره دى.

غريبى نىنگ ايجاديدە غزلدن تشقري فقط بير درى قطعە، بير درى مخمس و تۇرت اۋزبېكچە مخمس موجود بۇلسە - دە، بو مخمس لر اېنگ يوقارى مھارت و بديعيت بيلن يره تيلگن. شاعر و شعرشناسلرگە معلوم دير كە، شعر ژانرلى آرە سيدة باشقە بير شاعر غزليگە مخمس باغلىش ھمە دن كۇپراق زحمت و مھارت طلب قيله ديگن ژانر حسابلنە دى، چونكە تخميس قىليشده نە فقط شاعرلىك توغمە استعداد، عروض وزنلر نى چوقور بىليش، مخمس قىليش اوچون تنلب آلىنگن شاعر نىنگ سبك و اسلوب لر ينى يخشى بىليش، مخمس گە مناسب دېب تاپگن غزل نىنگ زمانى، حسياتى، مقصدى، ھيجانى، تصويرلرى، خياللىرى، يعنى شعر و شاعر نىنگ عالميگە كىريش، اينىقسە اولرنى اۋز تويغولرى، اۋز خيال عالمى دېك حس قىليش كېرەك بۇلە دى، عكس حالده تخميس اولگى شاعر نىنگ مصرعلرى بيلن كېيىنگى شاعر نىنگ مصرعلرى بير - بير يىگە عضوى و طبعىي روش دە قۇشلىب، باغلىب

کېته آلمه‌یدی؛ بولرینینگ اسلوبی و روحی اجره‌لیب قاله‌دی و بونده‌ی تخمیس اؤقووجی‌گه لذت بغیشله‌ی آلمه‌یدی.

غریبی نینگ آته‌سی سلطان حسین میرزا، استاد و معنوی آته‌سی میر علیشېر نوایی، شونینگدېک حرمت قیله‌دیگن پیری مولانا عبدالرحمن جامی نینگ شعرلرینی مکمل اؤقیب، اولرینینگ اسلوبی، دنیا قره‌شی، حسیاتی و خیال دنیاسینی اؤرگنیب، اولرینینگ اؤز رۇحیگه ماس بۇلگن غزللرینی تخمیس اوچون تنلگنی سببلی، مخمس لرنی یوکسک مهارت و بدیعیت بیلن یره‌تدی. نوایی، جامی، و حسین لرنینگ هر بیر بیتیکه غریبی نینگ یازگن هر اوچ مصرع‌سی شونده‌ی مستحکم و طبیعی قۇشیلیب کېتگن که اولرنی نه فقط بیر – بیریدن اییریپ بۇلمه‌یدی، بلکه بیر زمانده، بیر رۇحی حالتده و بیر شاعر تمانیدن یازیلگن مخمس دېک تویوله‌دی. بیزینینگ فکریمیزچه، اؤزبېک ادبیاتی تاریخیده شونچه لیک طبیعی، شونچه لیک مهارت بیلن مخمس باغله‌گن شاعر کم تاپیلسه کبره‌ک. بو حقیقت نی بیلپ، تن آلیش اوچون غریبی نینگ هر اوچ مصرع‌سینی نوایی، جامی یا حسین لرنینگ بیتلری بیلن علیحده سالیشتیریپ اؤقیش یېترلی، دېب اؤیله‌یمیز.

خلاصه‌ قیلیب ایتگنده، شاه غریب میرزا غریبی دری و اؤزبېک تیلی و شعریتینی چوقور اؤرگنیب، هر ایکی تیلده بیردېک مهارت بیلن گۆزهل، روان، انسانی تویغو – حسیاتگه تۇلیق بدیعی میراث قالدیریپ، ادبیات رواجیگه اولکن خدمت قیلگن شاعر دیر. اونینگ بدیعی میراثی نینگ تاپیلیب، خلققه یېتکزیلیشی مدنی – ادبی حیاتیمیزده کته و اولکن واقعه‌ لردن بیرى سنه‌له‌دی.

شاه غريب ميرزا نينگ دېوانى (اۋزبېكچە و فارسچە) بىرىنچى بار تاشكېنت دە، 2001 – مىلادى يىلى سىرپىلىك يازوويده بابر خلق ارا فوندى سرمايه سى بىلن شرق نشرىياتيده 3000 نسخه دە چاپ و نشر اېتىلىپ، هم علم اهلى و ادبيات مشتاقلىرىنى خورسند اېتدى، هم اۋزبېكستان بىلىملر اكادىمىسى نينگ يىل سۇنگىده بېرىلەدىگن هر يىلگى ايش راپورىده 2001 يىل نينگ يىلگى قىلىنگن علمى ايشلر و اېرىشىلگن يوكسك يوتوقلر قطارىده بو كتاب هم تىلگە آلىنىپ، اېنگ يىلگى علمى يوتوق صفتيده تانىلدى و بهالندى.

حرمتلى اۋقووچىلر،

ميراثىمىز نينگ بوندى قىمت بها نمونه لرىنى قۇلگە كىرىتىپ، چىن اېگە لرىگە يېتكىز اېكنمىز، يىنە بىر بار اۋزبېك خلقى نينگ پارلاق اۋتمىشى، اولكن و باى مدنى ميراثى، علمى – ادبى تكاملى و يوتوقلىرىگە فخرلىنىپ، شكوهى كوندن – كونگە اوج آلىپ بارىشى، كېلەجگى اۋتمىشدن هم بويوك راق و باى راق بۇلىشىگە ايشانىپ، اميد باغله يىمىز.

سرمحقق معاونى دكتور شفيقه يارقين

كابل: جدى، 1388 – يىل

1

درد عشقینگ حددین آشتى، ایلاییل درمان منگا
چون سېن اۋق سېن اې پرى پىكر يىگىت، جانان منگا
سېن كە قىلدىنگ نۇش عشرت بادەسین، نې يىلگاسېن
كىم توتار بزمىنگدىن اىرو زهر غم دوران منگا
هر قچان كىم ايستاسام و صلىنگنى، دېرسین: صبر قىل
نې قىلاى اې شۇخ ، مهلت بېرماسا هجران منگا؟
سۇز بىلە ترك اېتماگومدور اول پرى سوداسىنى
پند بېرما، نىلايىن، اې ناصح نادان منگا
كۇز باقىب حسنىغه، سېن ميل ايلاب اې شيدا كۇنگول
جانغه يېتتىم، وه كه سىزلار سىز، بلاى جان منگا
اول پرىوش چىقتى و بىلمان قايان عزم ايلادى؟
تنگرى اوچون، رحم اېتىب يۇل كۇرساتىنگ اول يان منگا
اې غرىبى، توتقاچ اول مهوش لبالب جام مى
لعلىن ايلارمېن هوس، گۇيا بۇلوتور قان منگا

2

ترك مهر ايلاب اگرچه بۇلدى جانان اۈزگاچا
تا تيريك مېن، قيلماغومدور عهد و پيمان اۈزگاچا
تا جفا ايلاب مېنى محروم قىلدى وصلى دين
ايلادى مېن ناتوان حالينى هجران اۈزگاچا
حالتيمنى انگلاماى كۈپ چېكما زحمت، اي طبیب
كيم بۇلور عشق اهلى نينگ درديغه درمان اۈزگاچا
بسكه كون - كوندین بۇلور حسنونگ يانگى آى دين فزون
كۇرونورسېن هر كون اي خورشيد تابان اۈزگاچا
خار هجرانينگ نصييم توشدا و خوشحال مېن
كيم بۇلور تعبیر اي گلبرگ خندان اۈزگاچا
اۈزگاچا دردی دورور سېن سيز غريبي جانیده
هر كېچه اندین قیلور هجرينگدا افغان اۈزگاچا

3

يار قيلماس رحم و اۋرتار عشق ايللا سودا منگا
وه، نې عشقېم كم بۇلور، نې اول قىلور پروا منگا
التفاتېن قىلغالى كم، تېلېھرىب مېن، واى كېم
ملتفت دور بارچە اېلگا اول پرى، الا منگا
بوصفت كېم وعدەسى يالغان اېكانېن انگلادېم
راستلىق مشكل كە قىلغالى اول سېھى بالا منگا
جانغە يېتتېم عشقېنى ترك ايللاگومدور، وه نېچە
مېن انگا قىلسام نیاز، اول قىلغالى استغنا منگا؟
قۇيمانگېز كۇز يېرلە كۇنگلومدېن اثر، اې اشك و آه
كېم بولار مونچە بلانى قىلدېلار پېدا منگا
نېچە بۇلغايسېن ايكى يوزلوك گل رعنا كېبى؟
ايللاگېل يكرنگلىك، اې غنچە رعنا منگا

4

يار بارغان چاغدا دم اورماق محال اۈلميش منگا
 جان بارور حالتدا، تيل گۇيا كه لال اۈلميش منگا
 هم اۈزومدين وحشتيم بار عشق ارا، هم خلق دين
 هم نشين لار، هيچ بيلمان كيم نې حال اۈلميش منگا؟
 مېن كيم و وصل ايستاماك اي بخت، فكرې دور محال
 بو كيم اول بدخۇدين اميد وصال اۈلميش منگا
 الفتيم بۈلميش كييك لار بيرله كيم آرام جان
 عشق صحراسيدا بير مشكين غزال اۈلميش منگا
 سرو و گلنى قد و رخسارينگه تشبيه ايلاديم
 سېنى كۇرگاچ اۈز - اۈزومدين انفعال اۈلميش منگا
 مېندا مېرينگ بس، نه نقصان گر قوياش تاپسا زوال؟
 چون جمالينگ آفتاب بېزوال اۈلميش منگا
 گر غريبى دېك وفا كۈيى سارى قيلمان گذار
 نې عجب كيم، بېوفالاردىن ملال اۈلميش منگا

5

خلوتې كيم بۇلسا يار و غير اندا بۇلماسا
وه، نې خۇشتور گر انگا بارور تمنا بۇلماسا
مېنى اۋلتورماك نې دور غمرەنگ اگر قاتل اېماس؟
اېلنى تيرگوزماك نې دور، لعلينگ مسيحا بۇلماسا؟
نېچە يېتكورسا رقيب آزار، بۇلماس مېن ملول
انگا نې جرأت، اشارت ياردين تا بۇلماسا؟
ايستارام اول سرو گلرخ جلوه سين، يۇقسا نې سود
سرو و گل باغ ايچره بۇلسا جلوه گر يا بۇلماسا؟
تېلبه كۈنگلوم اول پريوش راز عشقين انگلاميش
مېن خود اسرارمېن، گر اندين آشكارا بۇلماسا
بسكه اېلدين وحشتم بار، ايستارام بير دشت كيم
عالم اھليدين نشانې اندا اصلا بۇلماسا
آلغان اېرميش بير پرى پيكر، غريبي كۈنگلينى
وه كه قۇرقارمېن ينه عشق ايچرا رسوا بۇلماسا

6

گر چه اندین ای کۈنگۈل، وقت فراغت دور سنگا
 عشقنى ترک ایلاماک ییلمان نې حالت دور سنگا؟
 بېوفالېغ انگالاگاچ، چون عشقینی ترک اېتمادینگ
 خۈییدین چېککیل اگر هردم یوز آفت دور سنگا
 چون جفا ایلاب سنگا، ایلار وفا اغیارغه
 شکوه اندین ایلاسانگ، جای شکایت دور سنگا
 هر نېچه قیلسام نیاز، ای شۇخ قیلمانگ التفتات
 وه، نې استغنا و ناز بې نهایت دور سنگا؟
 سیر دشت و باغ اېتارسېن اېل بیلە خندان و خوش
 مېن خراب احوالنى کۈرگاچ، ملالت دور سنگا
 آتشین رخسارینگا ای شمع، مغرور اۈلما کیم
 بېنوالار سۈزیدین مونچه حرارت دور سنگا
 هر نېچه آزار یېتکۈرسانگ، غریبی آغریماس
 کیم آنی آزرده قیلماق، اېسکی عادت دور سنگا

7

عید بۇلدى، چابکوم چون میدان ایلاسا
کاش اول ساعت مېنى میداندا قربان ایلاسا
چون صباح عید چیقسا مست و سرخوش، تانگ اېماس
گر یوزیگا عیدگه اهلینى حیران ایلاسا
عید اېرور، تا بیلمای اۋتکارگای مېنى وه، محرمى
ایستارام بیر قۇی تېرىسى ایچرا پنھان ایلاسا
اۋزگالارگا عید وصلیدین توتوب جام طرب
قسمتیم دوران نېتای خونا ب هجران ایلاسا؟
عیدلیق چون ایستادیم، قتلیمغه بېردى مژده یې
نیلایین یارب، رقیب آنی پشیمان ایلاسا؟
عید و اېل قربان قیلوردا، مېن اۋلوم حالى که یار
کاش قتل ایلاب مېنى، ایلکین قیزیل قان ایلاسا
کۆرماي اول یوزنى غریبی اۋلماکی دشوار اېرور
عید رخسارینگ نې بۇلدى آنی آسان ایلاسا؟

8

گر چه كۆردۈم خوبلاردىن كۆپ ملك سىما يىگىت
 كۆرۈمادىم اۈز حالىمە بو نوع بې پروا يىگىت
 يۈلۈدە توفراغ ايله تېنگ بۇلسا جىسمىم، نې آسىغ
 سىكراتىب چون يېتمادى باشىمغە اول ترسا يىگىت
 بوتسا قېرىم باشىدىن نرگىس نې تانگ؟ گر رحم اېتىب
 يىغلاسا توفراغىم اوزره اول كۆزى شېھلا يىگىت
 حسونگا مغرور اۈلۈب عشق اھلىغە قىلما جفا
 كېم كىشىگا حسن قىلمايدور وفا، بىل آ يىگىت
 محنتىنگە صبر اېتىب جورونگنى چېككاي مو اېدىم
 خوبلاردىن بۇلسا اېردى سېن كېى پىدا يىگىت؟
 بزم وصلىنگىدىن يىراق دورمېن خمار ھجر ارا
 حالىم انگلاب بادە توتقىل، اې قدح پىما يىگىت
 دىر پىرى گرچه عشقىم انگلامايدور، باك اېماس
 كېم بىلور عاشقلىغىم نىنگ حالىن اول ترسا يىگىت
 وعدەلار بىرلە كە جان بېردىنگ مېن دلخستە غە
 بىلمان اېمدى موحب قتلىمنى، اې زىيا يىگىت
 كويسا جان پروانە دېك رخسارى شمعىدىن، نې تانگ
 اې غرىبى، توشسا گر مونداق سھى بالا يىگىت

9

تېلبە كۈنگلوم بىر پرى عشقىدا انداق زار ابرور
كىم انىنگ آليده مجنون عاقل و هشييار ابرور
عشق ارا كويماك ليگيمنى دۈستلار، عيب اېتمانگيز
كىم كۈنگولگا سالغان اۋت بىر آتشين رخسار ابرور
راز عشقين جان بيله كۈنگلومگا اظهار ايلامان
كىم منگا جان و كۈنگول هم عشقىدا اغيار ابرور
زخم ليغ كۈنگلومگا مرهم ايستامان اول شۇخدين
كىم انىنگ آزرده جانلارغه ايشى آزار ابرور
يوز آچىب اۋتگاچ خرامان، ايلادىنگ يوز جان اسير
الله - الله بو نه شكل و قامت و رفتار ابرور؟
بېلىنگ و لىلىنگ بيله اول كۈزگا تا سالىدىم نظر
تن ضعيف و جان گرفتار و كۈنگول بيمار ابرور
بيل كه كويونگدا غريبي دور يىقىلغان ضعفدين
اې قوياش، ساغنىماغيل كيم سايە دېوار ابرور

10

اې كۈنگول، جان ايچره منزل قىلغالى جانان كېلور
مژده بېر كيم جاندين ايريلغان تن ايچرا جان كېلور
قىلما ظاهر دود آهينگ شعله سين، افغاننى هم
كيم بو آقشام خلوتيمغه اول پرى پنهان كېلور
اهمدى نې غم دور منگا هجران قرانغو شاميدىن
كيم قوياش دېك چهره بيرله اول مه تابان كېلور
باغ ارا اې بلبيل خوشخوان، طرب اهلى اوچون
نغمه عشرت فزا توز كيم گل خندان كېلور
قان ياشيم دور باده و شوق اۋتيدىن باغريم كباب
كيم اول اوسروك خلوتيمدا بو كېچه مهمان كېلور
وصل ايستاب، هجر درديدن اۋزونگنى بير يۋلى
سالما اې محزون كۈنگول كيم، دردينكا درمان كېلور
اول مسافر آى، غريبي كۈنگليدا ايستار وطن،
يا سفردين ملكى سارى عزم ايتيب سلطان كېلور؟

11

ايگى آى كيم يوزلاريگا كۈزلاريم حيران ابرور
اول بيري خورشيد ايسا، بو بير، مه تابان ابرور
اول نزاکت ايچره سرکش نخل، بو نورس نهال
اول لطافت ايچرا گل، بو غنچه خندان ابرور
هر بيريدا خوبلوق اسبايدين باردور، ولې
هرنه كيم اول بيردا بار، بو بيردا يوز چندان ابرور
بو بيري نينگ صفحه كافورى اولماي مشكبهز
اول بيريسى تانگلا كافور اوزره مشك افشان ابرور
گاهې اول ساليب گره قاشيغه ايلار زهر چشم
گاهې بو بير نينگ طريقي لطف ايلا احسان ابرور
اول بيريسى عشوه، بو بير ناز ايتيب هرساريدين
اول كۈنگۈل آشوبى و بو بير، بلای جان ابرور
گر بويان باقسام، قيلور يوز نوع تشنيع اول بيري
باقسام اول يان، بو بيريجا صبر نې امكان ابرور؟
ايگى كېمه اوچيني توتقان بۇلور دېرلار غريق
اۋرتادا وه كيم، غريبي زار و سرگردان ابرور

12

چون انينگ حسنى بيله عشقيم سۇزى مشهور ابرور
طرفه دور كيم اول پرى مېن تېلبهدين مستور ابرور
گر شه اۇلسون ور گدا كيم، بار گرفتارى انينگ
يۇق عجب، گر بو جهتدين حسنيغه مغرور ابرور
كۇرساتيپ يوز نوع مردم لوق كۇزومدا نور ابدى
بارغالى كۇز آليدين اول آى، كۇزوم بېنور ابرور
تا كۇنگول مېندين آليب تور بير بهشتى يېكرې
ايستاماس غيرينى كۇنگلوم، فى المثل گر حور ابرور
چاشنى عشقدين اول كيم اېماستور ذوقناك
گر ملامت قىلسا عشقینگدين منگا معذور ابرور
كۇنگلوم آليب عشوه بيرلا، هېچ پروا قيلمادينگ
دلربالار ايچرا مونداق گۇيا دستور ابرور
اې غريبى، مېن كېبى بلبل سرود غم چېكار
گۇيا اول داغى بير گل وصليدىن مهجور ابرور

13

مېن گدا نېنگ خلق ايچيدا بير موافق يارى بار
نيلايين كيم منع وصليدا بسې اغيارى بار
باغ ارا نظاره قيلماق سرو و گلنى ايستاماس
كيم كه آنينگ بزم ارا بير سرو گلرخسارى بار
آيتينگيز اي دۇستلار كيم، نيلاسون جان بېرمايىن،
اول كه مونداق چابك قاتلوش خونخوارى بار؟
تا بيله بۇلسا رقيبىنگ، وصل نېنگ امكانى يۇق
اي حبيبىم، سېن بېرى كېل، اي رقيب، اول سارى بار
رحم قيل اي قاشى يا كيم، كۇزلارينگ بيمارى مېن
رحم اېتار هر كيمسه كيم بير ناتوان بيمارى بار
بو كه ايستاب نوش وصلينگنى چېكارمېن زهر هجر
بيلگاي اول كيم كۇنگليدا غم نېشى دين آزارى بار
شام هجرينگدا غرىبى حالېغه نظاره قيل
كيم نې ينگليغ كېچە سېن سيز ديدە بيدارى بار

14

قایسی بېر گلچېره، اول گلبرگ خندانیم چه بار؟
قایسی بېر شمشاد قد، سرو خرامانیم چه بار؟
قایسی بېر خورشیدسیما نی انگا مانند اېتای؟
قایسی مهوش عارضی شمع شبستانیم چه بار؟
قایسی بیردم کیم کوزوم هجرانیدین قان بیغلاماس؟
قایسی بیر سېل بلا بو چشم گریانیم چه بار؟
قایسی بیر گل کؤنگلاکی کؤکسوم کېی یوز چاک اېرور؟
قایسی بلبل نالهسی فریاد و افغانیم چه بار؟
قایسی دور کیم مېن کېی اول غمزه دین مجرح اېماس؟
قایسی کافر قان قیلوردا نامسلمانیم چه بار؟
قایسی بیر اندوه اؤتی کیم اؤرتاماس آنسیز مېنی؟
قایسی دوزخ اؤتی یارب، سؤز هجرانیم چه بار؟
گر پریشان نظمینگا اصلاح دین زېب ایستاسانگ
اې غریبی، قایسی بیر، شاه سخندانیم چه بار؟

قايدا اي بدخۇ، وفا خورديغه مېندېك تاپيلور؟
كىم جفا كۈپ چېككان اېل، كۈپراك وفا قدرين ييلور
خلق بارى عيب ايتارلار بې وفا دور دېب سېنى
قايسى بىر مجلسدا كىم حسن اھليدين سۆز ايتيلور
پردە آغاچ عارضينگدين چىقتى كۈنگلوم نالەسى
بلبل افغانى نې تانگ، هر قايدا كىم گل آچيلور
جانغه يېتتىم تېلبە كۈنگلوم ايلكىدين كىم عشق ارا
نې مېنينگ بىندىم قبول ايلار، نه مېندىن ايريلور
نې كۈنگول خوشلوق بىلە گشت ايلايين باغ ايچرا كىم
كۈنگلومە بىر گل فراقيدين تىكانلار سانچيلور
ھېچ بىلماس مېن نېتاي اول شۇخ بدخۇ بىرلە كىم
هر نېچە دېسام جفا آز قيل، منگا كۈپراك قيلور
جز گياه غصە كۈيىدين غرىبى بوتماگاي
گر چه اشكىنگدين محبت تخمى هريان ساچيلور

16

اول یاشیل تۇنلوق که بور کی باشیدا گلگون ابرور
بوتسا سرو اوستیدا گل، انداق قچان موزون ابرور؟
تا مصور ایلادی لیلی وشیم شکلینی نقش
خامه آنینگ ایلکیدا ژولیده مو مجنون ابرور
ابرورلوب باشیغه اول آی نینگ بۇلور مېن صدقه سی
ایلاگان بو نوع سرگردان مېنی، گردون ابرور
گرچه لطفونگ لحظه - لحظه کم بۇلور، یوز شکر کیم
کۇنگلوم ایچره درد عشقینگ دم به دم افزون ابرور
عارضینگ دا تیش تبسم چاغی بار "حسن" ایچره "سین"
غبغینگ طوقی نېچوک کیم "حسن" ایاغی "نون" ابرور
بسکه کۇنگلوم جانغه یېتتی دهر اېلی آزاریدین
گر اجل ناگه یېتیشسا جان بېریب ممنون ابرور
ای غریبی، بار دورور سرو اوزره قۇپقان دېک تذرو
اول یاشیل تۇنلوق که بور کی باشیدا گلگون ابرور

17

تېلبە كۈنگلوم اول پريوش مبتلاسيدور ھنوز
جاندا منزل ايلان مەر و وفاسيدور ھنوز
قىلماغاي مېن ميل اۋلسام چشمە حيوانغە كيم
آرزو كۈنگلومگا لعل جان فزاسيدور ھنوز
مرھم وصلين تمنا ايلاسام اېرماس عجب
كيم تنيمدا ھجر تيغى نينگ يراسيدور ھنوز
گر چە عشقيدين بۇلوتور مېن جھان آوارەسى
اې كۈنگول، عاشق ليغيم نينگ ابتداسيدور ھنوز
دېمانگيز تا خط چيقاردى تاب حسنى قالماميش
كيم كۈنگول آشوبى و جانلار بلاسيدور ھنوز
سجدەغە اې شيخ، باش ايندور ماسام عيب ايلاما
كيم باشيمدا سروقامت لار ھواسيدور ھنوز
گر غريبي بار اېسا بيگانە عقل و ھۋشيدين
غم اېماس، چون ايت لارى نينگ آشناسيدور ھنوز

18

نېچە دوراندىن غم و اندوھ و محنت كۈرگامىز؟
درد عشق و سۆز ھجر و داغ ھجرت كۈرگامىز؟
دېسېن اپى گەردون كە، عشق اھلىغە درد ايلاي نصيب
ھەر نې دىوان قىزادىن بۇلسا قىسمت، كۈرگامىز
نېچە كۈن مقصود اولدور كىم بو صورتخانە دا
ھەر زمان كۈز آچقامىز، بىر خوبصورت كۈرگامىز
شەربىتىنگەدىن خىستەلەر دىردى بۇلور ھەردەم فزون
آيت كىم سېنىدىن طىبىيا، نېچە زىھمت كۈرگامىز؟
خوبلار رىسمى چو مىسكىنلارگا جور و ظلم اېرور
اپى كۈنگۈل، بو نۇع اېلدىن نې مروت كۈرگامىز؟
نېچە بۇلغاي بىزگا خىلوت تىرە ھىجران شامىدىن
وھ، قىچان اول آينى بىر تون شىمە خىلوت كۈرگامىز؟
اپى غرىبى، بو صىفت كىم جور ايلە خۇى اېتتى يار
مىشكىل اول بىدەھەردىن مەر و مىھىت كۈرگامىز

19

شۇخ مىراشكار كىم عشقى مېنى زار ايلامىش
ايلكىدا كۈنگلوم قوشى دور كىم گرفتار ايلامىش
قوش كۈتارگان دىن ايليكى تاپماسون آزار، دېب
همنشىن لار، بو الم جانىمنى افكار ايلامىش
اې قضا، بىر صيد شكلى بىرلە قىل ظاهر مېنى
كىم يانا آھىنگدا صيد اول كېك رفتار ايلامىش
صيدنى ايلار ھلاك و مېن تىرىك، قانى اجل؟
كىم تىرىكلىكنى مېنىڭ جانىمغە دشوار ايلامىش
ايلادى كۈنگلومنى صيد و ھېچ پروا قىلمادى
طرفە كىم چابك سوارىم صيدىدىن عار ايلامىش
صيدى رشكى دىن بۇلورمېن بسمل ابتكان قوش كېبى
كىم نې دىن آنىڭ قوشىغە جاننى ايتار ايلامىش
اې غرىبى، نې عجب گر قىلسا رم صبرىم قوشى؟
كىم بىراو ھجرىدا كۈنگلوم نالە زار ايلامىش

20

سەھى قەدىم قىلىپ شېگەردىلىغ، زلفىن كەندە ئېتمەش
يۈزىدىن آى بۇلۇپ شەرمەندە، شېگەر بىلەن ئېتمەش
گەر ئۇلسا كام عىشىم تىلخ، ھەجران زەھرىدىن، تانگ يۇق
كە كۇرسا يار اچىغ يىغلاريمنى نۇشخەندە ئېتمەش
عەجب اېرماسى عەنان اخیيارىم چىقسا اىلكىمدىن
كىم اول چابەك يانا ميداندا جولان سەندە ئېتمەش
نەيدىن جان بەرمايىن اې دۇستلار كىم، قاتلىم تىغى
كۈنگۈلنى چاك-چاك ايلاب، تىمىنى بىندە-بىندە ئېتمەش
نەقايىن يۈزىگە ياپماق نە حاجەت؟ تېگەمسەن دەپ كۈز
چو اول يۈز اۋتىغە ھەر سارى خالىدىن سەندە ئېتمەش
نە يىنگىلىغ تېلەپ كۈنگۈلۈمنى بېراى بىر اۋزگا مەھۈشغە
پىرىخسارە لاردىن چۈن سەنى كۈنگۈلۈم سەندە ئېتمەش
غەرىبى دىردىنى سۇرماق بىلە جانا، علاج ايلە
كە عشقىنگە مەحتى بىر يۈلى انى دىردەندە ئېتمەش

21

تا چىقاردى خط، بورونقى دېك صفاسى قالمامىش
عشقىنى ترك اېتماگان بىر مېتلاسى قالمامىش
قالمادى گر قىد سروى نىنگ هواسى معتدل
عشق اېلى باشىدا هم آنىنگ هواسى قالمامىش
نې طمع ايلاي وفا اندىن قىلىپ اظهار شوق
اول وفاسىزغە چو حسنى نىنگ وفاسى قالمامىش
باردى اول كىم سۇزىدا بار اېردى اعجاز مسيح
چون تكلەم وقىتدا حسن اداسى قالمامىش
ناتوان جانىم اېرور مجروح و كۈنگلوم دردمند
حقە لىلى ارا گۇيا دواسى قالمامىش
اې كۈنگول، چون تاب حسنى قالمامىش، اېمدى نې سود
گر بورونقى دېك انىنگ جور و جفاسى قالمامىش
تا خزان قىلمىش اثر اول گل بهار حسنى غە
وه كه بلبل دېك غرىبى نىنگ نواسى قالمامىش

22

سنبیلن گلبرگ اوزا تا عنبرافشان ایلامیش
 مېن پریشانحال نینگ حالین پریشان ایلامیش
 بارغالی اول قاشی یا همدملیغیمنی ترک اېتیب
 جانیمه هجران بلا اۇقینی پرآن ایلامیش
 کۆزلاریمنی یوزیدین محروم ایلاب، وای کیم
 اۇزگا اېل نینگ کۆزلارین حسنی غه حیران ایلامیش
 کؤنگلومه هر دم تیکان دېک سانچیلور یادی آنینگ
 بخت اول گل دین نصیبیم خار هجران ایلامیش
 قاش و کۆز و خط و خالیدین نېچوک جان اېلتامېن؟
 کیم قضا هر بیرینی بیر آفت جان ایلامیش
 حالتیمنی شرح قیلماق، وه نې سود، اول آی غه کیم
 شرح حالیمنی بیلیم، اۇزینی نادان ایلامیش
 سؤرمامیش مسکین غریبی حالین اول سلطان حسن
 نېچه کیم داد ایستابان فریاد و افغان ایلامیش

23

گلەزارې کیم تۋنی رنگین گل خار ایلامیش
خارلار گل اوزره هر ساری نمودار ایلامیش
بۇلماين بزم ایچره سرخوش مستلیغ اظهار ایتیب
بیزنی دفع ایتگاچ هم اولدم اۋزنی هشیار ایلامیش
جانغه یېتتیم غم دین و بیر ذره اندین غم ییمای
اۋزگالارگا لطف و احسانینی غمخوار ایلامیش
ای کۋنگول، گر قیلسا اول آی وعدۀ مهر و وفا
قیلماغیل باور که مونداق وعدۀ، بسیار ایلامیش
وه که غم بندیدین آزاد ایتمادی هرگز قضا
اول وفاسیزغه بیراوی کیم گرفتار ایلامیش
یاروشوب اېردیم غم عشقین، ولی کۋرگاچ آنی
بو که بۇلدوم بېخبر، اېلنی خبردار ایلامیش
خلعتی رنگین گل خار ایلاگاچ اول شاخ گل
خار هجران دین غریبی گل لار اظهار ایلامیش

24

ايكى مەھوشقە ابرورمېن زار و حيران، اې رفيق
 كېم بېرى آى دور، بېرى خورشيد تابان، اې رفيق
 جان بېرىب اول بېرىگا، ممنون اېماس، مېن خستەدين
 بو بېرى خود اول سببدين دشمن جان، اې رفيق
 گر بو بېرىنىڭ عارضى سوو اېرماس، آنىڭ يوزى اۋت
 پس نېدين مېن شمع دېك گريان و سۇزان، اې رفيق
 مشكلې توشمىش منگا بو ايكى آىدين، اې كۈنگول
 موندېن اوزماك بۇلماسا گر خود نې امكان، اې رفيق
 گر ياقامغە هر بېرى بېر سارىدين ياپوشقانين
 بېلماسانگ، كۈرگىل منگا چاك گريبان، اې رفيق
 نې آنىڭ عشقين بۇلور ترك ايلاماك ليك، نې مونىڭ
 بۇلماسون حالىغە مېندېك كېمسە حيران، اې رفيق
 بو ايكاو عشقين، دېما، ترك ايلابان آسودە بۇل
 كېم غرىبى آليدا اېرماس بو آسان، اې رفيق

25

هر قچان كيم جلوه ايلار سرو رعناسى انينگ
اۋلتورور مېن خستهنى اولدم تمناسى انينگ
حسن ارا لىلى تېنگ اېرماستور مېنينگ ياريم بيله
عشق ارا يۇق مېن كېبى مجنون شيداسى انينگ
ايلادى كۈنگلوم تمنى وصال اول سرودين
آه كيم، بر بېرمادى نخل تمناسى انينگ
آرزو ايلاب خدنگين، اضطراب ايلار كۈنگول
هر قچان كيرپيك اۋقېن كۈرگوزسا قاش ياسى انينگ
چېره آچغاچ، كۈنگلوم اۋز حاليغه كېلدى، بار عجب
كيم بهار ايامى بۇلمىش دفع سوداسى انينگ
اې غرىبى، هجر ارا گر ناتوان سېن، غم يېما
كيم مسيحادېك اېرور جانبخش انفاسى انينگ

26

بېوفالار ترك عشقين، اپ كۈنگول، قيلماق كېراك
جاننه يېتماس دين بورون، اول ابلدين ايريلماق كېراك
شهر ارا آهو قراغلارغه وفا چون يۇق اېميش
يوزلانيب صحراغه آھولارغه قاتيلماق كېراك
نېچە بۇلماق غنچەدېك دلتنگ، هر گلچېرەدين
ترك اېتيب اول قوم عشقين، گل دېك اچيلماق كېراك
هر وفاسيز جام عشقيدين نېچە مست اۇلغامېن؟
حددين آشتى مستليغ، بو مېدين آييلماق كېراك
عشق دشتى ايچرە يېتماك بير يۇلى هم خوب اېماس
بير نېچە كون عافيت كۇييدا تاپيلماق كېراك
سېومانگيز نامهربانلارنى مېنينگ حاليم كۇروب
نكتەي دور عشق ارا بو سۇز كه ايتيلماق كېراك
اپ غريبي، بو نه سۇزلاردور كه تحرير ايلادينگ؟
عاشق اۇلغان صبر و طاقت عشق ارا قيلماق كېراك

وہ، نېتای آى يوزىنى؟ شمع شېستانىم كېراك
يوز پريوش بۇلسا نىلاى؟ منگا جانانىم كېراك
قان ياشىم دور بادە و ھجر اۋتيدىن باغرىم كباب
بو كېچە اې دۇستلار، اول شۇخ مېمانىم كېراك
وعدە كۇپ ايلاب، اگر چە ايلادى بيزگا وفا
خاطرېم تسكىنى اوچون عھدى يالغانىم كېراك
وہ كە لعلی شوقيدىن غم شامى اۋلدوم تشنەلب
ظلمت ھجران ارا اول آب حيوانىم كېراك
كۇز ياشىم نىنگ دفعى بۇلماس سۇز بىلە، اې پندگو
يىغلارېم تسكىنىغە گلبرگ خندانىم كېراك
مېن اۋلار حالتدا و حاليمنى بىلماس، واى كيم
باشىم اوزرە دۇستلار، اول شۇخ نادانىم كېراك
اې غرىبى، شىخ مسجد سارى كۇپ باشلار مېنى
اورغالى زھدوم يۇلىن، اول نامسلمانىم كېراك

28

گر بو قاتله وصلیغه یبتکورسا جانانیم مېنینگ
بالله اؤلسام قالماغای کؤنگولومدا ارمانیم مېنینگ
جان فداسی قیلدیم و مېهریم انگا روشن اېماس
وه نېتای کیم بدگمان دور آفت جانیم مېنینگ
داغلار کؤرگاچ تنیمدا قیلما حیرت، ای رفیق
بیلگاسېن حالیمنى، کؤرسانگ داغ هجرانیم مېنینگ
ای مسلمانلار، دېمانگ: جان و کؤنگولنى اسرا، کیم
غارت اېتماک خۇى اېتیب تور نامسلمانیم مېنینگ
وصلیغه مشکل که یبتگایمېن تیریک بو نوع کیم
مېن ضعیف و اسرو مېهلیک درد هجرانیم مېنینگ
سرو ایلا گل ساری خوش کېلماس نظر قیلماق منگا
بارغالی گلچېره لیک سرو خرامانیم مېنینگ
چون غریبی قتلیغه قیلیمیش لار اغیار اتفاق
گؤییا بۇلغوسیدور بیر کون روان، قانیم مېنینگ

29

يارسيز بس كيم بتر دور هر زمان حاليم مېنينگ
اۋزگا نوع اۋلغوسيدور هجريدا افغانيم مېنينگ
ساقى اۋلغاچ، سۈز بيله گر اسراسام عيب اېتمانگيز
يوزيگا باقسام كېراك اندين دور اهماليم مېنينگ
نامه درديمنى باغلارمېن كېوتر باليغه
نيلايين كيم يۇقتورور انداق پر و باليم مېنينگ
چون مېن بدحال مصحف آچسام اول يوز هجريدا
نه عجب گر چيقسا يوسف سورة فاليم مېنينگ
باک اېماس گر محنت هجريدا چېكسام درد و غم
دولت و صليغه گر يېتكورسا اقباليم مېنينگ
هر قچان كيم قۇيسام اول آي آستانىغه قدم
چرخ ايلار آرزو كيم بۇلسا پاماليم مېنينگ
ياردین و صليدا جور و خلق دین عشقیدا طعن
اې غریبی، تا نې بۇلغای عاقبت حاليم مېنينگ؟

30

ھوسىم سېنىڭ جىمالىڭ، طمىم سېنىڭ دوداغىڭ
يۈزۈم ۋە يۈلۈڭ غبارى، باشىم ۋە سېنىڭ ياغىڭ
اۋلارىم عىب ئېمىستور، كويارىم داغى كە سالدى
تەن ئارا شىكاف تېغىڭ، كۈڭگۈل ئىچرە شىلە داغىڭ
چۈ غرور ھىسەدىن يۇق، سىڭا خىلق سارى پروا
نې عىب گىر اۋلسا جانا، مېن خىستەدىن فراغىڭ
مىڭا جان بىلە كۈڭگۈلدىن، نې خىركە آلدى مېندىن
ئى عىشۋە ساز قاشىڭ، مونى فتنەلىك قباغىڭ
اۋتالماسىم ئېشىكىڭ، يېتالماسىم وصالىڭ
توتالماسىم ئېتاكىڭ، سۇرالماسىم دوداغىڭ
چۈ يۈزىدا آچتى گل لار مى ۋە بۇلدى خىلى زاھىر
خىل اۋلدى باغبانا، گل ۋە سىزە بىرلە باغىڭ
خىم زلفى سارىدىن يېل، اگر اېسمادى غرىبى
نې اوچون اېرور پرىشان، بو صفت سېنىڭ دىماغىڭ؟

31

اول پريوش کيم بۇلۇبتورمېن گرفتارى انینگ
نيلايين مېن خسته نى زار ايتسا آزارى انینگ
گرچه اول آى بزم وصيلدا مېنى محرم قيلور
وصليدىن محروم ايتار هر لحظه اغيارى انینگ
خسته کۈنگلوم بند زلفى دېک پريشان ايلادى
اول سهى قد کيم ابرور آشفته دستارى انینگ
گر ضرورتدين رقييى نینگ سۈزى بيرلا بارور
خاطرى مايلى دورور اۋز بېدلى سارى انینگ
کيم که بۇلسا بزم ارا يارى، ايچار آب حيات
زهر ايلار نوش کيم اول بۇلماسا يارى انینگ
مېن فراق اندوهيدىن بېحال و اول غافل، نېتاي؟
چاره دردا که قيلماس اۇلسا بيمارى انینگ
بو که اول آى هجرىدين يىللار غريبي قان يوتار
بيلگاي اول کيم بۇلماسا بير لحظه دلدارى انینگ

32

اې خوش اول كيم بزم ارا يانداشسا دلدارى انىنگ
 هممىنان بۇلغاي دىمې كيم آتالانور يارى انىنگ
 مجلس ايچرە بادەنى نوش ايتسالار بير جامدىن
 دمبدم بېرگاي گزك لعل شىكربارى انىنگ
 غمزهسى نازيدىن اۇلسا، لعليدىن بېرگاي حيات
 كۇرسا غمگين، ايلالگاي اۋزىنى غمخوارى انىنگ
 تىغى زخمى دفعى غە كۇپ قۇيما مرهم، اې طيب
 كيم بيلارمېن چىقماغاي كۇنگلومدىن آزارى انىنگ
 يۇليدا مېن ناتوان كول بۇلسام، ابرماستور عجب
 كويدورور چون كيم جھاننى برق رفتارى انىنگ
 كافر عشقى بۇلوبمېن، اې مسلمانلار، بيلينگ
 مصحف رخسار اوزه تا توشتى زنارى انىنگ
 عشقيدين اۋلوم غريبي، بيلماي ابل حاليمنى كيم
 صعب ابرور اخفاسى و مشكل دور اظهارى انىنگ

33

بىر زمانلىق ھجر، حالىنگ قىلدى درھم، اې كۈنگۈل
ھجر كۈپراک بۇلسا، وە نېتكۈنگدور اول دم، اې كۈنگۈل
آدم اولادىغە جان بېرما، طمع ايلاب وفا
كىم وفا قىلماس كىشىگا نسل آدم، اې كۈنگۈل
اول پىرىخسارە چون ھەمدەلىغىنگنى اىستاماس
اىستاماك نې سود اۋزونگنى انگا ھەمدە، اې كۈنگۈل
گۈيى غەم چېكماك اوچون مخلوق اۋلوبەن كىم، سېنى
كۈرمادىم ھەرگىز زمانې شاد و خرم، اې كۈنگۈل
ترک مەر ايلاب، اگر بېگانە بۇلدى اول پرى
حسن اھلى دەر ارا كۈپتور، يېما غەم، اې كۈنگۈل
ھەر نېچە ظلم ايلادى اول شۇخ، تركين توتمادينگ
عشق اطوارى سىنگا باردور مەسلەم، اې كۈنگۈل
تىنمادىنگ عشق ايچرە بىردەم، تا غرىبى دېك مېنى
قىلمادىنگ عشاق ارا رسواى عالم، اې كۈنگۈل

34

شەر ارا ابلق سوارې قىلدى جولان، اې كۈنگۈل
 بولماغاي كيم بۇلغاي اول آشوب دوران، اې كۈنگۈل
 تاكۈروبمېن تېر ارا چابكسواريم ابلقين
 كۈز قرا و آقى دور اشك ايچرە غلطان، اې كۈنگۈل
 مركبىدين قطرە- قطرە تېر مو هر سارى آقار؟
 يا اول ابلق دور مېنىنگ حاليمغە حيران، اې كۈنگۈل
 نې اويالغاي آى كە مېندى كېچە گردون ابلقين
 ابلقين سكرتسا اول خورشيد تابان، اې كۈنگۈل
 تون ايله كون ابلقين دوران منگا رام ايلالغاي
 سورسا ابلق باشيمە اول آفت جان، اې كۈنگۈل
 كۈزۈمە آق و قرا، وه كيم كۈرونماس، تا مېنى
 حسنىغە ابلق سوارې قىلدى حيران، اې كۈنگۈل
 هر قاين كيم سورسا ابلق، بۇل غريىىدېك روان
 سېن هم آنىنگ كېيىنىدىن افتان و خيزان، اې كۈنگۈل
 فارغ اېردى بير نېچە كون عشقىدىن شيدا كۈنگۈل

35

قايدىن اېتتى سېن پرى سوداسىنى پيدا كۈنگول؟
بېدل و دېوانە بۇلسام دۇستلار، نې عىب كىم
آلدى مېندىن بىر پرى پىكر ملك سىما، كۈنگول
خوبلارغە باقمای و بېرماي كۈنگول كىم، عشق ارا
مونچە كېلتورگان بلا باشىمغە كۈز دور يا كۈنگول
دېسانگىز كىم بۇلماغايىسىز مېن كېبى رسواي خلق
هر وفاسىز دلرباغە بېرمانگىز اصلا كۈنگول
مشك ايله تېنگ اېتمانگىز زلفىن كە هرگز قىلماغاي
ايكى عالمغە آنىنگ بىر تارىنى سودا كۈنگول
محتىنىگدىن قانغە اېورولگاي تېشلىيب، لعل دىن
گر مېن بېدلغە بۇلسا فى المثل خارا كۈنگول
اې غرىبى، نې بلالار كىم كۈنگولدىن كۈرمادىنگ
هېچ عاشقنى بو يىنگلىغ قىلمادى رسوا كۈنگول

36

ساقيا، عيد اۋلدى جام غمزدايې ايستاگيل
رۈزەدىن يېتگان كدورتقە صفايې ايستاگيل
اي كۈنگول، چون يېتسا اول چابك قبق ميدانيغە
تيرە بۇلغان كۈزگا گرديدن جلايې ايستاگيل
ضعف حاليمنى طبييا، انگلامان تېنگرى اوچون
چارەسىز درديمغە لطف ايلاب، دوايې ايستاگيل
اي كۈنگول، تا حالينگ اعلام اېتگاي اول بې مەرغە
انگا محرم بۇلغالي بير آشنايې ايستاگيل
رز قيزى بيرلە اگر خلوتدا صحبت ايستاسانگ
اوشبو ايشدا دير پيريدىن رضايې ايستاگيل
اي غريبي، ايستاب آنى يوز بلاغە اوچرادينگ
كيم دېدى كيم جانينگا مونداق بلايې ايستاگيل؟

37

بىر پريوش عشقى غە بۇلدوم گرفتار، اې كۈنگول
كىم ابرور جان خوفى، عشقين قىلسام اظهار، اې كۈنگول
عشقى دا گر باشينگا ياغدورسالار تيغ اوزره تيغ
چيقماغاي سېن كۈيىدىن زنهار و زنهار، اې كۈنگول
دېما كيم: مېن تېلبە حاليدىن گېھى توتقىل خبر
چون مېن اۈز حاليمىدىن اېرماس مېن خبردار، اې كۈنگول
چون ترحم قىلغوسى يۇقتور منگا اول باغرى تاش
نېچە قىلغاي سېن فغان و نالە زار، اې كۈنگول؟
عشقى اول دىن منگا آسان كۈرۈندى، عاقبت
بىلمادىم كيم بۇلغوسىدور مونچە دشوار، اې كۈنگول
قىلماغاي سېن زارلىق اول شۇخ بېرحم آليدا
نېچە كيم يېتكورسا آزار اوزره آزار، اې كۈنگول
قىل غريبي دېك نثار اول سروقامت آليدە
عقل و هۈش و صبر و جاندىن ھرنې كيم بار، اې كۈنگول

38

غىر ايله يار ايچتى مى ايستاب فراغت، اې كۈنگۈل
سېنگا صعب و بيزگا مشكل بۇلدى حالت، اې كۈنگۈل
ياردىن آزار يېتسا، تىلگا كېلماق خوب اېماس
يۇقسا كۈپدور اول وفاسىزدىن شكائت، اې كۈنگۈل
بۇلدوم اول آىدىن جدا اېل رشكىدىن، وه كاشكى
بۇلغاي اېردى غىر ايله كۇرماككا طاقت، اې كۈنگۈل
اول وفاسىزدىن چو كېلماس مېر، اۈز فكرينگىنى قىل
سۇز اېشيت كىم سۇنگرا سود اېتماس ندامت، اې كۈنگۈل
واى كىم، بىر كافر مستې چىقىپ، قىلدى يانا
عقل و ھۇش و صبر و ايمانىمنى غارت، اې كۈنگۈل
بىسكه اول بېباك قاتل تيغ اوزره سالىدى تيغ
كۇر تىمدا سر به سر يوزمىنگ جراحات، اې كۈنگۈل
عشق ارا ھردم غرىبىنى ملامت قىلما كىم
اۈزگا نوع اۈلماس ھر ايش كىم بۇلسا عادت، اې كۈنگۈل

39

اول اي قاصد، حكايت دلستانيمدين دېگيل
سۈنگ كۈنگول اتليق ضعيف و ناتوانيمدين دېگيل
جان خبر تاپماي اول آي دين اسرو بي آرام ابرور
بیر خبر تېنگری اوچون آرام جانيمدين دېگيل
نېچە بۇلغاي سرو و گل باغ ايچرە هريان جلوه گر
جلوه قىلغان يوزى گل، سرو روانيمدين دېگيل
ياشورون دردې دورور كۈنگولمدا اول آي هجریدين
اۋتسانگ اول يان، شعلە درد نهانيمدين دېگيل
تېلبه راب ييتكان كۈنگولدين تاپماديم نام و نشان
هجر وادى سيدا بي نام و نشانيمدين دېگيل
لاله گون رخسار هجرانيدا سارغاردى يوزوم
نوبهاريم آليدا بير-بير خزانيمدين دېگيل
اي غريبي، اويقو كېلمايدور منگا هجران تونى
بیر حكايت اول مه نامهربانيمدين دېگيل

40

يار ھجرى مونچە ھم دشوار اپكاننى بيلمادىم
وصل قدرين بيلمادىم تا ياردىن ايريلمادىم
بېخود اولدوم توتتى چون دوران منگا جام فراق
وہ کہ بو مىنى ايچيب، ھرگز يانا آييلمادىم
جان ارا سۆز نھانىم بۆلمادى روشن انگا
تا مېن آوارە ھجران اۋتيغە ياقيلمادىم
نوبھار اياميدىن گلدېك بارى خندان و مېن
بسكە بارمېن غنچەدېك دلتنگ، ھېچ آچيلمادىم
نې اوچون جانيمغە قصد ايلارسېن اول آى دىن يىراق؟
مېن خود اي ھجران، سنگا ھرگز يامانلىق قيلمادىم
دېر اېدىم كيم، تا تيريك مېن ياردىن ايريلمائين
چرخ مونداق بير يۇلى مھجور اېتارنى بيلمادىم
اي غريبي، ھجر صحراسى ارا آوارە مېن
كيم نېچە خلق ايستادى مېندىن نشان، تاپيلمادىم

41

نېگا اظهار ملامت قیلدی ماهیم، بیلما دیم
سیر دېنگیز ای دۇستلار، مېن خود گناھیم بیلما دیم
قوللۇغى دا ھېچ تقصیر اېتما دیم مېن بېنوا
بېگنە مونداق غضب ایلارنى شاھیم، بیلما دیم
مست لېقدین گر سىنگا سۇزې دېدیم، یازغورما کیم
بیلما دیم، ای حسن اوجى اوزرا ماهیم، بیلما دیم
عاشق اۋلغان چاغ منگا کۈرگۈزدى يوز لطف و ستم
عاقبت مونداق بۇلورنى کینه خواهیم، بیلما دیم
وہ، مېنىنگ بیرلا توز اېرماس، انگلادیم، اول قاشى يا
راستلىق قىلماسنى شۇخ کچ کلاھیم، بیلما دیم
آه چېککاج، ياپتى يوز، آيينه رخساریم مېنىنگ
کۈرماکیدین مانع اۋلغای دود آھیم، بیلما دیم
ای غریبی، شکر کیم کېچتى گناھیم باشیدین
آخر آنىنگ لطفی اۋق قىلماق پناھیم، بیلما دیم

42

كۈنگۈلدىن باردى صبر و قالمادى جاندا قىلارمىم ھىم
 اېوردى بخت يۈز مېندىن، وفادىن ياندى يارىم ھىم
 نە يېر كىم كۈيىدا بىمارلىغ ايامى ياتمىش مېن
 تىلارمېن كىم چو اۋلسام اندا اۋق، بۇلغاي مزارىم ھىم
 ايلىك دىن گر عنان اختىيارىم چىقسا تانگ اېرماس
 كە مېن حىران و جولان كۈپ قىلور چابكسوارىم ھىم
 يۈز و زلفونگ دىن ايرو ھىجر شامى بسكە يىغلارمېن
 آقاردى كۈزلارمىم، كۈرگىل قىلاردى رۈزگارمىم ھىم
 كويوب اېردىم فراقىنگ داغى بىرلە ۋە كە وصلينگ غە
 چو قىلدىنگ وعدە، اۋرتار اېمدى داغ انتظارمىم ھىم
 دېما اې دىر پىرى: زەھد كۈيىن منزل ايلاب سېن
 اۋتوبتور عمرلار كىم توشمامىش اول يان گذارىم ھىم
 نېچە غربت ارا تارتاي بلا ھر شۇخ بدخۇدىن
 كېراك تور اې غرىبى، اېمدى اۋز يار و دىيارمىم ھىم

43

ضعف دین جسم اۋلسا زار و جان داغی، یۇقتور غمىم
اول مسیح انفاس اگر بیر لحظه بۇلسا همدمىم
يار دردىم بىلسا، ايلار چاره، لېکن نیلايين
کیم رقيقې يۇق که قيلغای آليدا شرح غمىم
بۇلماغای کیم ناگهان کۈنگلی بوزولغای رحم اېتىب
توتمانگيز اول کۈی ارا زنهار، اۋلسام ماتمىم
وصل اوچون نې چاره قيلسام يىخشى بۇلغای، اې کۈنگول؟
ايلا بو فکري که بو ايشدا سېن اۋق سېن محرمىم
اۋزگالاردین گر منگا مرهم کېلور کیم، نیش اېرور
نیش اگر سېندین منگا يېتسا کیم، اول دور مرهمىم
عشق تجريد ايلانگان اول پاکرو دورمېن بوکون
کیم قيلورلار عشق اهلی سرمه، خاک مقدمىم
اې غریبی، تېلبه راب تا ایلادیم عالمی ترک
اول پری سوداسیدا باردور بیر اۋزگا عالمىم

44

قصدیم اول یوزدور اگر گلبرگ خندانندین دېسام
 قدی دور مقصود اگر سرو خرامانندین دېسام
 زار بیغلار خلق رحم ایلاب مېنینگ احوالیمه
 قایدا کیم اول مهرسیز آشوب دوراندین دېسام
 تیغ چېکتینگ قتلیم اوچون، گر سنگا جان دور غرض
 کؤرمایین یارب مرادې، سؤز اگر جانندین دېسام
 عارضینگ تابی قرانغو توننی کوندوزدېک قیلور
 نې عجب، حسونگنی آرتوق ماه تابانندین دېسام
 هجر تیغی زخمی غه یارب که مرهم تاپمایین
 ناتوان جانیمداغی دردینگه درمانندین دېسام
 بزم ارا هر می که نوش ایتسام منگا بؤلسون حرام
 دیر پیری آلیدا گر شیخ نادانندین دېسام
 ناز ایلا ایتور که وصل امیدیدین خورسند بؤل
 ای غریبی، چون غم و اندوه هجراندین دېسام

عارضىنگ دېك باغ ارا گلبرگ خندان كۇرمادىم
قامتىنگ نخلى كېيى سرو خرامان كۇرمادىم
يىلمادىم صبح وصالىنگ قدرىنى مېن تيرەرۈز
سېندىن ايرو تا بلاى شام ھجران كۇرمادىم
كۈنگلوم آلىب ايلادىنگ تاراج دىنىم نقدىنى
دلربالار ايچرا سېن دېك نامسلمان كۇرمادىم
صبر اويى طرحىنى ھرگز قىلمادىم بنياد كىم
سىل اشكىم دىن انى يېر بىرلە يىكسان كۇرمادىم
تېلبە كۈنگلوم ھرگز اول آى مېرىنى ترك اېتمادى
كىم ھم اول دم انى اول ايشدىن پشيمان كۇرمادىم
اىستادىنگ مېخانىدىن مسجد سارى، يىلماي مېنى
زاھدا، بىر سېن كېيى عالمدا نادان، كۇرمادىم
سېنلۈنگ سوداسى دور توشكان غرىبى باشىدا
يۇق اېسا، ھرگز انى مونداق پرىشان كۇرمادىم

46

دلربالار ايچرا بير آرام جانې كۆرمادىم
 مەجبىنلار ايچرا داغى، مەربانې كۆرمادىم
 دشت ارا ھەم سىر ايتىب، مشكىن غزالې تاپمادىم
 باغ ارا ھەم كۆز سالىب، سرو روانې كۆرمادىم
 تاپمادىم حسن اھليدا بير دلربا يارىم كېبى
 عشق ارا ھەم بير اۋزومدېك مەربانې كۆرمادىم
 خوبلار سوداسىنى ترك ايلامدور، نېگا كىم
 قىلمادىم سودې بو ايشدين كىم زيانې كۆرمادىم
 ياد ھەرگز ايلاماس مېندىن زمانې، ھەر نېچە
 كىم اۋزومنى يادىدىن غافل زمانې كۆرمادىم
 اۋزگا مېھوش غە اول آى عاشق گمان اېتمىش مېنى
 خوبلار ايچرا انىنگدېك بدگمانې كۆرمادىم
 عشق و اندوھ و بلاسىدىن غرىبى سېن كېبى
 بېدلې، آوارە يې، بېخان و مانې كۆرمادىم

47

ترک عشق ایلاى، مېنى دېوانە قىلماس دین بورون
ياشورای حالیمنى، اېل افسانە قىلماس دین بورون
بیر پرى غە عاشق اۋلدوم، چاره يې قیل، اي حکيم
عشق سوداسى مېنى دېوانە قىلماس دین بورون
غم اياغيدا ايلیکدين قۇيمايین پيمانەنى
چرخ دورى توفراغيم پيمانە قىلماس دین بورون
أشئاليق شکر کيم اغيار ايله ترک اېتتى يار
يارنى مېندین الار بېگانە قىلماس دین بورون
مېن گرفتار اۋلماديم تا خالىغە کۈز سالماديم
قوش اېرور آزاد، ميل دانە قىلماس دین بورون
أچيب اۋتلوق چهرە هريان اۋزگلارنى اۋرتاما
مېنى اول يوز شمعى غە بروانە قىلماس دین بورون
اي غریبی، مى دین آباد ايلا تن معموره سين
جسم اوبى دور فلک ويرانە قىلماس دین بورون

48

مېن کېبى نوميد اؤز جانانيدين، بارمو اپکين؟
کۈنگلى دين بېزار و تۇيغان جانيدين، بارمو اپکين؟
بيلماس احواليمنى يارب، عشق ارا مېندېک بيراو
خسته خاطر دلبر نادانيدين، بارمو اپکين؟
کېچەلار کيم کۈنگلوم افغان ايلار اول آى کوييدا
گه- گهې اويغاغ انينگ افغانيدين، بارمو اپکين؟
لعليدين سېراب اېرور اول خضر خط، وه بېدلې
تشنه مېندېک چشمه حيوانيدين، بارمو اپکين؟
اول که مېندېک لاله رويى وصلين اېتميش آرزو
انگا يوز داغ بلا هجرانيدين، بارمو اپکين؟
تيره بۇلغان کۈزلاريمنى روشن اېتتى بير غبار
اول ستمگر چابکوم ميدانيدين بارمو اپکين؟
اې غريبي، مېن خود ييتتيم، کيمسه غم دشتى ارا
مېن کېبى آواره خان و مانيدين، بارمو اپکين؟

ساقيا، مشتاق اېرورمېن بادە نايىنگ اوچون
بادە توت كيم، تشنەلب مېن، لعل سېرايىنگ اوچون
نې مسيحانفاس و نۇشىن لب سېن، اې شيرين كلام
كيم بېرور هر سارى جان، يوز خستە، عنايىنگ اوچون
اېل اۋلار دېب ياپما يوزنى اې قوياش، نې غم سنگا
يوز مېنىنگ تېك اۋلسا خورشيد جهانتايىنگ اوچون
زهر هجرانىنگ ايچىب مېن، نۇشخند اېت، وه نېچە
كام عيشيم تلخ بۇلغاي، شگر نايىنگ اوچون
خانقەدين سرخوش اۋتگيل قاشىنگا ساليب گرە
سجدە واجب ايلا، دين اھليغە، محرايىنگ اوچون
نېگا انجەمدين تۇكار ياش، يا كييار توندين قرا
چرخ ماتم توتماسا هر شام احبايىنگ اوچون؟
قان تۇكارغا كۈزلارنىگ گر تېغ مژگان چېكسالار
جان فدا قىلغاي غرىبى، ايكي قصابىنگ اوچون

50

كۆيدى مسكىن كۈنگلۈم و عالم قارردى دودىدىن
گە عتابىدىن، گەھى لطف عتاب آلودىدىن
عاقىت خوشنود بۇلدى وصىلىدىن محزون كۈنگۈل
بو طمع ھەرگىز يۇق اېردى بخت ناخشىنودىدىن
كېچە اول كوى ايچرا اۋت اېرماس كە چىققان آھ اېرور
ناگھان بىر ناتوان نىنگ جان غم فرسودىدىن
اۋلسام، اېل كۈنگلىن قىلوردا صىدانگا موندىن نە غم
اېلگا يىتگاي دېب زيان، كېچماس كىشى اۋز سودىدىن
يارب، اول كىم قىلدى مقبول آليدا اغيارنى
گاھ-گاھى ياد اېتارمو ھېچ بو مردودىدىن؟
بسكە غمگىن مېن سرود نوحە ايلارمېن گمان
ھەر نوايې كىم بۇلور ظاھر مغنى عودىدىن
تا غرىبى انگلادى قتلىغە مايىل يارنى
يار مقصودىن تىلاب، كېچتى بارى مقصودىدىن

51

وہ کہ مہن مہن عشق دردیغہ دوايې کۈرماگان
یاریغہ ایلاب وفا، اندین وفايې کۈرماگان
مہر بستانی ارا آزادہ سروې تاپماغان
حسن اہلیغہ اۋزی دېک مبتلايې کۈرماگان
عشق ارا ہردم کۈنگول حالینی کۈرکان اۋزگاچا
ملتفت حالیغہ اما دلربايې کۈرماگان
غربت اندوہینی چېککان ایریلیب جانانیدی
عقل دین بېگانہ بۇلغان، آشنایې کۈرماگان
لال بلبل دېک اونى چیقماى خزان دھر ارا
نوبہار ایامى بیر گل دین نوايې کۈرماگان
قان یوتوب ہجران ارا لب تشنہ اۋلگان غم بیلہ
ایلکیدا بزم ایچرہ جام غمزدایې کۈرماگان
چرخ دورى گر سېنى سرگشتہ قیلدی، غم بیمہ
اي غریبی، چرخ دین کیم دور جفايې کۈرماگان؟

52

بسكە ھجرانى آقیزدى اشك، باغرىم قانىدىن
 وصل ارا ھم شاد اېماس مېن ۋەم اېتىب ھجرانىدىن
 چون دېسام: جانا يۈزۈنگنى تۇيغۇچە كۇرسام كېراك
 ناز ايله دېر كېم: كىشى ھرگز تۇيارمو جانىدىن؟
 كوندوز اول كۇى ايچرا بارمان ۋەم ايلاب، بسكە خلق
 اويوماسلار كېچە كۇنگلوم نالە و افغانىدىن
 ۋە، نې يىنگلىغ غىرنى آنىنگ يانىدا كۇرگامېن
 مېن كە دېرمن: سايە ھم كاش يىتگاي آنىنگ يانىدىن؟
 دود آھىم خلق رشكىدىن نھان قىلمىش آنى
 گرد اېماس ميداندا ھريان چابكوم جولانىدىن
 قدىنگ و آغزىنگ كېراك، يۇقسا نېتارمېن باغ ارا
 سوسن آزادىدىن يا غىچۇ خندانىدىن؟
 اې غرىبى، عشق اھلى ايچرا يۇقتور سېن كېبى
 جان بېرىب ھجراندا، وصلې كۇرماگان جانانىدىن

53

عشق اۋتیدین مېن كېبى وه، كېمسە كويگن مو اېكىن؟
ياريدىن بو نوع يارب، ظلم كۈرگن مو اېكىن؟
بو كه اول آى دىن مېن مېھجورنى سالىدى يىراق
بخت نافرمان اېرور، يا قول دشمن مو اېكىن؟
گرچه مېجنون چېكىتى لىلى جوريدىن كۈپ درد و غم
مونچە اندوه بلا جانيغە يېتگن مو اېكىن؟
ھېچ بىلمان اول پرى عشقىدا تا دېوانە مېن
بستر سىنجاپ اېرور، يا كىنچ گلخن مو اېكىن؟
ايلانگان جانيمغە بېداد و جفا و جور ھم
انگلامان اغيار، يا اول عھدى يالغان مو اېكىن؟
اۋتكارور اول قاشى يا جاندىن خدنگ غمزه سىن
بو بلادېك كېمسە نىنگ جانيدىن اۋتگن مو اېكىن؟
آه اۋتى بىرلە غرىبى دېك كۇيار مېن ھر كېچە
حالىم اول مېھوش قاشىندا آه، روشن مو اېكىن؟

54

خلعت شېگون ارا اول ماه تابان مو اېکين؟
يۇقسە، مونداق ظلمت ايچرا آب حيوان مو اېکين؟
بيلمان اول آى جلوه گر بۇلميش قرا خلعت ارا
يا كۇرونگان گرد ايچيدين مهر رخشان مو اېکين؟
مشک ايسى ايلار دماغيمنى معطر هر نفس
يېلدين آيا سنبل زلفى پريشان مو اېکين؟
شهر ارا شوخې چيقيب، عالمغه سالميش رستخيز
مضطرب مېن يارب، اول آشوب دوران مو اېکين؟
خوبلار کيم عقل و دين تاراج اېتارلار خلق دين
بارچه سى يارب انينگ تېک نامسلمان مو اېکين؟
اېمدى کيم حسنيغه چندانى لطافت قالماميش
اول جفالاردين که قيلدى وه، پشيمان مو اېکين؟
اې غريبي، مونداق اېتگان رۇزگاريمنى قرا
تيره بختيم مو اېکين، يا شام هجران مو اېکين؟

55

يۇقتورور آزرده جانې مېندېك اېل آزاريدىن
ھەم ملول اغياريدىن، ھەم جانغە يېتكەن ياريدىن
ھەر نېچە قىلسا جفا و جور، تەركىن توتماغوم
كىمىسەگا مشكل دورور اوزماك كۈنگول دلداريدىن
ياردىن ھەر نېچە بېداد اۋلسا واقع، سەھل اېرور
بۇلماسا واقع، كېراك تەقسىر عاشق ساريدىن
بو سەبەدىن كىم، قايو مجلسدىن آيا ايچتى مې؟
خاطرېم آشفته دور، آشفتهوش دستاريدىن
آينى دېرلار، عارضىنگ مەھرىدىن اۋلمىش ناتوان
آرى- آرى، بىلسا بۇلور گونە رخساريدىن
زەھد و تقوى و صلاح اې شېخ، مېندىن ايستاما
تا بۇلوب مېن عشق رسواسى، كېچىب مېن باريدىن
بۇلدى لىلىنگ شوقيدىن مسكىن غرىبى كۈنگلى قان
آيتماق حاجت اېماس، بىل، دىدە خونباريدىن

56

عشقنى چون ترك ايتيب تيندى كۈنگول فرياديدين
نې آسيغ بۇلسا پشيمان جور ايللا بيداديدين
جلوه نې سود، اول قد و يوز بيرله كۈزوم آليدا
ايلاديم قطع نظر چون مېن گل و شمشاديدين
كۈنگلومه يادين ياووتماي باردى اول كييم، هرزمان
ناتوان كۈنگلومنى غمگين ايلار ابرديم ياديدين
تيندى كۈنگلوم ناله سىدين خلق، اگرچه كۈييدا
بیر كېچە هرگز اويوماسلار اېدى فرياديدين
يانه فارغبال مېن يوز شكر كييم، كۈنگلوم قوشين
ايلاديم آخر خلاص آينىڭ ايكي صياديدين
سالميش ابرديم عشق كۈييدا بنای استوار
عاقبت سېلې، يېتىب يىقتى آنى بنياديدين
تا غريبي اول وفاسيز عشقنى ترك ايلادى
باردى اندوه و ملامت خاطر ناشاديدين

57

پارسا ياريمغه مې ايچماك شعار اۋلميش ينه
بسكه تارتارمېن سبو، اېگنيم فگار اۋلميش ينه
بزم ارا تا گل-گل اۋلدى عارضى مې تاييدين
غنچه دېك كۈنگولمدا پيدا خار-خار اۋلميش ينه
مست بۇلغان سرو نازيم وه، كۈز آچتى اويقودين
مى توتونگ اې دۈستلار كيىم، ھۇشيار اۋلميش ينه
بزم ارا ساقى بۇلوب، شايد منگا توتقاي اياغ
بادەنۋشومدين كۈنگول اميدوار اۋلميش ينه
بادە ايچماك اختيار ايلاب دورور وه، نې عجب
جور قيلماقدا اگر بې اختيار اۋلميش ينه
يۇقتور اندين يخشى كيىم فكر صبوحي ايلالاي
كېچە كۈپ مى ايچكانيدين چون خمار اۋلميش ينه
يىلماس اېردىلار غريبي نينگ نهان مى ايچكانين
يارى تا ميخواره بۇلدى، آشكار اۋلميش ينه

58

بزم ارا دېدىم: باريب اغيار، قالغوم يار ايله
بيلمادىم كيم، يار هم بارغوسيدور اغيار ايله
سروقدليغ لاله رخساريم نظردىن بارغالى
همنشين لار، خوشلونغوم يۇقتور گل و گلزار ايله
مېن كە بۇلدوم ضعفدين خس دېك، ابرور نادان ليغيم
اۈزنى همدم ايستاسام اول آتشرين رخسار ايله
سرو حيرتدين قوروب قالغاي يېرىدا باغ ارا
هر قچان كۇرسا سېنى بو قامت و رفتار ايله
سېزە خط دور مو لعلى گرديدە وه، انگلامان
يۇقسا تحرير ايلانگان شنگرف ابرور زنگار ايله؟
جان اگر بېرسا مسيحا ذوقدين، ابرماس عجب
ايلاسانگ تشبيه انى اول لعل شكربار ايله
درد هجرينگدا غريبى تېلبه لاردېك سۇزلاشور
گاھې اۈزى بىرلە، گاھې سايە دېوار ايله

59

ساقيا، بې التفات اولما، مېن بدحال ايله
قىل خماريم دفعيني بير جام مالامال ايله
تا كوزوم توشتي كوزونگا، ايلادى قتليم غە ميل
توشماسون اېل نينگ ايشى اول غمزە قتال ايله
خوبلارغە دېر اېديم، موندين نارى بېرماى كۈنگول
نيلايين وه كيم، فسونلوق لىلىنگ آلدى آل ايله
گرچه كۈنگلوم اېلتاآلغاي لب لارينگدين جان، ولې
نېنگوسيدور يارب، اول رخسار و خط و خال ايله؟
بار اياغينگ توفراغى جانا، رقيب ايلكىدا جيف
كيم بېرورلار نقد جان، ساتسانگ انى مئقال ايله
ھەمشين لار، گر شكېب و صبر اۋيين بوزسام، نېتانگ
كيم بورونقى دېك اېماستور، مېن خراب احوال ايله
كعبە مقصود اېستارسېن غريبي، يۇلغە توش
تينماين بار كيم، ميسر بۇلماس اول، اهمال ايله

60

بىر قراڭۇز، باغرى تاش نىنگ خاكسارى مېن يىنە
كىرسا ميدان ايچرە رەخشى نىنگ غبارى مېن يىنە
يىغلادىم چندان كە سىلې بۇلدى ھەر جانب روان
گلرخوم ھجرىدا ابر نوبھارى مېن يىنە
دۇستلار، گر مضطرب مېن بسمل اېتكان قوش كېبى
تانگ اېماس كىم، عشق تىغى نىنگ فگارى مېن يىنە
عاشق اۋلدم، زھد اھلى مېندىن اوزدىلار اميد
مېن كىم و اول خىل كىم؟ عشق اھلى سارى مېن يىنە
ھجر ضعفىدا كېلور ھردم خيالىنگ سۇرغالى
بسكە ايلار لطف، آنىنگ شرمسارى مېن يىنە
نال دېك قد بىرلە سېن سىز نالە قىلماقدور ايشىم
نالەدىن بزم غمىنگدا چنگ تارى مېن يىنە
اې غرىبى، آقسا باغرىم قانى كۈزدىن، سۇرما كىم
بىر قراڭۇز، باغرى تاش نىنگ خاكسارى مېن يىنە

61

بادەدین پرھېز ای سرو گل اندام، ایلامە
بزم ارا ھردم مېنى خوناڤە آشام ایلامە
لالەرخساریم کېل، آلتون جامدین گلگون مې ایچ
بو ساریغ رخسار اوزە اشکیمنى گلغام ایلامە
سېن کە کافر کۈز بیلە تاراج قیلدینگ عشق و دین
بادە ایچمان، دېب اۋزونگنى اهل اسلام ایلامە
توبە مې دین ایلا، دېب ھر نېچە دېسا اهل زھد
ایلاما زنھار، ای سرو گل اندام، ایلامە
جز غم و اندوھ حاصل یۇقتورور دوران ارا
کېل و ایچگیل جام و یاد دور ایام ایلامە
نېچە دېسام بادە ایچماس، وە نېتای؟ یارب بو نوع
عشق اهلین زار و حسن اهلینی خودکام ایلامە
ای غریبی، جھد قیل کیم بۇلغای اول آی بادەنۇش
یۇق اېسا، سېن داغی، فکر بادە و جام ایلامە

62

اي كە دەرسىن: "نىلايىن يارب، غم ايام ايله؟"
ساقى گلچهره ايستا، باده گلغام ايله
ساقيا، مخمورلوق دين جانغه يېتتيم، لطف اپتېب
بىر قدحنى قيل عوض بو جان بې آرام ايله
بس دور ايلكىنگ دين مى ايچسام اېلگا توتقان جام دين
چون يۇق اول دولت كه مى ايچسام سېن ايچكان جام ايله
قىلدى بىر ميخواره كفر عشقى چون رسوا مېنى
نې ايشيم بار زاهدا، هم كفر و هم اسلام ايله
اغزى و كۆزى نظردا، قان يوتارمېن دم به دم
عيش كور كيم، مى ايچارمېن پسته و بادام ايله
ايرىليب زهد اهليدين قىلديم وطن ميخانه كيم
مستليق خوش راق دورور اوباش درداشام ايله
دير ارا كيرگاچ غريبى، قىلدى ترك نام و ننگ
رؤزگارې گرچه عمر او تكاردى ننگ و نام ايله

63

بوالعجب حالې توشوبتور دۇستلار، مېن زارغە
كىم بېرىپ اېردىم كۈنگول بىر مېربان دلدارغە
تېلبە كۈنگلوم اول پريوش دىن ھنوز اېرىلمايىن
اوچرادى ناگە يىنە بىر قاتل خونخوارغە
چون بو يىنگلغ بۇلدى ھالىم، لطف بىرلە ھەر پرى
يېتكورورلار اېردى ھردم دولت دىدارغە
عاقىت طالع يۇقىدىن دۇستلوق تىركىن قىلىپ
دشمن جان بۇلدىلار، مېن ناتوان و زارغە
چون انىنگ دېك وصل مونداق ھىجر ايلە بۇلدى بىل
اعتمادې قىلمانگىز بو چىخ كىچىرىغە
اې غرىبى، عالم و عالم اېلىن چون انگلادىنگ
بارىدىن سىلكىب اېتاك، كىر كلبە خمارغە

64

جلوه كيم هر سارى اول ابلق سوار ايلار ينه
اېلگا اۈز حسنينى گۇيا آشكار ايلار ينه
اندا چون حسن و ملاحتدين نشانى يۇقتورور
جلوه بيلمان نې سببدين اختيار ايلار ينه؟
جلوه ايلار ابلق اوزره بير زمان توتماي قرار
يۇق عجب گر عشق اهلىن بېقرار ايلار ينه
جلوه سين كۇرگاچ ييراقدين، خلق انگا حيران بۇلور
لېك ياقين يېتگاچ، اېلنى شرمسار ايلار ينه
عاشقى كامين بېرور خلوتدا چون اول جلوه گر
نې سببدين اېل ارا اندين كنار ايلار ينه؟
حسن اېليدين گر اۈزىگا كۇپراك اېرماس معتقد
نېگا هر دم جلوه قىلماقنى شعار ايلار ينه؟
اې غريبى، ينه آنىنگ جلوه سيدين دېمه سۇز
كيم بو سۇزلاردين اۈزين آلفتهوار ايلار ينه

65

آتینی کۈنگلومدا قازدیم نۆک مژگانیم بیلە
مەردەپک جانینگە باغلاى رشتە جانیم بیلە
یوزوم و قالغان ایزی، وه کیم میسر یۇقتور
سایەدەپک ھمراھلیق سرو خرامانیم بیلە
وصلیدین ھر سۆز کە آیتور، بارچاسی یالغان ابرور
دۈستلار، نې چارە ایلاى عھدی یالغانیم بیلە؟
کافر چین کیم قیلور دین اھلی نینگ قانیغە قصد
ای مسلمانلار، تېنگ ابرماس نامسلمانیم بیلە
قۇی کە سورتوب کۈزلاریمگا آریتای، ای قاشی یا
ناوکینگ چېککاندا رنگ اۋلغان اپسا قانیم بیلە
زار ییغلاب بات اۋتارمېن ھر زمان توتماى قرار
کۈیونگا یېتگاچ بولوتدېک آه و افغانیم بیلە
ای غریبی، رۈزە اندوھین اونوتقای مېن تمام
عید شامی بادە ایچسام ماہ تابانم بیلە

66

قاره بورکین کیم کیب کؤنگلوم قوشین رام ایلادی
سرو ابرور کیم زاغ انینگ باشیدا آرام ایلادی
باشیدا ابرماس قرا بورکی که چیققان دود ابرور
جلوه مشکین تاج ایلا تا اول گل اندام ایلادی
ایستاماس گر چشمه حیوان زلالی بیرسا دست
یاری ایلکیدین بیراو کیم باده آشام ایلادی
تا قرا بورکینی کییدی اول سعادت مطلعی
طرفه کیم بیر بیردا ظاهر صبح ایله شام ایلادی
یخشیلیغ بیرله آتیم گر چیقماسا، عیب ایتمانگیز
کیم بیراو عشقی مہنی خلق ایچرا بدنم ایلادی
سالمادی هرگز قولاق اول شوخ استغنا قیلیب
هر نیچه مسکین غریبی حالین اعلام ایلادی

67

لاجوردی تۈن مودور کیم کییمیش اول رشک پری
یۇقسا کۈکدین ظاهر اۋلمیش آفتاب خاوری؟
آسمانی تۈن ارا اۋتلوق یوزی تېردین ابرور
کۈکدا قیلغاندېک قران خورشید بیرلە مشتری
قیلدى محنت تاشیدین جسمینی کۈک، باشدین ایاق
اول ستمگر کیم کییتور خلعت نیلوفرى
تا نهان بۇلمیش اول آتشیاره بو خلعت ارا
اۋرتانیب کول ایچرا پنهان بۇلدى کۈنگلوم اخگری
کۈک لباس ایچرا کیم اول یوز لمعهسى جان کۈیدورور
برق ینگلیخ دور که چاقیلغای بولوتدین هر ساری
چیقسا کۈک خلعت کییب رخسار آتشناک ایله
منفعل بۇلغوسیدور گردون و گلبرگ طری
رود نیل آقیزدی کۈزلاردین غریبی، نېگا کیم
جلوه ایلا نیلگون تۈن بیرلە آنینگ دلبری

68

آه كيم، مجلس قه اول سرو روانيم كېلمادى
جان بېرورمېن كيم نېدين آرام جانيم كېلمادى؟
كېلمادى اۋز حالىغە بېخود كۈنگول، اي دۈستلار
بزم ارا تا اول مه نامهربانيم كېلمادى
مست اۋلوب ايلار گمان كيم عشقيني فاش اېتگامېن
بو سببدين گۇيا اول بدگمانيم كېلمادى
مېن انكا آشفته و اول ايلاماس پروا منگا
كۈنگلوم آليب وه كه شوخ دلستانيم كېلمادى
هردم اي اهل طرب، توتمانگ منگا مى كيم اېرور
كام عيشيم تلخ تا شيرين زبانيم كېلمادى
گر گرفتار اۋلمادى كۈنگلوم كمند زلفى غه
نې اوچون پس اول ضعيف و ناتوانيم كېلمادى؟
اي غريبي، كۈنگلوم ايچرا ناوك غم سانچيلور
كيم نېدين قاشيمغه اول ابروكمانيم كېلمادى؟

69

يۇقتورور دورانده يې نام و نشانې مېن كېبى
هجر صحراسى ارا يې خان و مانې مېن كېبى
بې جەت آزرده بۇلدى مېندىن اول نازك مزاج
دۇستلار، يۇقتور بوكون آزرده جانې مېن كېبى
اۋزگالارگا مەر كۆپ كۆرگوزما، اي نامهربان
كىم اۋزونگا تاپماغونگ دور مهربانې مېن كېبى
حسن اهلى ايچرا گر يۇق سېن كېبى آفاق ارا
عشق اهلى ايچرا هم عالمدا قانې مېن كېبى؟
سېن مسيحانفاس و مېن بيمار، وه توتما روا
كىم سېنىنگ عھدىنگدا اۋلگاي ناتوانې مېن كېبى
ارزىماس عالم زمانې غم يىماكگا، اي رفيق
قۇيما جام و بادە ايلكىنگدىن زمانې مېن كېبى
زەد كۆيىدىن غرىبى عشق اگر ايستار، سېنى
اندا بيردم تورمايىن بارغىل روانې مېن كېبى

70

نېچە يالغان وعدەسىگە اول وفاسيز نينگ بوتاي؟
چون وفا قيلماس منگا، كۈنگلومنى اندين ساووتاي
چون ياروتماس وصلى شمعيدىن فراقيم شامىنى
مېن داغى بير اۈزگا آى دىن كۈنگلوم اويىن ياروتاي
وصليدىن گر كېچماسا كۈنگلوم اوزاآلماي طمع
هجر اندوه و بلاسيدىن دېب، آنى قۇرقوتاي
حاليمة يىغلاب پشيمانلىق دىن اېتگومدور فغان
تا بارى مھر و محبت قوشلارنىنى هور کوتاي
چون وفا هر نېچە كيم كۈز توتتوم اندين كۈرمادىم
اولى اول دور اېمدى كيم كۈرگاچ يوزىنى كۈز توتاي
نۇش لىلىدىن سۇز ايتورمېن كۈنگول تسكىنىغە
طفل اېرور، دېرمېن چوچوكلوك بيرلە آنى آووتاي
اې غرىبى، جانغە يېتتىم ايستايىن بير اۈزگا يار
نېچە اول بېرحم جورىدىن دمادم قان يوتاي؟

هجر چېکتیم ایستاگای دېب آلیغه جانان مېنى
بیلما دیم سالغای ییراق راق وصلیدین دوران مېنى
هر کېچە تانگ آتقوچە پروانه دېک اۋرتانمه کیم
نې عجب کیم ایلادی اول شمع سرگردان مېنى
قانى اول دولت که بار اېردى وصالینگدین منگا؟
واى کیم سېندین اییردی بیر یۋلى هجران مېنى
عمرلاردور توشکالی سېندین یمان کۈزدېک ییراق
عارضینگه وه، قچان بخت ایلاگای حیران مېنى؟
اې که دېرسېن: "نې اوچون آشفته و دېوانه سېن؟"
بیر پرى سوداسى قیلیمش بی سر و سامان مېنى
حور و غلمان وصفین ایلاب یار ترکین قیل، دېدی
عقلی یۇق، واعظ اۋزی دېک ساغینور نادان مېنى
ایلادی افغان، بولوت دېک ییغلادی حالیمغه زار
اې غریبی، کۈرگان اول گل هجریدا گریان مېنى

72

بىلدىمۇ آيا كە بار كۈنگلۇمدا تىغى يارەسى؟
عشقيدىن رسوا بۇلۇپ، بارمىن جەھان آوارەسى
سۇز عشقىنگ ھىجر ارا خىس دېك تىمنى اورتادى
كىم كە توشتى اۋتقە، يۇق كويماكدين اۋزگا چارەسى
لالەرۋيوم ھىجرىدا مونداق بھار ايامىدا
وہ كە خوش كېلماس گل و سرو و سمن نظارەسى
تا كۈنگول اغيار اوزماسلار لييدىن سود اېماس
لعل حاصل بۇلماس آيرىلماي يانيدىن خارەسى
كۈيىدا يوز پارە كۈنگلۇمنى چىقارېب تاشلاديم
اينك-اينك ھر ايتى اغزىدەدور بىر پارەسى
قان قىلورغە مايىل و ھىم مست و ھىم بېياك اېرور
نې عجب قانىمنى تۇكسا غمزە خونخوارەسى
گر غريى تېلېھراب صحراغە يوزلانس، نېتانگ
كىم ينە بې التفات اۋلمىش پىرىخسارەسى

73

وہ کہ بیر شوخې چیقیب جانیمغہ بېداد ایلادی
عقل و ھۋش و صبر و ایمانیمنی برباد ایلادی
اول وفاسیز بزم عشرت ایچرا جام بادەدین
شاد و مست اغیارنی، وہ بیزنی ناشاد ایلادی
ھمنشین لار، اول سہی قد دلربا نینگ یادیدین
باغ ارا کۋنگلوم ھوای سرو و شمشاد ایلادی
گر قضا عشق اھلی نینگ قتلیغہ مایل بۇلماسا
نې اوچون پس سېن کبې قاتلنی جلاد ایلادی؟
صرصر عشقینگ یېتیب، قیلدی انی یېر بیرلہ تېنگ
نېچہ کۋنگلوم عافیت طرحینی بنیاد ایلادی
زاهدا، عیب ایلاما، گر باش کۋتارمېن بادەدین
دیر پیری چون منگا بو ایشنی ارشاد ایلادی
وہ کہ اول نامہربان انگلاب غریبی حالینی
یېتمادی فریادیغہ، ھر نېچہ فریاد ایلادی

74

خلعت گلنارى دور كيم قىلدى افشان اول پرى
يۇقسا انجم دور شفق دين ظاهر اولغان هر سارى
جان ايله كۈنگلومنى اورتارگا شررليغ شعله دور
اوشبو خلعت كيم ابرور افشاندين آنينگ زهورى
كۈرگاچ اول شكل و شمايلى بۇلوب ابرديم هلاک
قصد جانيم قىلغالى بۇلدى اۇتاغه بير سرى
قاشىنى محرابغه تشبيه ابتيب، قىلديم سجود
واى كيم اېمدى باقاآلمان اوياتدين يوقارى
قصديمه باغلاب كمر، قتليم اوچون گر چيقمادى
قاشى اوزره پس نې دور چين و يانیده خنجرى؟
نې عجب جانىغه مېندېك يېتسا هر دم يوز بلا
بېدلې كيم سېن كېيى بدمهر بۇلسا دلبرى
اې غريبي، يار افشان قىلدى گلنارى تۈنين
يۇقسا شېنمدين مزين بۇلدى گلبرگ طرى

75

وہ کہ یانمیغہ اول آی ہرگز دمې اۋلتورمادی
ہجرىغہ سالدى مېنى و وصلیغہ یتکورمادی
عهد و پیمان باغلاب ایکی بۇلمادی ہرگز سوزوم
گرچہ اول بدمہر ہرگز بیر سۋزیگا تورمادی
گر یوزین کۋرگاچ ایلیکدین باردی کۋنگلوم، تانگ اہماس
کیم دورور کیم کۋردی اول یوزنى، کۋنگول آلدورمادی؟
نې جفا کیم قیلمادی جانیمغہ سنگین دل رقیب،
نې غم و محنت تاشین کیم باشیمہ یاغدورمادی؟
درد ہجرانی ارا ضعیفیم سۋرا چون کېلدى یار
کۋردی حالیم اسرو صعب و رحم اېتیب اۋلتورمادی
عمرلاردین سۋنگ کیریپ کلہمغہ ایچگاچ بیر قدح
قۋپتی و باردی، نېچہ اۋلتور دېدیم، اۋلتورمادی
کۋردی چون مسکین غریبی، غیر ایلا می ایچماکین
صبر اېتیب ناچار قانلار یوتتی و دم اورمادی

76

شكر كيم تېنگرى وصالينگنى مىسر ايلادى
عارضىنگ شمعى كۆزوم اوپىن منور ايلادى
تا وصالينگدىن يىراق توشتوم مېن بې خان و مان
يوز ستم جانيمغه هجران ستمگر ايلادى
اېمدى هجراندىن نې غم بۇلغاي منگا كيم وصل ايله
تيره شاميم روشن اول فرخنده اختر ايلادى
اول قوياش و صليغه يېتكورگاچ مېنى، قىلدىم بحل
هر جفايې كيم منگا بو چرخ اخضر ايلادى
اۆلميش اېردىم هجر و درد و ظلميدىن، وه كيم تيريك
لطف ايلا اول ايگى لعل روچرور ايلادى
مقدمينگنه چون غريبي قۇيدى باش گريان بۇلوب
كۆز اياغينگ نينگ نئارى درّ و گوهر ايلادى

مخمس لار

77/1- نوایی غزلیگه مخمس

گرچه هجر آییردی خورشید جمالینگدین مېنى
عشق ارا زار اېتتى اندوه و ملالینگدین مېنى
کۆرمادی خالی خیال و خط و خالینگدین مېنى
چرخ اگر یوز ییل بیراق سالسا وصالینگدین مېنى
آییرا آلایمو بیر ساعت خیالینگدین مېنى؟

هجرارا شوقونگ حزین جانمیغه بۆلمیش همئفس
ناتوان کۆنگلوم ارا باردور بېلینگ یادى و بس
غنچه آغزینگ گفت و گوئی دور تیلیمگا ملتس
بېل و آغزینگ فکر و ذکرى بیرله بۆلسام، تانگ اېماس
شوق بیردم غافل اېتماس، قیل و قالینگدین مېنى

اې پرىرخسار، شمع حسنونگا پروانه مېن
 خلق ارا رسوا بۇلوب، عشقینگ بيله افسانه مېن
 كۇرگالى قاشينگنى عقل و ھۇشدين بېگانه مېن
 يانگى آي دور موجب سودا و مېن دېوانه مېن
 تا فلک سالدی جدا مشكين ھالينگدين مېنى

تېلبه مېن، زنجير قیل اول زلف پرخمى منگا
 تازه آيلا عشق ارا اندوه و ماتمى منگا
 خلق كۇنگلین شاد اېتیب، قسم آيلا ما غمى منگا
 اېلگا يوز آچیب، قرانغو قیلما عالمى منگا
 تیره قیلما قلیق نې دور شمع جمالينگدين مېنى؟

قيلمايىن كۇنگلوم وصالينگ و مى عيش و طرب
 اوزگا اېل نينگ چون حياتيغه لينگ بۇلدى سبب
 گر بو درد و غصه دين بۇلدوم ھلاك، اېرماس عجب
 جان باغيشلاپ اېلگا لعلينگدين، مېن اۇلدوم تشنه لب
 وه كه قیلدينگ قتل، جانپرور زلالينگدين مېنى

كۇرمايىن عمرې كېزيب زهد و ورع اھليده خير
 عاشق اۇلدم ايلابان بير مغچه كۇييدا سير
 دير ارا چون صدق ايله كيرديم مېنى ساغنيما غير
 بستە زنا قیل، بير رشته دين، اې پير دير
 هر سارى تارى چو بۇلغان اېسكى شالينگدين مېنى

هر گرفتارې كه بيلمای ایلادی عشق اختیار
بۇلدى كۇكسى چاك و كۇنگلى رېش و جانى بېقرار
عشق تيغيدىن غریبی جسمى دور هر يان فگار
اې نوایى، ينه عشق ایلاب تخيل، زينهار
قىلمه هر دم رنجه بو فاسد خيالىنگيدىن مېنى

78 / 2 - حسينى غزليگه مخمس

طعنه قيلديلار اولوس جور و جفاسيدين مېنى
كىم آيبرغايلاز اول آى مهر و وفاسيدين مېنى
هجر محروم اېتتى وصل جانفزاسيدين مېنى
اې اجل، آسوده قيل هجران بلاسيدين مېنى
بىر يۇلى قوتقار اولوس نىنگ ماجراسيدين مېنى

قالدى كۇنگلوم عشق يۇلينده مېن گمراهدين
جان وداع اېتتى مېنى ياد ايلاب اول دلخواهدين
ناتوان بۇلدى تنيم درد و غم جانكاهدين
ضعيفم آشتى هجر باغيدا سرشك و آهدين
قوتقار اې وصل، اول چمن آب و هواسيدين مېنى

نېچە آھىنگنى فلک کا اې كۈنگول، يېتكورگاسېن؟
آھىنگ اۋتى يىرلە ھەر ساعەت مېنى كۈيدورگاسېن
ھەر قىچان اۋلسام فراقىدىن، انگا بىلدورگاسېن
اې اجل، قۇرقوتمە اۋلتورگوم دېبان، اۋلتورگاسېن
گر تىرىك تاپسانگ فراقى نىنگ جفاسىدىن مېنى

عشقىنگ اېل قتلىن قىلوردا قىلدى مېندىن ابتدا
رشكىدىن اۋلدوم يوزونگىنى غىر كۈرگاچ، مېن گدا
ايلادى ھجرىنگ ھلاك، ايستاب مېنى جاندىن جدا
عشق و رشك و ھجر مېھلك، وہ انگا جانىم فدا
كىم چىقارغاي بو بلالار نىنگ اراسىدىن مېنى؟

اۋزگا اېل يىرلە منگا گرچە قىلورسېن داد و ظلم
مېن و عشقىنگىدىن تظلم، سېن كۈزى جالاد و ظلم
جانغە يېتكوردى مېنى اغيار بې بنىاد و ظلم
ھەر نېچە اۋتكارسا حددىن مدعى بىداد و ظلم
اۋتكاراآلماس¹ وصالىنگ مدعاسىدىن مېنى

تا مېن بېدىلنى قىلدى عشق دردى مېتلا
صبردىن اۋزگا بويورماس گرچە عشق خرده دان¹

¹ اصل: اۋتكارا آلفاي

لېك يۇقتور درديمه جز باده صافى دوا
دېر كه صبر ابتگيل حكيم عقل، قيلغيل ساقيا
بىر قذح بىرلە خلاص آنىنگ دواسيدىن مېنى

عشق ارا اول كيم غريبي دېك اسير و زار اۋلور
گر جهان سلطانى بۇلسون كيم، گداى كۈى ابرور
گرچه فخر ايلار بىراو كيم اۋزىنى سلطان اۋقور
اي حسيني، سلطنت دين انچه فخرىم يۇقتورور
كيم دېگايلا كۈيى نىنگ خيل گداسيدىن مېنى

¹ بو قافيه تۇغرى اېمس. كاتب كۆپ خطالار گە يۈل قۇيگن. بو هم اۋشە خطالار دن بىرى. قافيه نىنگ سۈنگى حرفى (ا) بۇلىشى كېرەك.

3 / 79- نوایی غزلیگه مخمس

باردی مجلس دین مېنى بېاختیار اېتكان يیگیت
تېلبه كۈنگلومنى پریشان رۈزگار اېتكان يیگیت
هم بوزوب، هم زار اېتیب، هم بېقرار اېتكان يیگیت
وه، قایان باردی بوزوغ كۈنگلومنى زار اېتكان يیگیت؟
جور تیغی بیرله كۈنگلومنى فگار اېتكان يیگیت

دېمانگیز کیم ایلکیدین بزم ایچره جام باده چېک
چون که مېن مېن بیر گدای ناکس، اول میرزا و بېک
چهره یاپقاندا مېنى دلتنگ ایلاب غنچه دېک
عارضین آچقاندا كۈنگلومنى آچیب گل - گل، ولېک
کیرپیکى دین اندا یوزمینگ خار - خار اېتكان يیگیت

مېندا بار اېردى صلاح و زهد و تقوى، اې پرى
 محنت عشقینگدا مېندىن يوز اويوردىلار بارى
 زخمىلار كۆر تيغ ظلمونگىدىن تىمدا هر سارى
 مېن صلاح عافيت عشقینگدا ترك اېتگان قارى
 سېن جفا و جور قتلىمغه شعار اېتكان يىگىت

تايىب اېردىم بادهدىن موندىن بورون مېن بېنوا
 ناگهان توشتم خرابات ايچرا بير مجلس ارا
 سىندوروب توبهمنى توتتى مې منگا بير دلربا
 توبه ايلاب اېردىم اې زاهد، نېتاي توتتى منگا
 لالهگون مې بير عذارىن لالهزار اېتكان يىگىت

عمر اؤتوب، عجز و نياز اؤقىن اتارمېن هرسارى
 ايش نياز و عجز ايله بۇلغاي كه بارغاي ايلگارى
 ناز و استغنا قىلىپ، مغرور بۇلمه، اې پرى
 كېل كه نې عجز و نياز آيين و رسم اېتكان قارى
 قالغوسى نې ناز و استغنا شعار اېتكان يىگىت

اول پرى عشقىغه چون بۇلدم اسير و خوار و زار
 عقل و فهم و هۇش بير - بير توتتى لار مېندىن كنار
 هر نېچه كيم دانش و زهد و ورع قىلدىم شعار
 نېچه كۇنگلوم طاعت و تقوى كيم ايلاب اختيار
 جلوه قىلغاچ مست انى بېاختيار اېتكان يىگىت

فارغ اېردىم عشقدين كۈنگلومنى بې غم ايلابان
عافيت اھليغە اۋزنى يار و ھەمدەم ايلابان
اېمدى كېلدى عشقنى كۈنگلومغا محرم ايلابان
بيزنى عشق آيىنى دا رسواى عالم ايلابان
عافيت اھلى قاشيدا شرمسار اېتكەن يىگىت

عشق دردېدىن چېكىپ ھەردەم كۈنگۈل آھ و فغان
ترک اېتاي دېب آنى، يۈز تەدبىر ايلار ھەر زمان
انگلا كېم باردور بارى بې فايدە، اې خستە جان
عشق تەركيدا كە يۈز تەدبىر اېتېب كۈنگۈل نھان
دفعيغە يۈز لعب و افسون آشكار اېتكەن يىگىت

گر غریبی عاشق اۋلدى، طەن فکرىن قىلمايىن
پەندگۈيا، قىلماغىل ھەردەم نصيحت، بىلمايىن
عافيت اھلى اۋتونگ، عشق اھليغە قاتىلمايىن
ناصر، ترک جنون قىلماس نوايى، كېلمايىن
عشق دشتيدا آنى دېوانەوار اېتكەن يىگىت

4 / 80- نوایی غزلیگه مخمس

بیر زمان اؤلتورمادیم سرو گل اندامیم بیله
بۆلمادیم همجرعه شۇخ باده آشامیم بیله
گلشن ایچرا توزمادیم بیر بزم، گلفامیم بیله
بیر قدح می ایچمادیم سرو گل اندامیم بیله¹
بیر نفس اہورولمادی دوران مہنینگ کامیم بیله

تا وفا رسمین اونوتتی اول مه نامہربان
باده ایچتیم تاپقالی غمدین امانی بیر زمان
بۆلدی کامیم تلخ و باغیریم قان و کۈنگلوم ناتوان
هر مہی کیم آنسیز ایچتیم، تاپقالی غمدین امان
زهر غم گؤیا اہزیلمیش اہردی اول جامیم بیله

¹ یا بیرینچی مصرع یا بو مصرع فرقلی بۆلش کبرهک اہدی، چونکه بیر بندده ایککی مصرع بیر قافیہ و بیر سۆز بیلن کپلمه‌یدی. بونی هم کاتب خطاسی دہب بیله من. شفیه یارقین.

هجر ارا بار اېردى يوز محنت بو سرگردانیده
اۋتتى چون هجریم كونی اول يوز غم و ارمانیده
غم تونیکا اوچرادیم هجران تونی پایانیده
تونگا یتماس كونی اۋتکاردیم انینگ هجرانیده
كونگا یتگایمېن مو وه، بو صبحی یۇق شامیم بیله؟

وه كه بۇلدوم عشق ارا رسوا و بدنام، ای رفیق
بو دورور آغاز، تا نې بۇلغای انجام، ای رفیق
قايدا بۇلسون مضطرب كۈنگلومگا آرام، ای رفیق
باردی آرامیم كۈنگولدين، تاپمادیم كام، ای رفیق
توتما دیم آرام بیردم چون دلارامیم بیله

ای رفیق، اول مستغه عشاق دُرْدَاشامین ایت
لېکن اوّل بو ملامت کۈیی نینگ بدنامین ایت
خسته کۈنگلومنی هلاک اېتگان فراق ایامین ایت
ای صبا، اول گل گا مهلك فرقتیم پیغامین ایت
بلکه نقد جان انگا یتکور بو پیغامیم بیله

ای مسلمانلار، بیلیب حالیم، بۇلونگ مېندین بیراق
بۇلدوم اول بت کافر عشقی، نېگا ایلاى نفاق؟
مېن کیم و زهد و ورع اهلینغه قیلماق اتفاق؟
کۈنگلوم ایچرا بت، داغی کفر ایچرا اۋلسام یخشیراق
اهل دین آلیغه بارغونچه بو اسلامیم بیله

غير ايللا عزم صبوحي ايلاميش اول نازنى
قان يوتار هر دم غريبي اؤلتوروب زار و
حزين.....همنشين¹
اي نوايى، اؤلسام ارمان اېلتگومدور ايچمايىن
بىر صبوحي گلعدار باده اشاميم بيله

4 بو مصرع اوستيگه سوو توشيب، سؤزلرنى يوويپ تشله گن. اؤقيش ممكن بولمەدى. ش. يارقين

81/1

گر کشاد کار ما بودی به زلف یار ما
این چنین آشفته و درهم نبودی کار ما
دل ز چاک سینه میخواست که بیند روی او
مرهم ای مشفق منہ بر سینہ افگار ما
ای مہ نامہربان، انکار عشق ما مکن
زانکہ رنگ عاشقی پیداست از رخسار ما
کم نگردد عشق ما از پند ہر افسردہ یی
ز آتش عشقست چندین گرمی بازار ما
در چمن لطف خرام قامتش چون دید سرو
ماند از رفتار پیش سرو خوشرفتار ما
ما چو ذرہ پست و آن خورشید بس عالیمقام
چون رسد یارب بہ گوش او فغان زار ما؟
ای غریبی، التفات او بہ غیر، آزار ماست
چند خواهد یارب آن نامہربان آزار ما؟

82/2

ز من چون برد آن سرو خیابانی دل و جان را
 کنم جیحون ز سیل اشک خود راه «خیابان» را
 من بیچاره خواهم از گدایان خیابان شد
 که بینم در گذر هر روز آن سرو خرامان را
 شد آباد از جفایش کشور جان خراب من
 که عدل پادشه آباد سازد ملک ویران را
 چو شمع از بسکه میسوزم به تاریکی و تنهایی
 بود از آتش من روشنی شبهای هجران را
 ترا کار ای بت خودکام با من سرکشی تا کی؟
 که کردم در سر و کار تو نقد دین و ایمان را
 نسیمت آمد و در جامه از شادی نمیگنجم
 چو جیب غنچه زانرو چاک میسازم گریبان را
 غریبی، منزل آن سرو تا کوی خیابان شد
 هوای کوی او برد از دلم گلگشت بستان را

83/3

بسکه میگوی دروغ و دل نیاساید مرا
گر بگویی راست، هم باور نمی آید مرا
آنکه نادانسته از عشقت نصیحت میکند
گر بداند حال من، معذور فرماید مرا
هر چه آید از تو ام، ناچار میباید کشید
چون کنم ای شوخ بدخو، کز تو میباید مرا
شهره در عشقت چنان گشتم که هرکس بیندم
با حریفان دگر از دور بنماید مرا
باغبانا، از تماشای گل و سروم چه سود؟
دل که خون بست از غمش، در باغ نکشاید مرا
زیستم روز فراق و زین گنه شر منده ام
چون کنم گر از کرم آن مه نبخشاید مرا؟
گر شبی بالین ز خاک آستان او کنم
چون غریبی سر ز رفعت بر فلک ساید مرا

84/4

وه، چه کار آید رفیقان، عید بی جانان مرا؟
 عید من روزی بود کان مه کند قربان مرا
 گر نبینم عارض او، شاد کی گردم ز عید؟
 عید و غیر عید بی آن مه بود یکسان مرا
 در چنین روزی که از عیدند خلقی شاد کام
 بسکه غمناکم، نمی بیند کسی خندان مرا
 روز عید و هر کسی شاد از وصال یار خود
 تا به کی دارد اسیر درد و غم، هجران مرا؟
 عید شد، بی او اگر در گوشه باغی روم
 من نمیدانم که آن باغست یا زندان مرا؟
 خواهمش قربان شدن، چون بینم آن عید جمال
 دست و پای میزنم تا هست در تن جان مرا
 چشم من محروم کی میشد ز عید روی او
 ای غریبی، بخت اگر میبود در فرمان مرا

85/5

دوستان، هر گه گذر سوی مزار من کنید
جای تکبیرم، دعای جان یار من کنید
تن چو خواهد خاک گشتن، کاشکی پیش از اجل
پایمال توسن چابکسوار من کنید
گر ندانید آنچه با فرهاد و مجنون کرد عشق
حال ایشان را قیاس از روزگار من کنید
چون به جام باده، لعل روحبخش او رسید
لای او را مرهم جان فگار من کنید
من ازو رسوای خلق و او به من بی التفات
رفت کار از دست بیرون، فکر کار من کنید
قاتل من تا ز خیل مهوشان داند کیست
صورتش را نقش بر لوح مزار من کنید
چون غریبی گوهر افشاندم به وصف لعل او
گوش سوی در نظم آبدار من کنید

86/6

جامه گلناری بتی کاین ناله و زاری ازوست
دانه، دانه اشک من بر چهره گلناری ازوست
ای دل، آسان نیست بردن دل ز اندوه فراق
عاشق بیچاره را در عشق دشواری ازوست
گر رسد هر دم غمی در گوشه تنهاییم
غم ندارم، چون مرا امید غمخواری از اوست
از جفايش گرچه ميريزم دمام خون ز چشم
با وجود اين، مرا چشم وفاداری ازوست
اين دل بدروز من يارب، نبيند روز نيك
زانکه در عشق بتانم اين گرفتاری ازوست
بسکه شبها شعله اهم به گردون سر کشد
داغها بر سينه اين سقف زنگاری ازوست
دستگیرم شد خيال يار در غرقاب هجر
ای غریبی، در چنین حالت مرا یاری ازوست

87/7

ترک او گیرم ز بس جوری کہ بر جانم کند
باز از یک عشوۂ شیرین، پشیمانم کند
گر بسوزد چرخ ظالم زنده در آتش مرا
پہ کہ با او مبتلای داغ ہجرانم کند
عشق او در سینہ جا کرد و نمیداند کسی
نیست یاری تا دوا۱ درد پنہانم کند
چون بہ یادش جمع سازم خویش را در کنج غم
ترسم آید باز غیری و پریشانم کند
میشوم زانسان کہ نشناسم بہ پیش دیدہ کیست
بر جمال خویش آن ساعت کہ حیرانم کند
چون روم در باغ و اندازم نظر بر سرو و گل
یاد آن رخسار و قد، بیخواست گریانم کند
روز و شب نالم بہ کوی او غریبی چون سگان
وہ، چہ باشد گوش سوی آہ و افغانم کند؟

88/8

گذشت ای دل، از آن کان شوخ بدخو مهربان گردد
 شود بار دگر رام من و آرام جان گردد
 به حسرت جانب او بینم و سازم روان جویی
 دمی کز پیش چشمم آن سهی قامت روان گردد
 غم این بود کان بدخو نگرده همدم غیری
 مباد از آنچه میترسیدم آخر آنچنان گردد
 نخواند هرگز پیش خود آن بیرحم سنگین دل
 به رغم من ندانم تا به کی با این و آن گردد؟
 گریبان را نسازم چاک از بیطاقتی دیگر
 که ترسم چاکهای سینه ام ناگه عیان گردد
 کجا آید سوی ویرانه ام از بهر مهمانی؟
 زهی دولت، اگر گاهی سگ او مهمان گردد
 غریبی ترک عشقش گیر و خود را وارهان از غم
 محالست این که آن مه بار دیگر مهربان گردد

89/9

هیچگه بینم که آن بدمهر یار من شود؟
دشمن اغیار گردد، دوستدار من شود؟
روز خود هرگز نسازد تیره از مهر بتان
گر کسی آگاه از شبهای تار من شود
حاصل من زان مه نامهربان جز غم نشد
گرچه میگفتم که روزی غمگسار من شود
دامن ناز از کف من تا کشید آن گلزار
هر کجا بینم گلی، در دیده خار من شود
آمد آن چابک برون جولان کنان، وه، چون کنم
گر ز دست من عنان اختیار من شود؟
چون بمیرم از غم روی بهشتی پیکری
روزی پیدا ز جنت در مزار من شود
ای غریبی، هرکه در زلف نکویان بست دل
زود روز او سیه چون روزگار من شود

90/10

یک دم ای لیلی و شان، رو سوی این مجنون کنید
 تا کی از بی التفاتی خاطر محزون کنید؟
 لاله رویان، سوختم، تا کی دل زار مرا
 غنچه سان از شوق لعل خوش ته، ته خون کنید؟
 چون من از دیدار آن مه میروم از هوش خود
 دوستان، هر گه درون آید، مرا بیرون کنید
 ناصحان، در ترک عشقش تا به کی پندم دهید؟
 چون نخواهد جا گرفتن، ترک این افسون کنید
 مهر آن خورشیدوش چون کم نخواهد شد مرا
 به که پیش من سخن زان حسن روز افزون کنید
 از ریاضت زردروی میکشید، ای اهل زهد
 ساغر می درکشید و چهره را گلگون کنید
 روز هجرانست، خواهم چون غریبی گریه کرد
 ای دو دیده، سیل اشک خویش را جیحون کنید

91/11

ز عشق آن پریوش دوستان، دیوانه خواهم شد
میان مردمان در شهر و کو افسانه خواهم شد
همان مهر و کہ نشناسم به عشق او دگر خود را
چو گشتم آشنای او، ز خود بیگانه خواهم شد
به خورشید رخس روزی کہ دیدم، شد مرا روشن
کہ زود آن شمع عالم‌سوز را پروانه خواهم شد
چنین کز می سراندازان رسید آن ترک عاشق‌کش
هلاک غمزہ آن نرگس مستانه خواهم شد
کجا ماند اثر سیل سرشک از بیت الاحزانم
اگر امشب مقیم کنج این ویرانه خواهم شد
چو نتوانم زمانی بی می و ساقی به سر بردن
من دردی کش آخر ساکن میخانه خواهم شد
نخواهد داشت عشق آن پریرخساره دست از من
غریبی، تا میان مردمان رسوا نخواهم شد

92/12

چو وقت گل به نظر جام لاله‌گون باشد
 تو خود بگو که درین وقت توبه چون باشد؟
 چسان فتد نظر من به سوی لاله و گل،
 چنین که دیده مرا بی تو غرق خون باشد؟
 مرا ز جای دگر بیخودیست، ای عاقل
 کمان مبر که ز مستی و از جنون باشد
 نگون چرا شده زلفت، مگر که بخت منست؟
 که بخت، عاشق بیچاره را نگون باشد
 هزار کوه غم و درد اگرچه مجنون داشت
 هنوز درد من از درد او فزون باشد
 ز سقف خانه گهی گرد محتتم بر سر
 گهی ز آه دلم شعله در ستون باشد
 همین برون نبود غرق خون غریبی را
 که از غم تو درون نیز چون برون باشد

93/13

گہ جفا و جور شوخ نارنیم میکشد
گہ فغان و نالہ جان حزینم میکشد
آن کہ بامن کرد ترک دوستی، آنم نکشت
آن کہ با اغیار همدم گشت، اینم میکشد
آن لب جانبخش و چشم جانستان را بندهام
آن بہ لطفم مینوازد، این بہ کینم میکشد
پیش از این، آن سبزہ لب قصد جانم کرده بود
گرد رخ این لحظه خط عنبرینم میکشد
سوی من آن مه ندید و خشمگین از من گذشت
آن تعافلها و آن چین جبینم میکشد
میرم از نادیدن او، جان دهم از دیدنش
چون کنم؟ ہجر آنچنان، وصل اینچنینم میکشد
ای غریبی، از لبش ہرگہ کہ میابم حیات
غمزہ خونریز او باز از کمینم میکشد

94/14

بازم بلای جان، غم آن ماهپاره شد
 ای وای، آن مریض که دردش دوباره شد
 زان آفتاب حسن چرا باشدم گله؟
 بی‌طالعی من چو ز چرخ و ستاره شد
 آمد به کشتن من بیمار هجر او
 برخیز ای طیب، که از دست چاره شد
 خواهد شکست شیشه دل عاقبت ازو
 آن شوخ را چنین که دل از سنگ خاره شد
 پروانه ها که شعله در ایشان فگند شمع
 هریک بر آتش رخ او یک شراره شد
 یک روز در جمال تو کردم نظاره یی
 بر جانم آنچه شد، همه زان یک نظاره شد
 بشنو، که در نظم غریبی به وصف تو
 از بهر ساکنان فلک گوشواره شد

95/15

میخواهدش رقیب که از من جدا شود
یارب، مباد حاجت دشمن روا شود!
گیرم سر رهش به کسی کآشنای اوست
باشد بدین بهانه به من آشنا شود
این دم که لاف میزند آن شوخ از وفا
اینست حال، وای، اگر بیوفا شود
زینسان که مست حسن همیراند آن سوار
زانش چه غم که مورچه یی زیر پا شود؟
تا چند ناوکم فگند آن بلای جان؟
تاکی دلم نشانه تیر بلا شود؟
داند ز درد عشق گرفتاری مرا
آن کو به دام عشق کسی مبتلا شود
هر خانه یی که گشت غریبی، مقام تو
از گریه و فغان تو ماتمسرا شود

96/16

چو مجنون در میان آهوان زانم وطن باشد
 که روز صید شاید یک دم آن رو سوی من باشد
 طناب آن سگی کاندراکش بسته میبینم
 ز بهر کشتنم ای کاش، در گردن رسن باشد
 از آن روز شکار آهو دمام سوی او بیند
 که میخواهد اسیر چشم آن ناوک فگن باشد
 چو میرم دور از آن ترک شکاری، جسم خاکی را
 ز جلد آهوی فتراک او خواهم کفن باشد
 اگر باشد کمان ابرو آن و تیر مژگان این
 کجا صید دل مارا امید زیستن باشد؟
 مگر ای باد، از زلفش سوی چین بردهای عطری،
 وگر نی از کجا این بو در آهوی ختن باشد؟
 غریبی شد گرفتار کمند زلف آن چابک
 ولی او را کجا پروای صید خویشتن باشد؟

97/17

راز او هر دم ز مستی بر زبانم می‌رود
زان سبب از مجلس آن سرو روانم می‌رود
هر گه از بزم غم آن شوخ پا بیرون نهد
میشوم بیهوش، پنداری که جانم می‌رود
گر رسد جولان کنان، خواهم شدن بی اختیار
چون کنم ای دوستان؟ از کف عنانم می‌رود
از بلای عاشقی هرگز به جان کس نرفت
آنچه از عشقش¹ به جان ناتوانم می‌رود
تیر او هر گه رسد بر غیر، می‌گردم هلاک
گویا پیکان او در استخوانم می‌رود
شرح اندوه دل خود پیش او گفتن چه سود؟
چون ز یاد آن مه نا مهربانم می‌رود
ای غریبی، بیخودم از رشک، چون سوی بتان
ناوک دلدوز آن ابرو کمانم می‌رود

¹ در اصل «عشقت» بود، اما از آنجایی که تمام غزل با لحن غایب سروده شده و فقط در این مصرع لحن خطاب آورده شده است، فکر میشود که اشتباه کاتب باشد، بناءً این واژه نیز به تأسی از روح کل غزل به «عشقش» تصحیح شد. ش. یارقین.

98/18

مرا بی مهر داند، دیگران را مهربان خود
 چه نادانیست، کان مه سود پندارد زیان خود
 بتر باشد ز مردن گر مرا از خود جدا سازی
 به کشتن راضیم، لیکن مران زان آستان خود
 من بی صبر و دل را دور ازان مه خواب کی آید؟
 که شهری را نبینم خواب در چشم، از فغان خود
 گره زد بر جبین چون عشق خود را ساختم ظاهر
 نمی‌گفتم به آن مه کاشکی راز نهان خود
 عنان دل ز دست خود چو دادم وقت جولانش
 ز من یارب، چرا آن شوخ میتابد عنان خود؟
 فتاد آتش به جان من چو بردم نام آن بدخو
 مثال شمع میسوزم همه شب از زبان خود
 غریبی شد ضعیف از هجر، او را پرسشی میکن
 فگن کهگاه چشم مرحمت بر ناتوان خود

99/19

بت سنگین دل من جز دل آزاری نمیداند
غمم میداند و آیین غمخواری نمیداند
ملامت گر کند ناصح مرا، معذور میدارم
که مسکین محنت و درد گرفتاری نمیداند
اگر چه دارد آن مه با من بیدل سر یاری
ولی طفلست و نادان، شیوۀ یاری نمیداند
تظلم میکنم پیشش چو مسکینی که میافتد
به دست ظالم و کاری به جز زاری نمیداند
مه من گرچه میداند که با او عاشقم، لیکن
تغافل میکند زانسان که پنداری نمیداند
غریبی و به کوی نیکوان مستی و بدنامی
ره و رسم نکونامی و هشیاری نمیداند

100/20

سوی من هر که که آن شوخ ستمگر بنگرد
 چون به سویش بنگرم، او سوی دیگر بنگرد
 گرچه هر دیدن به رخسارش، بالای جان شود
 چشم بر رویش نمیخواهم که دیگر بنگرد
 آب در چشم آورد بر حال من از روی مهر
 هر که یک ره سوی آن خورشیدپیکر بنگرد
 میرم از غیرت که هست آشفته دیدار او
 چون کسی بر ماه رخسارش مکرر بنگرد
 ای که دیدی ابرویش، در روی زرد من نگر
 ماه نو را چون کسی رسمست در زر بنگرد
 داند از تیغ بالای غمزه خونریز کیست
 هر که زخم این دل اندوهپرور بنگرد
 میشود چشم غریبی پر ز خوناب جگر
 بی لب میگون او هر که به ساغر بنگرد

101/21

دل در خم زلف تو گرفتار نماند
وین نازکی روی تو بسیار نماند
دوری مکن ای شوخ، که نزدیک رسیده‌ست
کز عشق من و حسن تو آثار نماند
در خواب غروری، بکشا چشم که آخر
چشمم شب غم این همه بیدار نماند
از روی وفا مرهم زخم دل من باش
کز تیغ جفایت دلم افکار نماند
گشتند بدآموز رقیبان تو، یارب
یک تن ز رقیبان ستمگار نماند
چندین ز رخ و زلف و خط و خال چه نازی؟
زینها اثر ای شوخ، به یکبار نماند
اینها همه از بخت بد تست، غریبی
آشفته مشو، یار اگر یار نماند

102/22

با دیگران کرشمه و با من عتاب کرد
 گویی برای جور مرا انتخاب کرد
 در مجلسی که خورد می از دست دیگری
 مرغ دلم بر آتش حسرت کباب کرد
 بسیار سیل فتنه درآمد به کوی عشق
 لیک از میانه خانه ما را خراب کرد
 شد رفتنش هلاک من و تند میروود
 بنگر که بهر قتل من آن مه شتاب کرد
 تا روز جشر بهره ز بیداریش مباد
 یکشب به ماهروی خود آنکس که خواب کرد
 خواهم شدن ز مجلس واعظ به میکده
 تا کی مرا ز پند تواند عذاب کرد؟
 دیگر برای باده غریبی گرو نیافت
 چون هرچه داشت، در سر نقل و شراب کرد

103/23

رخ تست آفتاب بیزوال و خلق حیرانش
تعالی الله چه حسن است این که پیدا نیست پایانش؟
به زودی هر گل خندان شود پژمرده، حیرانم
که چون هر روز گردد تازه تر گلبرگ خدانش؟
ز خط عنبرین حسن نکویان گرچه کم گردد
جمال او فزونتر شد ز خط عنبرافشانش
چه حسن و ناز و استغناست یارب، آن جفاجو را
که هرگز از جفا کردن نمی بینم پشیمانش
مرا کز خویش رشک آید که بنشیند به پهلویم
به غیری چون توانم دید هر ساعت خرامانش؟
به وقت کشتن من بهر آن دامان خود برزد
که میترسد شود از خون من آلوده دامانش
غریبی جان فدایش کرد از روی وفاداری
دریغاً، می نداند قدر او را شوخ نادانش

104/24

در گذر دیدم پریویی، شدم دیوانه اش
 چیست نام او؟ کجا باشد ندانم خانه اش؟
 دل چسان بدم به زلف و خال خوبان دگر،
 چون گرفتارست مرغ دل به دام و دانه اش
 میشوم بیهوش، هر که میخرامد سرو او
 عقل را از ره برد، ره رفتن مستانه اش
 سوی گلزارم مخوان، ای باغبان از کنج غم
 جغد را گلزار باشد گوشه ویرانه اش
 شب که بزم افروز گردد شمع من احباب را
 جز من بیدل مبادا هیچکس پروانه اش
 قصه خود خواهمش گویم ز بهر خواب او
 لیک میترسم نیاید خواب از افسانه اش
 تا غریبی آشنا شد با سگان کوی او
 عشق آن بیگانه‌وش کرد از همه بیگانه اش

105/25

بسکه زد بر سینہ من ناوک آن ماه از فراق
میکشم تیر از جگر، پیکان ز دل، آہ از فراق
در شب تاریک محرم غیر برق آہ نیست
لیک با این شمع چون بیرون برم راه از فراق؟
وہ، چہ خوش باشد، پس از عمری کہ یابم و صل او
کردن اظہار شکایت پیش آن ماه از فراق
هیچکس بدخو نسازد خویش را با وصل یار
گر شود یک ذرہ روز وصل، آگاہ از فراق
در غمت ہر دم دل و افغان زار از یاد وصل
بی رخت ہر شب من و آہ سحرگاہ از فراق
"در فراقم صبر کن" گفتی مرا، وہ، چون کنم
گر بمیرم روی تو نادیدہ ناگاہ از فراق؟
میبرد از جا غریبی را دمامد آب چشم
بسکہ شد زرد و ضعیف و زار چون کاہ از فراق

106/26

عمری از مهر رخس غصه کشیدی، ای دل
 ترک او گیر و همان دان که ندیدی، ای دل
 پند من گوش نکردی، بکش اکنون غم و درد
 بارها گفتم و از من نشنیدی، ای دل
 انس با آهوی صحراست مرا چون مجنون
 چه سبب بود که از خلق رمیدی، ای دل؟
 تا به کی خون خورم از بهر تو، آزادم کن
 من سودازده را خود نخریدی، ای دل
 لذتی کی دهدت چاشنی شربت وصل
 تو که زهر غم هجران نچشیدی، ای دل
 بود مقصود تو خاک سر کویش عمری
 شکر باری که به مقصود رسیدی، ای دل
 بس کن از عشق نکویان چو غریبی زین پس
 مدتی در پی این کار دویدی، ای دل

107/27

چه تاب آن که شست بازوی آن تندخو بینم
توانم کاشکی از دور گرد تیر او بینم
چو پیش آید، کنم صد نوع تقریب سخن پیدا
مگر باشد که با خود یک دمش در گفت و گو بینم
در آن مجلس که او باشد، نشینم آنچنان جایی
که با خود آن مه نامهربان را رو به رو بینم
اگرچه یک زمان یابم حضوری از وصال او
دمی دیگر بلا در هجر آن روی نکو بینم
خیال قامتش می‌آورم در چشم و میگیریم
نہال سرو را هر گه که بر اطراف جو بینم
نگریم بی رخ او، زانکه میترسم شود شسته
چو گردآلوده روی خویش را زان خاک کو بینم
غریبی، وصل آن بدخو میسر کی شود زینسان
که در عشقش رقیبان را ز هرسو فتنه‌خو بینم

108/28

دارد آن بیرحم در دل، آرزوی کشتنم
او حمایل کرده تیغ و من کفن در گردنم
سوختم چون شمع فانوس و اگر جویند خلق
پاره خاکستری یابند در پیراهنم
بسکه آید شعله آه من از روزن برون
خلق نتوانند آمد بر فراز روزنم
چون به گلشن میروم بهر تماشا بی رخس
صحن گلشن مینماید بی تو کنج گلخنم
پاره شد پیراهن ناموسم از دست بتان
با وجود این، نمی دارند دست از دامنم
هر زمان از عشق او با خویش در جنگم ز رشک
بسکه دارم آن پری را دوست، با خود دشمنم
ای غریبی، زان خدنگ غمزه چون گشتم هلاک
کاش بر فتراک بندد چابک صیدافکنم

109/29

خلاص از عشق خوبان خویش را یکدم نمی‌خواهم
من و غمهای ایشان، شادی عالم نمی‌خواهم
من محروم را از دیدن او بسکه رشک آید
کسی را در حریم عشق او محرم نمی‌خواهم
چو آن بدخو نمی‌خواهد که باشم شادمان هرگز
من غمگین از آنرو خاطر خرم نمی‌خواهم
طبیبا، بهر آزار دلم تشویش خود کم ده
خوشم با زخم پیکانهای او، مرهم نمی‌خواهم
چنان در هجر آن بدمهر خو کردم به تنهایی
که با خود هیچکس را یک زمان همدم نمی‌خواهم
زمانی کز سفال آن سر کو جرعه‌یی نوشم
شراب سلسبیل آندم ز جام جم نمی‌خواهم
نمی‌خواهم غریبی بر من از خویش جفا آید
جفا بر غیر اگر آید ازو، آن هم نمی‌خواهم

110/30

به صد امید عمری از پی آن بیوفا گشتم
 ندیدم چون وفا¹ از وی، به نومیدی جدا گشتم
 امید دستگیری چون توانم داشت زان بدخو؟
 که از خوی بدش زانگونه پامال جفا گشتم
 مرا از روزگار خویش حیف آید چو یاد آرم
 که چندین گه به دام بیوفایی مبتلا گشتم
 اگر دانستمی، بیگانه می‌گشتم همان روزی
 که نادانسته با آن شوخ بدخو آشنا گشتم
 مگو ای دل، که گردد باتو روزی مهربان چون من
 پشیمانم که از اول گرفتارش چرا گشتم؟
 نپرسید از من بیخان و مان آن سنگدل هرگز
 اگر چه بر سر آن کو به زاری عمرها گشتم
 غریبی، کاشکی هرگز نمی‌دیدم رخ آن گل
 که از یک دیدنش سرگشته چون باد صبا گشتم

¹ اصل: چون وفا ندیدم.

111/31

چو می در مجلس آمد، رفت آن سرو روان من
که در مستی نگردد ظاهر این عشق نھان من
پس از عمری کہ آید پیش من، چندان نمی‌پاید
کہ بیند در جمالش سیر، چشم خونفشان من
اگر از رفتن او میرود آرام از جانم
چه عیب ای ہمنشینان، اوست چون آرام جان من
به جز آزار من کاری ندارد آن جفاپیشہ
بدہ رحمی خدایا، با مہ نامہربان من
پس از مردن شود بہر تماشای رخس چشمی
ز تیر ناوک او ہر نشان در استخوان من
به حسرت گر بمیرم دور ازو در کنج تنہایی
چه غم او را؟ کہ سود خویش¹ پندارد زیان من
به حسن آن پربرخسارہ ہرگز دل نمیدادم
غریبی، گرچنین حالت گذشتی در گمان من

¹ اصل: خوش.

112/32

ز مستی سرّ عشقش از زبانم می‌رود بیرون
 ازان، از مجلس آن سرو روانم می‌رود بیرون
 دل من میتپد چون مرغ بسمل بهر تیر او
 چو ترکش بسته آن ابرو کمانم می‌رود بیرون
 هلاکم، چون نمیدانم که آهنگ کجا دارد
 چو آن سنگین دل نامهربانم می‌رود بیرون
 روم از هوش خود هر گه که آن چابکسوار آید
 که او می‌آید و از کف عنانم می‌رود بیرون
 دلم را کرد مهرت آب، آن آب از غمت خون شد
 کنون از راه چشم خونفشانم می‌رود بیرون
 گرفتم این که پیکانت کشند از استخوان من
 ولی کی لذتش از استخوانم می‌رود بیرون؟
 غریبی، حال من از رفتنش هر کس چه میداند؟
 من دلخسته میدانم که جانم می‌رود بیرون

113/33

صید خود کرد و ندارد گوش بر فریاد من
کشت آخر صید خود را دلبر صیاد من
میکند بیداد و خواری بر من آن سلطان حسن¹
ای عزیزان، کیست تا بستاند از وی داد من؟
آن پری تا در دل دیوانه من خانه ساخت
گوشه ویرانه باشد خانه آباد من
یک زمان از یاد آن بیمهر غافل نیستم
گرچه او را هیچگاه در دل نیاید یاد من
شادی عالم نمیدانم من محزون که چیست
باغم او بسکه خو دارد دل ناشاد من
از تماشای گل و شمشاد نکشاید دلم
نیست غیر از عارض و قدش گل و شمشاد من
ای غریبی، میکنم فریاد گرد کوی او
تا ز من یاد آورد چون بشنود فریاد من

¹ اصل: سلطان حسین.

114/34

گر شود طالع شب عید آفتاب روی تو
 کی نماید ماه نو پیش خم ابروی تو؟
 شام عید و خلق جویان مه نو هرطرف
 ما سیه‌بختان و صد اندوه جست و جوی تو
 خلق شاد از عید و من غمگین که یادم میدهد
 ماه نو از ابرویت، عید از رخ نیکوی تو
 دولتم این بسکه بینم عید رخسارت ز دور
 من کی و بهر مبارکباد رفتن سوی تو؟
 جای میسازم میان خلق در غوغای عید
 خویش را باشد که اندازم دمی پهلوی تو
 گرچه میسازند روز عید اسیران را خلاص
 من نمی‌خواهم خلاصی از خم گیسوی تو
 چون غریبی عیدگه رفتن چه کار آید مرا؟
 عید من روی تو باشد، عیدگاهم کوی تو

115/35

سوخت جانم در فراق آتشین رخساره یی
نیست یاری تا کند از بهر دردم چاره یی
چابکی، سنگین دلی، سیمین تنی، مه پیکری
شوخ چشمی، کافری، مردم کشی، عیاره یی
وه، چسان گردد میسر وصل آن بدخو مرا؟
من چو نتوانم که از دورش کنم نظاره یی
بسکه سوزم هر دم از شوق لب جانبخش او
نیست در دل سینہ من، هست آتشپاره یی
تیغ بر کف میرسد آن شوخ، دارد اضطراب
تیز میآید ز بهر قتل من خونخواره یی
گر ز خورشید جمال خویش بردارد¹ نقاب
گردد از تاب رخس هر ذره یی استاره یی²
ای که میپرسی غریبی بر سر این کوی کیست؟
بیکسی، بیخان و مانی، از وطن آواره یی!

¹ اصل: برداری

² اصل: ستاره یی

116/36

مجمع خوبیست امروز از بتان آذری
کم بود زینسان قران مهر و ماه و مشتری
گلشن حسند از خوبی که هست این جمع را
زلف سنبل، چشم نرگس، چهره گلبرگ طری
سرو و شمشاد و صنوبر راستی را برنخواست¹
چون نهال قدشان از بوستان دلبری
آفت عقل و بلای جان و آشوب دل اند
این یکی حور، آن یکی دیگر ملک، آن یک پری
هم جفاجویند، هم بیرحم و هم عاشق کشند
کی توانی ای دل مسکین، کز ایشان جان بری؟
نقد دین و صبر و هوشم وه که شد صرف بتان
کافران کردند در ملک دلم غارتگری
ای غریبی، پا به کوی عاشقی مردانه نه
عشقبازی با جوانان نیست کار سرسری

¹ اصل: برنخواست

117 / 37

گشتم خراب و شیفته خردسالکی
قدش نہالکی و چه نازک نہالی!
شیرینکی، شکر لبکی، شوخ چشمکی
مہرویکی، بہ رویکش از مشک خالکی
پرهوشکی، ملایمکی، بادہ نوشکی
خوشخویکی، فزونترش از مہ جمالکی
سرویست خوش برآمدہ در حد اعتدال
لیکن بہ گاہ عربدہ بی اعتدالکی
خوش آنکہ چون بہ او بنشینم جدا ز غیر
گوید جوابکی، چو کنم زو سوالکی

قطعه

118 / 38

مگر میل اقامت بر سر کویی دگر داری،
که بستی رخت و آهنگ سفر از کوی او کردی؟
گلت را ای که از خار جفا ازده میبینم
نمیگویی که بامن آن جفاها از چه رو کردی؟
دگر کردی به گفت هر حسودی عهد و پیمان را
ندانستی، به قول مردم بیهوده گو کردی
ز خوی بد ستمها کردی و اکنون پشیمانی
چرا کاری که نادانسته بود، ای تندخو کردی؟
غریبی، حسن او کم گشت چون با غیر همدم شد
شود پژمرده هر گل را که باری چند بو کردی

مخمس بر غزل مولانا جامی

119 / 39

مہی کز رفتنش دل در فغان همچون جرس مانده
مرا روز وداعش دیدہ چون رود ارس مانده
تمنای وصالش در دل بسیار کس مانده
برفت آن ماہ و ما را در دل از وی صد ہوس مانده
غم ہجران او با جان شیرین ہمنفس مانده

نہ ای ای دل، ز بیداد سپہر تیزرو آگہ
کہ بر عزم سفر شد در عماری غنچہ وار آن مہ
بہ زیر بار محنت میروم از پی، من گمرہ
مران تند ای عماری دارِ لیلی، حسبت اللہ
کہ با صد بار دل، بیچارہ مجنون باز پس مانده

\بود یارب که آید از سفر آن نازنین روزی؟
 برآساید ز درد هجر او جان حزین روزی؟
 سیه شد گرچه روز من، خوشم با اینچنین روزی
 به امیدی که آید آن مه محمل‌نشین روزی
 جهانی چشم بر ره، گوش بر بانگ جرس مانده

درین موسم که خرم گشت دشت از سبزه و گلها
 به صحرا خیمه زد از بهر عشرت آن گل رعنا
 به صد اندوه و غم در شهر ازو ماندم تن تنها
 چو زد اکنون گل رعنا به عشرت خیمه بر صحرا
 چه غم گر بلبل شیدا گرفتار قفس مانده؟

به ملک عشق کانجا غافلند از خویش آگاهان
 نبرده ره سوی مقصود میگردند گمراهان
 جدا زان شاه خوبان میکشم بیداد بدخواهان
 بده گو داد من آن شاه و بنگر ملک بس شاهان
 که نی فریادخواه آنجا و نی فریادرس مانده

خوش آن روزی که بودم محرم راز نهان او
 نهانی راز هر دم میشنیدم از زبان او
 اگر سازد دگر ره بختم از خیل سگان او

هوس دارم که سایم چشم و رخ بر آستان او
مرا زین بخت نافرمان همین یک ملتمس مانده

میان خلق گشتم شهره چون با دُردی آشامی
من و دیر مغان، منبعده رسوایی و بدننامی
غریبی رفت از کوی وفا آن گل ز خودکامی
به کویش چون ننالد همچو مرغان چمن جامی؟
کزین گلشن گل و شمشاد رفته، خار و خس مانده